

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

37. årgang

1/4 LITER VELVÆRE

Maarum er en naturlig, alkalisk mineralvand, direkte fra statens kilde i Gribskov. Maarum er syreneutraliserende, og hvad mineralindholdet angår, ligger den langt over de fleste naturlige mineralvande, idet Maarum indeholder over 1000 mg natriumbicarbonat foruden andre nyttige mineraler pr. liter. Maarum er god

for tørsten. God til at blande. God »dagen derpå«. God for maven.

Og den er god, når kalorierne er ved at ta' overhånd.

dig og mig og WIIBROE

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Nels Petersen

1982

Syvogtredivte årgang

Udgivet af Dansk Bladforlag ApS
Hellerupvej 78 – 2900 Hellerup
Tlf. 01 - 61 16 11 - Giro 5 00 32 53

INDHOLD

Valfartskirken i Nødebo – side 5

Af Preben Thorgaard

Træk af skibsbyggeriets historie i Helsingør 9

Af Kenno Pedersen

Da kongevejen til Helsingør var ung 16

Af Torben Topsøe-Jensen

Henrik Hertz og Belmann-sommeren 21

Af Walther Næsh

Skagensmalerne i Hornbæk 24

Af Godfred Hartmann

Kronede hoveder og godtfolk på Store Kro gennem 20 år 29

Af Ronald Larsen

Karlene på vaskebesøg blev gerne en hel aften 36

Af Karl Nielsen

Mine rødder i Nordsjælland 39

Af Mogens Holch

Vaskepigerne i Sørup og deres maler 46

Af Niels Richter-Friis

Minder fra livet på Rungsted Badehotel 49

Af Eugen Damm

Eftertryk af artikler i

»Folk og minder fra Nordsjælland«
kun tilladt i uddrag
og med kildeangivelse.

Sats: hph reprosats

Repro: Bjarnholt Reproduktion AS

Tryk: Krohns Bogtrykkeri A/S

Omslagskaching: J. C. Uttenthal

Omslaget:

Nødebo kirke en smuk decemberaften med masser af nyfalden sne. Kirken blev bygget som valfartskirke og lå oprindeligt dybt inde i Grib skov, ved den undergørende Magdalene kilde. I dag er Nødebo kirke ved at blive restaureret, og der er fremdraget en række bemærkelsesværdige kalkmalerier, som nok skal blive et nyt valfartsmål, når kirken genåbner næste år.

Foto: Niels Richter-Friis.

Valfartskirken i Nødebo

Af Preben Thorgaard

Sidealtertavlen i Nødebo kirke er et af de smukkeste bevarede middelaldermalerier herhjemme. Måske har det tidligere hængt i en af Helsingørs kirker, fortæller sognepræsten i Nødebo om i denne artikel.

I dag er det nemt at komme til Nødebo og til Nødebo kirke. Det er de gode veje og trafikforbindelser skyld i. Nødebo er nu et moderne bysamfund med parcelhuskvarterer, hvor der før var marker, og et sommerhusområde,

hvor der før var engdrag og græssende kvæg.

Det er kun få år siden, det var forbundet med besvær at tage til Nødebo, som da lå afsides og ucentralt, isoleret fra omverdenen. Dengang var og blev

den en skovby med kun ganske få beboere.

På trods af sin afsideshed, og på trods af sin sparsomme størrelse, har Nødebo altid haft en kirke, og Nødebo kirke hører tilmed til blandt de ældste på Sjælland, hvilket kan synes mærkeligt. Hvordan går det til, at man bygger en kirke midt inde i en skov – og tilmed bygger den inden der kommer nogen egentlig bebyggelse? Hvem går dybt ind i en skov for at gå i kirke?

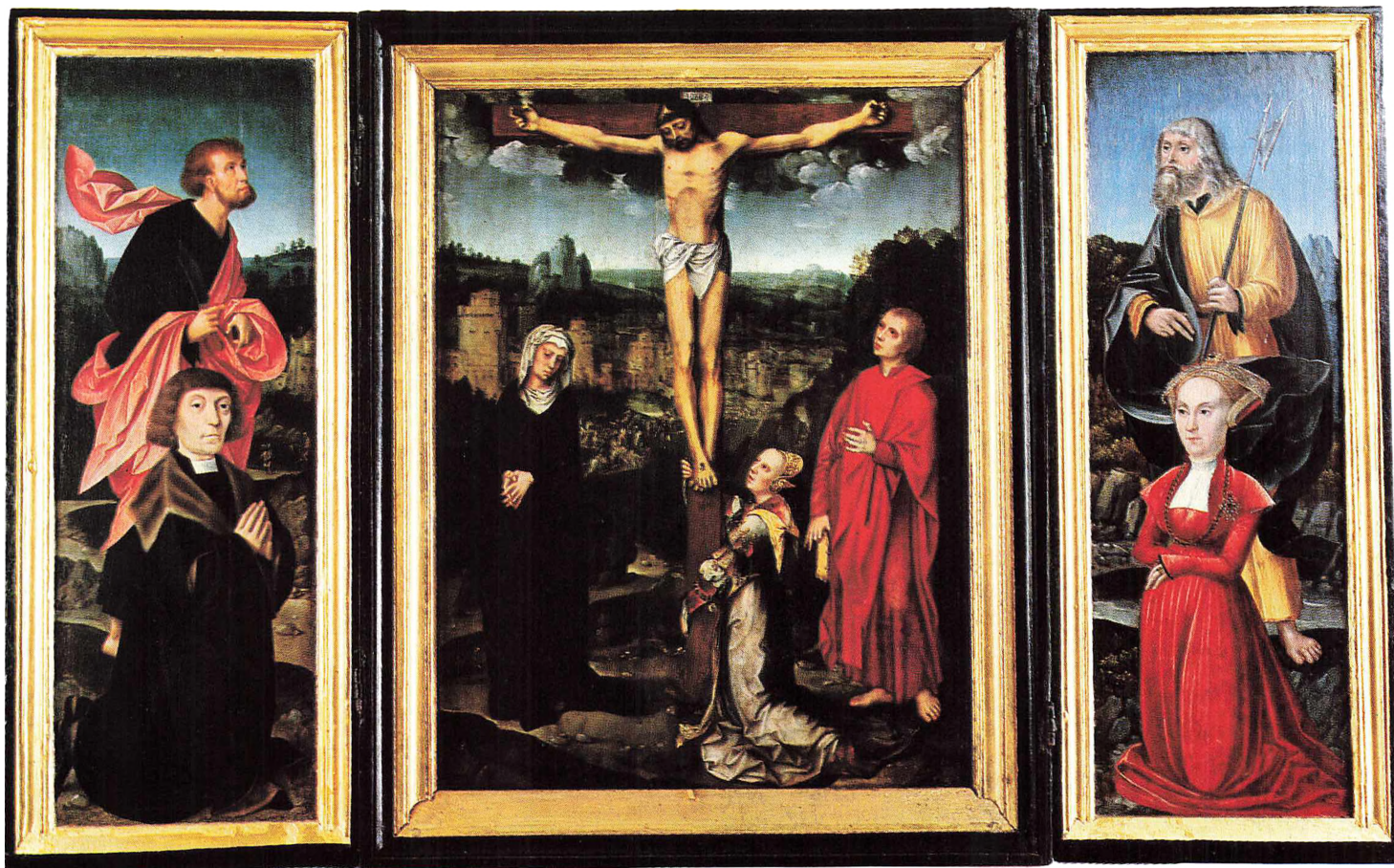
Det gør de mennesker, som valfarter til helligkilder!

Nødebo kirke er uden tvivl bygget som en valfartskirke og ikke som en sognekirke. Den er bygget, hvor Magdalene kilde har sit udspring.

Magdalene kilde

Magdalene er navnet på den kilde, som springer i kirkegårdens dige. Udspringet kan stadigvæk ses, men vandet, der kommer ud af grotten i diget neden for kirkens apsis, er ikke længere kildevand. I slutningen af

Nødebo kirkes sengotiske sidealtertavle, der kom til kirken Sct. Hans 1745. »Det uden Tvivl smukkeste middelalderlige Maleri i Danmark« – sagde i sin tid professor i kunsthistorie ved Københavns Universitet Francis Beckett.

1960'erne blev området øst for kirken drænet, så man kunne udstykke byggegrunde. Det udtørrede kilden, den kilde, som ellers har løbet uhindret i århundreder. Som en slags erindring om kilden og dens udspring er nu ført vandværksvand ind i grotten i kirkegårdens dige.

Et sogn fortæller, at da man byggede kirken, var man forfulgt af uheld, fordi trolde om natten drev deres værk. De rev det ned, der blev opført om dagen. Man fik så det råd, at brække benet på et lam og lade det løbe. Der hvor det lagde sig om natten skulle man så i stedet bygge kirken. Rådet blev fulgt, og man byggede så kirken et andet sted end det oprindelig planlagte.

Lammet blev levende indmuret i kirken og værnede på den måde mod troldtøj. Og der hvor lammet havde lagt sig til hvile udsprang en kilde, man

I forbindelse med restaureringen i 1905 huggede man det gamle pudslag ned, og således også kalkmalerierne. Stor var derfor overraskelsen, da man i forbindelse med den nuværende restaurering alligevel fandt et brudstykke af Undløsemesterens kalkmalerier på dåbskapellets sydvæg som ikke før havde været fremdraget.

Detalje fra nyrenset kalkmaleri i skibet. Selve kalkmaleriet viser Uddrivelsen af Paradiset. På detaljen her – der så vidt vides er enestående – ser vi hvordan alle de ufødte inde fra Paradisets port ser ud i den hårde, barske og ubeskyttede verden de – når tid er – hver især skal fødes ud i.

Ned fra østhvælvet i skibet hænger en lysekrone med 2 x 8 arme og topkugle kronet af dobbeltørn. På lysekronens hængeskugle står graveret: »Læsere vær i dit eget huus et lyss. I Guds huus een lampe, at du kand bliue een Stierne I Guds himmel, som dette salig Guds barn, der Tæenchte paa Guds huus, da hun forlød sit eget huus, og efter lod sit Navn paa Nøddeboe Kirchis Lysse Crone. Elisabeth Christina salig Peder Sørensons. 1727«.

anså for at være undergørende, nemlig Magdalene Kilde.

Sagnet er et vandresagn og fortælles også om andre kirker! Og det vender op og ned på årsagsforholdet: Det er fordi, der var en helligkilde ved det

sted, der blev kaldt for Nødebo, inde midt i Grib skov, at kirken blev bygget – og ikke omvendt, som sagnet her siger det.

Et andet – ligeså tvivlsomt – sagn siger, at kirken blev bygget på et sted, hvor en kilde sprang frem, fordi fanden skulle have lagt nogle stjålne relikvier der. Relikvierne stammede fra

Markus-løven. Den har et skriftstedbånd mellem benene. Tre af fagene i korets hvælv viste sig at have kalkmalerier af evangelistsymboler. På løvens bagparti anes rester (et ansigt omgivet af en glorie) af et senere kalkmaleri, der er malet ovenpå af Undløsemesteren.

Esrum kloster, og Fanden nåede ikke at tage dem med sig på sin videre flugt fra munkene.

Ved kilden var der tidligere opstillet en fattigblok (dvs. en indsamlingsbøsse). Vi ved fra kirkens gamle regnskaber, at der i 1717 blev lavet en ny ved kilden hvori man samlede bidrag fra »medlidende Guds børn, som søger kilden ved S. Hans dags tider«. Blokken måtte i 1731 repareres så at ingen – det havde åbenbart været et problem! – »med pinde og beg skal kunne komme derned, som forhen er sket, at trække penge op«. Så sent som endnu før 2. verdenskrig stod kildeblokken ved kilden, og var som den gamle jernbundne fattigblok, der stadig kan ses inde i kirken.

Nødebo kirkes klenodie er et mesterstykke af en sengotisk sidealtertavle og derfor her i landet en sjældenhed. Også denne sidealtertavle har med Magdalene kilde og Nødebo kirkes brug som valfartskirke at gøre. For i følge kirkens arkivalier kom den til kirken Sct. Hans dag 1745 – og det var netop Sct. Hans aften helligkilderne antoges at være mest virksomme.

I kirkens arkivalier står 1746: »Afen borgerkone fra Helsingør er sidste S. Hansdag givet et skilderi, der med to fløje til at opslå og derpå indvendig smuk maling.« Sidealtertavlen er altså et alterskab. Den består af et midterstykke og to fløje, der er til at lukke om midterstykket. Oprindeligt har der sikkert været malerier også på sidefløjenes bagsider, der også var synlige, når altertavlen blev lukket i fastetiden, men de er nu helt forsvundne.

Sidealtertavlen kom til Danmark under Christian II, og den er derfor et importstykke lavet i nederlandene eller nordvest-Tyskland. Nationalmuseet siger om Nødebo kirkes sidealtertavle, at »den er en af de bedst malede altertavler i Danmark, efter at dens nærmeste og større frænde, Christian II.s altertavle fra 1514, fra Helsingør S. Marie, er blevet stærkt forringet af forfald og restaurering«.

Hvor sidealtertavlen har hængt og været brugt som sidealtertavle, før den kom til Nødebo, ved ingen. Måske i en af Helsingørs kirker. Det gættes der på.

Sidealtertavlens midterbillede viser Golgata og Jesus på korset.

Ved Jesus højre side – under korset – står Maria med hvidt hovedlin og iført en mørkeblå dragt. To tårer triller ned ad hendes kinder. Ved Jesus venstre side – under korset – står evangelisten Johannes iført en langærmet rød kjortel. Og over den har han en kappe på i en anden rød farve. I højre hånd har han en bogpose – han er jo evangelist. Venstre hånd holder han ud fra sig i brysthøjde, vel i en slags skrækstilling.

Ved korsets fod knæler Maria Magdalene og hun har begge sine arme om korsets stamme. Hun er iført en sølvgrå kjole af raffineret tilsnit. Bl.a. består ærmerne af flere afsnit. Hendes hår skjules af en kyse med sort, stramtsiddende nakkepuld.

Korsfæstelsesscenen optager hele billedets forgrund. I mellemgrunden ser man soldater, det er dog uvist om de er i kamp – og i baggrunden ligger en by. Det er naturligvis Jerusalem, der tager sig ud som gotiske byer så ud dengang altertavlen blev malet. Der er mure, rundbygninger, tårne og vægtergange.

Professor i kunsthistorie Francis Beckett, der simpelthen kalder sidealtertavlen i Nødebo kirke for »det uden tvivl smukkeste middelalderlige maleri i Danmark«, har bl.a. skrevet følgende om korsfæstelsesscenen:

»Meget ejendommeligt er Kummeren givet Udtryk; det er ikke Sorg og Smerte, der giver sig et pludseligt og voldsomt Udslag og udtaler sig gennem Aasynets bevægede Miner, men Maria og Johannes ser ud, som om de havde lidt i lange Tider, og som om Lidelsen var slaet ind og var gaaet dem over i Blodet; de er blege og blodfattige, magre og udtærede, og deres dybe Bedrøvelse ytrer sig stille og in-

derligt. Hos Maria Magdalene, hvis Mund er halvaaben og hvis Blik er vildt, er Sorgen mere hysterisk.«

Sidealtertavlens sidefløje viser et fornemt klædt stifterpar, der knæler foran deres skytshelgener. Hvem de er vides ikke. Men det er dem der har foræret sidealtertavlen til en eller anden kirke – og deres ansigter er malet på de knælende figurer senere. Det vil sige stifterparret har så købt sidealtertavlen fiks og færdig. Kun manglede der at blive malet hoveder på de to knælende kroppe på sidefløjene. Det var nemlig meningen, at de, der købte sidealtertavlen skulle have deres egne hoveder sat på disse hovedløse kroppe. Og det ses tydeligt, at hovederne er sat på senere! Der er noget dukkeagtigt og fortegnet over det knælende stifterpar.

Kirkebygningen

Nødebo kirke er oprindeligt bygget som en romansk kirke. Det vil sige den bestod af to rum, skib og kor (der havde apsis). Loftet var fladt træloft og gulvet lerstampet gulv. I skibet stod døbefonden, der er bevaret og stadig findes i kirken som det ældste inventar, og i koret var et alter. Det har ved kirkens restaurering i 1981 f. vist sig, at der også var sidealter i skibet, hvad man ikke tidligere har vidst. Kirken havde to indgange, en mod syd – mandsdøren – og en mod nord – kvindedøren. På væggene var der romanske kalkmalerier og enkelte brudstykker er bevaret i hvælvingerne. Vinduerne var rundbuede, små og højtsiddende. Men omkring år 1400 blev kirken moderniseret. Man lagde da hvælv ind, lavede store vinduer, og man byggede en vestforlængelse til skibet, eller gjorde i hvert fald en måske allerede påbegyndt vestforlængelse færdig. Den oprindeligt romanske kirke blev på den måde gjort til en gotisk kirke med gotiske kalkmalerier. Lidt senere fik den våbenhus, der nu fungerer som vindfang og garderobe, og kvindedøren mod nord blev muret til.

Et af de ældste billeder af Nødebo kirke: en tegning vel fra begyndelsen af forrige århundrede af ukendt kunstner. Under tegningen står skrevet: »Nødeboe Kirke Seet fra Holtet«. Præstegården anes lige i baggrunden. Billedet er tilsendt fra Amerika af en efterkommer af en gammel udvandrer!

Noget tårn har kirken så vidt vides aldrig haft, selvom vestforlængelsens mure er så tykke at de udmærket ville have kunnet bære et tårn. Derimod fik den så sent som i 1739 en tagrytter. Før den tid hang klokkerne i et fritstående klokkehus ude på kirkegården.

Dåbskapel

Nødebo kirkes døbefont, der måske er lavet af en gammel søjle og har form af en trapezkapitæl, stod oprindeligt i skibet. Men da vestforlængelsen blev bygget og gjort færdig blev den flyttet derind. Vestforlængelsen var nemlig kirkens dåbskapel. Og de der bar deres børn til dåbs i dette dåbskapel kunne på kirkens vægge se hvad det tidligere – i oldkirken – kostede at lade sig døbe og blive kristen. For på kirkens vægge – og hvælvene var der kalkmalerier af martyrer, af mennesker altså – både

mænd og kvinder – der havde mistet livet for deres tros skyld og var blevet helgener, ligesom der var et kalkmaleri af Kongernes tilbedelse med Jesus som barn og af hans mor; Jomfru Mariæ himmelkroning.

Disse kalkmalerier er malet af en af tidens største mestre: Undløsemaleren, der har fået dette navn efter en anden kirke, han har malet, på Sjælland. Kalkmalerierne er malet i hvad der kaldes »den skønne stil«, hvilket tydeligt ses i billedernes raffinement.

Malerierne i skib og kor

Ud over i det gamle dåbskapel i vestforlængelsen findes også kalkmalerier i skibet og koret.

Kalkmalerierne i kirkeskibet har været kendt og fremdraget længe. Kalkmalerierne i koret er derimod først ved at blive fremdraget nu, under den igangværende restaurering.

Malerierne i skib og kor danner kontrast til kalkmalerierne i vestforlængelsen. De er godt nok også gotiske og malet lidt tidligere, men de er ikke malet i »den skønne stil« – tværtimod! Der er kunsthistorikere, som ligefrem mener, eller har leget med den tanke, at det ikke er tilfældigt, at først har »de lange næsers maler« malet, og siden er så Undløsemaleren blevet tilkaldt, netop for kontrastens skyld.

Trods alt er det nu tilfældigt, at de to har malet i den samme kirke. Men det er under alle omstændigheder bemærkelsesværdigt.

Træk af skibsbyggeriets historie i Helsingør

Af Kenno Pedersen

Helsingør var både befolkningsmæssigt som økonomisk i kraftig tilbagegang, da byens nu 100-årige værft blev opført og skaffede arbejde til over 700 mand.

Før 1830, hvor det første søgående jernskib blev konstrueret, var alle skibe bygget af træ. Der skulle gå henved 42 år, før det første jernskib løb af stabelen i Helsingør. Udvikling kræver som bekendt tid.

I en handels- og søfartsby som Helsingør skulle man umiddelbart mene, at der tidligt i byens historie var blevet anlagt et bådbyggeri eller i det mindste et reparationsværft, hvor de mange skibe, der passerede gennem Øresund, kunne blive repareret. Men det er en uomstødelig kendsgerning, at byen først fik et egentligt bådbyggeri i 1820'erne. Der var ganske vist i 1780'erne givet privilegium til en af byens købmænd på at anlægge og

drive et bådbyggeri udstyret med en reberbane og en ankersmedie. Det var imidlertid kun ankersmedien og reberbanen som realiseredes.

Men i 1825 lykkedes det bådbygger Jacob Hansen Løve, der siden 1816 havde været engageret med reparation og bygning af både for byens lodsselskab og færgelaug, at få en byggebedding på arealet mellem Strandgade og Kronborgs undenværker. Når der ikke tidligere var blevet anlagt et bådbyggeri hænger det blandt andet sammen med havneforholdene. Man nøjedes langt op i tiden med mindre skibsbroer. Først 1766-67 byggedes en lille havn, idet man forlængede den gamle skibsbro til sin tredoblede

længde og lod en søndre arm udgå fra den. Havnen lå hvor nu færgelejerne er, og var ganske lille eller som den meget sigende blev kaldt »et usselt hul«. Det hjalp betragteligt på forholdene da havnen i 1824-28 blev udvidet så den blev fire til fem gange så stor som den gamle. Samtidig blev den statshavn.

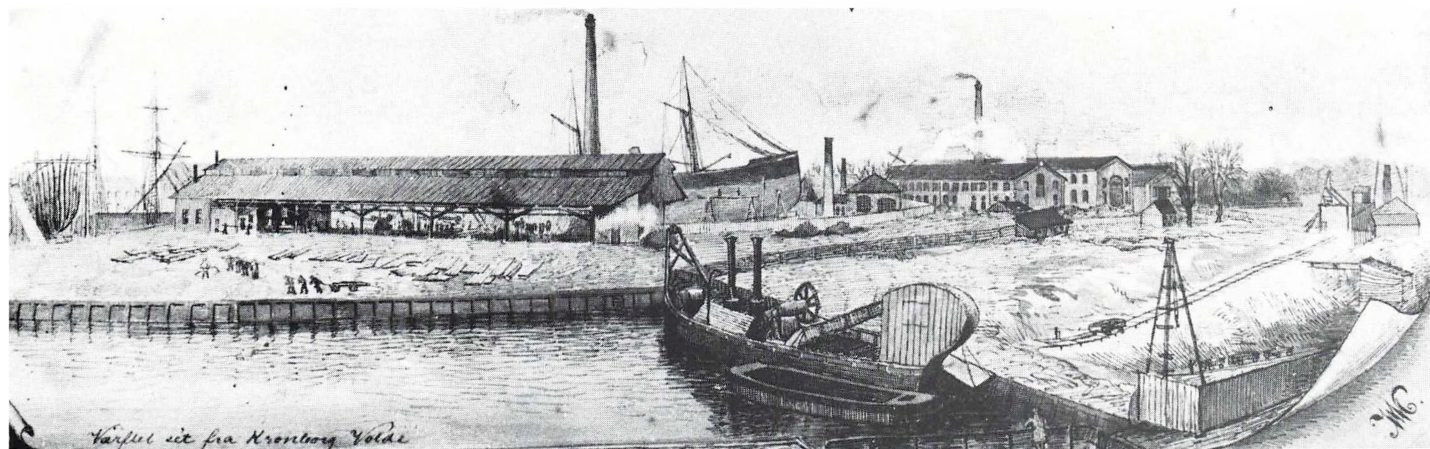
Løve anlagde sit værft med reparation og bygning af mindre både for øje. Men han gik dog snart videre og begyndte at bygge større både og skibe.

Det første større skib, som Løves træskibsværft byggede, var »Søridderen«, en skonnertbrig på 31 læster.

Året var 1841. I 1843, samme år som et andet stort skib løb af stabelen fra Løves værft, anlagde Poul A. Barfoed et konkurrerende træskibsværft. Stærkt begunstiget af opadgående konjunkturer, hvor der var mangel på tonnage, byggede de to værfter stadig større skibe. Men hovedarbejdet, og det betalte sig bedst, var dog reparation af havarister, der i stort tal søgte til Helsingør, hvortil de fleste rederier havde forbindelser.

Man brugte dengang endnu at »kølhale« skibene, når de skulle renses og repareres under vandlinien. Ved hjælp af et taljeværk blev skibene krænget over, indtil den ene side var helt over vandet, og når den var istandsat, krængedes skibet over til modsatte side, en højst besværlig fremgangsmåde hvorved gamle skrog let kunne blive

Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri efter tegning fra omkring 1882.

»kølbrudte«. Man havde derfor allerede i begyndelsen af 1840'erne ansøgt Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet om at få en ophalingsbedding, men fået afslag. Hermed affandt man sig indtil videre. Men i forbindelse med den store udvidelse af havnen i 1860-62 gik de interesserede parter sammen om dannelsen af et interentskab med det formål at anlægge og vedligeholde en sådan ophalingsbedding. Det blev herigennem ikke blot muligt for byens to træskibsværfter at reparere langt større sejlskibe end hidtil, men også dampskibe. Man håbede på denne måde, at kunne trække nogle af de mange skibe, der i et stigende antal passerede gennem Øresund, og som ikke længere var tvunget til at stoppe op, til at søge byen. Ophalingsbeddingen blev taget i anvendelse i slutningen af 1863.

Allerede omkring 1840 havde Jacob Hansen Løve optaget sønnen i virksomheden, som nu kom til at hedde J. H. Løve og Søn. Sønnen overtog i 1869 træskibsværftet, og under ham nåede det sit højdepunkt, i og med at sejlskibsperioden kulminerede. Fra 1875 til 1882, hvor træskibsværftet blev opkøbt af det nye jernskibsværft, blev det ledet af Jacob Wilhelm Løves sønner Jacob Olrik og Wilhelm.

Poul Barfoed havde tilsvarende overdraget sit værft til broderen Magnus og skibsbygmester Chr. Rohmann i 1856. Barfoed og Rohmanns træskibsværft byggede gennem 1860'erne og 1870'erne en række skibe for I. S. Pontoppidan, der på dette tidspunkt var landets og dermed Helsingørs største sejlskibsrederi.

Anvendelsen af jernet som skibsbygningsmateriale havde på dette tidspunkt, trods nogen modstand fra skibsbygnings- og søfartskredse, vundet indpas. I begyndelsen forstærkede man blot træskibene, men snart blev også spanterne og bjælkerne lavet i jern. De store træmaster blev bibeholdt i en rum tid endnu, og det kunne i påkommende tilfælde også være ganske nyttigt at have sejl – ikke alene øgede det »driftssikkerheden«, men i modvind var det et ganske godt ekstra drivmiddel.

Jernskibet havde mange fordele. Det kunne ikke alene bygges større, men de indvendige rum kunne tilsvarende udvides, og skrogvæggene gøres mindre for samme størrelse skib. Endelig øgedes sikkerheden på havet ved indførelsen af vandtætte skodder og dobbeltbund i skroget. Jernskibene blev efterhånden fortrængt af stålskibene med de fordele, der nu lå heri.

men overgangen blev ikke så revolutionerende som den fra træskibene til jernskibene.

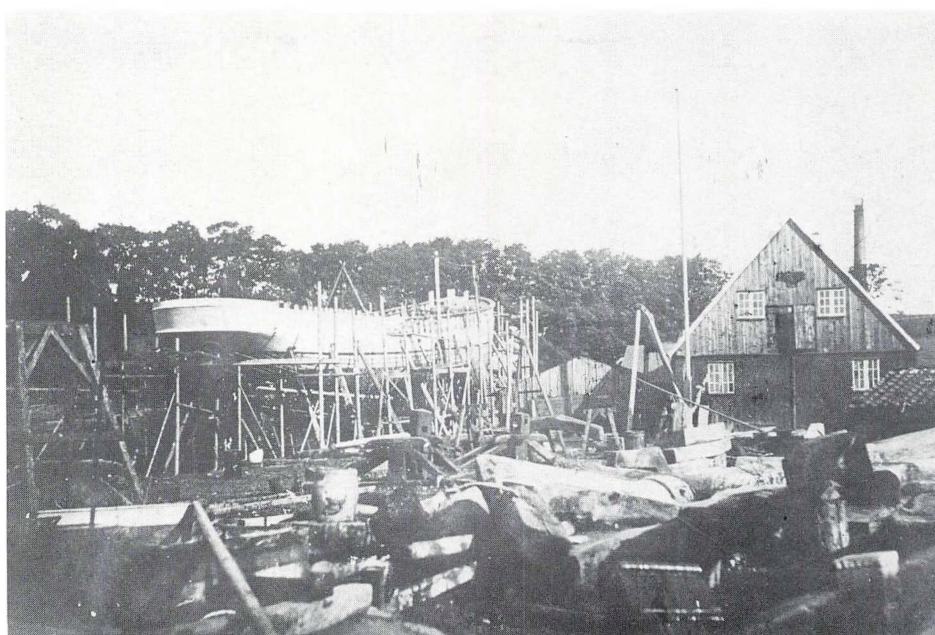
Mads Christian Holm, Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeris grundlægger, blev født den 20. oktober 1827 i Nykøbing Mors som »uægte« søn af en tjenestepige Maren Nielsdatter. Drengen voksede op som »Maren Væverpiges Mads«, og først adskillige år efter fik han efternavnet Holm, da moderen giftede sig med Lars Christian Holm. Efter konfirmationen kom han i skibstømmerlære. Som udlært kom han til et af Helsingørs træskibsværfter. Her fik han kort efter hyre som tømmermand på en amerikansk bark. I Boston afmønstrede Mads Holm, og med et andet skib tog han til San Francisco, hvor guldfeberen som bekendt rasede. Her slog han sig ned ikke som guldgraver, men som hustømmer, og fik hurtigt samlet den nødvendige kapital til at kunne oprette sit eget træskibsværft.

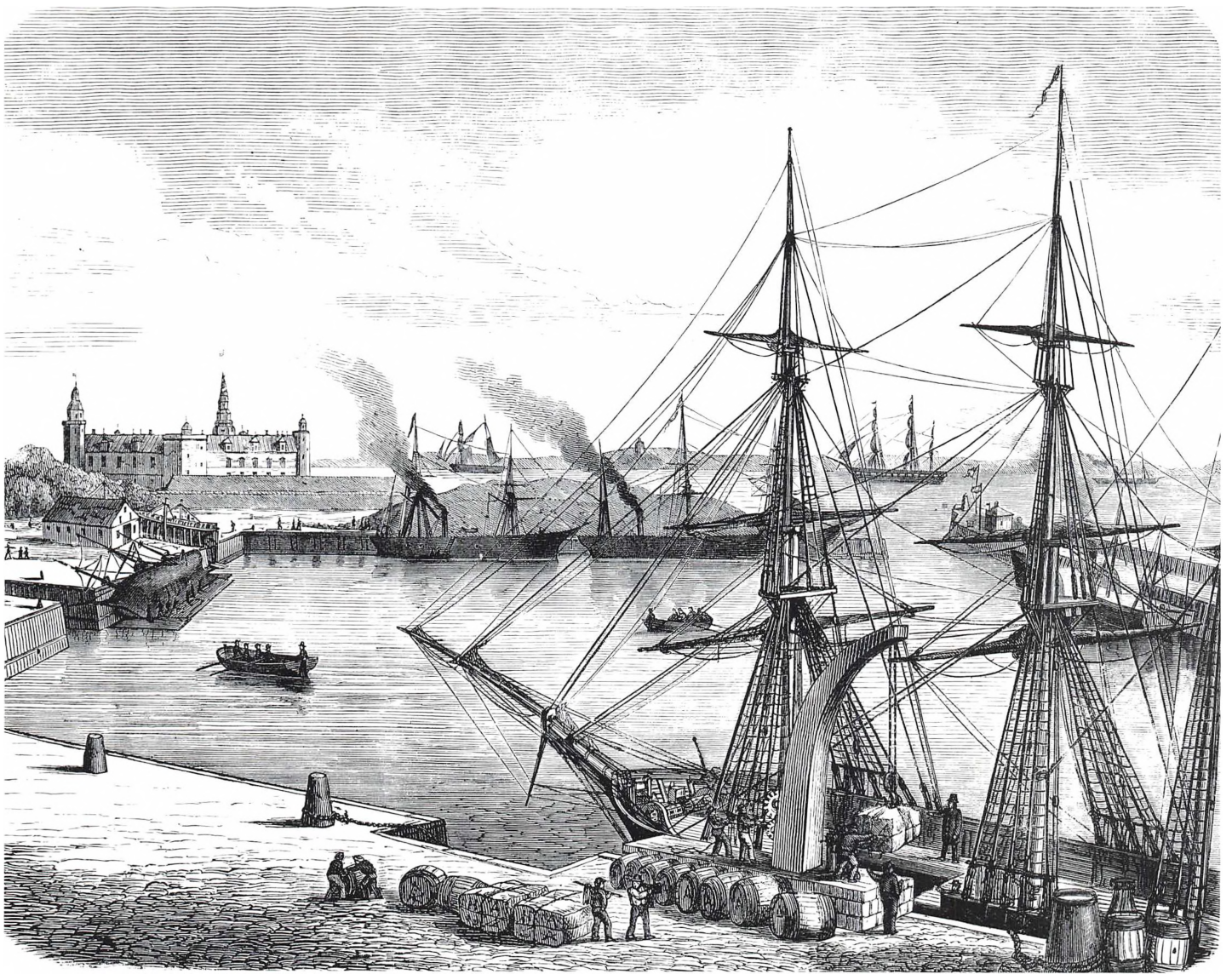
Værftet voksede hurtigt, og som fyrretyveårig havde han allerede skabt sig en pæn formue. Efter hjemkomsten fra Californien købte han et stort skibsbyggeri i Åbenrå, men i 1870 flyttede han til København, hvor han tog borgerskab som grosserer. Året efter stiftede han dampskibsselskabet »Norden«, vel vidende at dampskibene var sejlskibene klart overlegne.

I slutningen af 1870'erne begyndte Mads Holm at arbejde med planer om et jernskibsværft, og han prøvede at få del i ledelsen på B&W, men blev køligt afvist af C. F. Tietgen. Hans opmærksomhed blev da henledt på Helsingør, hvis beliggenhed var ideel for et skibsværft. Planerne vandt også bred tilslutning i byen, som både befolkningsmæssigt som økonomisk var i kraftig tilbagegang på dette tidspunkt. Byen besad ikke længere den kapital og fremdrift der var nødvendig for at ændre tingenes gang.

Man havde efter Sundtoldens ophævelse satset på havnen og handelsflåden, hvilket kun synes forståeligt, idet byen i mere end 400 år havde er-

»Hvidbjørnen« på stabelen ved Barfoed og Rohmanns træskibsbyggeri, 1887.

Helsingør Havn 1861. Et træskib er under »kølhaling« ved Løves træskibsværft.

næret sig ved søhandel. På grund af den skærpede konkurrence på fragtmarkedet fik sejlskibene stadig vanskeligere ved at klare sig i konkurrencen med dampskibene. Den helsingørske handelsflåde, der endnu på dette tidspunkt næsten udelukkende bestod af sejlskibe, blev derfor gradvist mindre rentabel. Skibsprovianteeringshandelen var samtidig i hurtig tilbagegang. Det var sejlskibene der provianterede. Dampskibene var større og kunne medføre langt mere proviant, ligesom de var uafhængige af vindforholdene.

Men før planen om et jernskibsværft kunne virkeliggøres, måtte der imidlertid skaffes plads til anlægget. Da Grønnehave var den eneste mulighed,

indledte man forhandlinger med Krigsministeriet, da fælleden var eksercer- og skydeplads for garnisonen på Kronborg.

Efter pres fra indenrigsminister Skeel, byrådet og Mads Holm selv, kom formaliteterne omsider i orden. Koncessionen blev givet den 29. november 1881 til Mads Holm og skibsbygmester Vilhelm Dyhr, som var udpeget til at forestå opførelsen og driften af værftet. Bevillingen blev i begyndelsen af det følgende år overdraget et aktieselskab med en aktiekapital på 1,6 mill. kr. under navn af »Helsingørs Jernskibs- og Maskinbyggeri«.

Opførelsen af værftsanlæggene, der efter datidens forhold var af imponerende størrelse, påbegyndtes den 1.

marts 1882 og var allerede færdige den 13. november s.å. Anlægget omfattede foruden tre byggebeddinger på hver 310 fod en række specialværksteder, der alle havde til huse i tre store bygninger midt i værftsområdet. Til værftsanlæggene hørte også en tørdok. Denne stod dog først færdig i 1884, men var til gengæld så også den største i Nordeuropa.

Værftet kunne allerede den 5. juni 1883, hvor det mønstrede 714 ansatte, søsætte den første damper, S/S »Helsingør«. Det var et skruedampskib til lastfart på 1370 tdn. og en tophastighed på 11,3 knob. Mads Holm personligt havde afgivet ordren på skibet, men allerede medens det lå på beddingen, blev det overtaget af en kreds af

Presning af kedelbunde i kedelsmedien ved Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri. 1931.

helsingørnere, som dannede Det helsingørske Dampskibsselskab. Inden udgangen af 1885 var der afleveret 11 nybygninger.

Svigtende ordretilgang medførte et drastisk fald i beskæftigelsen på værftet i 1886. For at undgå yderligere afskedigelser blandt de resterende 230 ansatte iværksattes i en kort periode blandt andet en produktion af sjippetove og kosteskafter, som med tab blev afsat til lokale handlende.

Efter denne stilstandsperiode for værftet kom det i 1887 til et brud mellem Mads Holm og Vilhelm Dyhr. Mads Holm overtog ledelsen af værftet indtil sin død den 23. november 1892, og det lykkedes ham inden for en kort årrække med nedadgående konjunkturer at få bragt virksomheden på fode igen. Ved en betydelig udvidelse af værftets aktiekapital i 1896 blev »Helsingørs Træskibsbyggeri« (Barfoed og Rohmann) opkøbt tillige med patentophalingsbeddingen. En ny tør-dok blev ved samme lejlighed anlagt. Planerne om en særlig kontorbygning blev derimod stillet i bero i nogle år. Kontorbygningen blev rejst i 1901.

Da det omkring 1894 også kneb svært med ordrer, gik værftet ind i for-

skellige brobygningsprojekter, hvor Langeliniebroen ved Østerport blev den første af en lang række broer. Gasbeholdere, tjæremaskiner, motortromler og gittermasker var andre produkter, som med held blev taget op. Mere flygtig var fremstillingen af køleskabe og radiokasser.

Det første arbejdsreglement for værftet daterer sig til grundlæggelsesåret 1882. Alle der blev ansat på virksomheden skulle underskrive reglementet, og for at ingen skulle være i tvivl om, hvad der egentlig stod i dette, fik de ét eksemplar. Der var også nok at holde sig efterrettelig. Arbejdstiden var fra kl. 6 morgen til kl. 6 aften med frokosttid fra 8 til 8½ og middagstid fra 12 til 1, ialt 10½ arbejdstime om dagen for dem der arbejdede i værkstederne. For arbejdere udenfor værkstedet gjaldt særlige regler, alt efter om det var vinterarbejde eller for- og efterårstid. Lønugen regnedes fra torsdag morgen til påfølgende onsdag aften. Udover en række nærmere bestemmelser for kontrol, opsigelse, overarbejde og lønudbetaling rummede reglementet en gevaldig paragraf, som udelukkende omhandlede de mulker og straffebestemmelser, arbejderne

kunne idømmes. Forseelserne var mangeartede, og i den forbindelse kan bødernes størrelse måske virke noget ulogisk prioriterede. Det kostede således hele tre kroner at beskadige en maskine, to kroner for at undlade at fortælle om fejl på materialerne, en krone for at ryge i arbejdstiden og ligeledes at rense hænderne i værftets tvist og olie, medens det at borttage afstivning fra skibe på stabelen eller på anden måde udsætte disse for fare også takseredes til én krone i mulkt. Langt alvorligere så man på fusk med time-tallet, lønudbetalinger, drukkenskab, genstridighed og at blive borte fra arbejdet uden rimelig grund. Disse og andre forteelser medførte øjeblikkelig afskedigelse og fortabelse af tilgodehavende.

Værftet var omkring århundredskiftet i god gænge, og antallet af beskæftigede steg til godt og vel 1200. Men som så ofte før blev de gode tider fulgt af en nedgangsperiode. En svigtende ordretilgang omkring 1907 medførte et drastisk fald i beskæftigelsen, og for at undgå yderligere afskedigelser blev en fragtdamper sat i arbejde for værftets egen regning. Yderligere to skibe blev bygget på denne måde. Omkring 1911 bedredes tiderne for skibsfarten, og dermed kom det også til at gå bedre for værftet. Det var i denne periode, værftet skabte sit ry som specialist i færger og passagerskibe. Hjulfærgen »Kronprinsesse Louise«, som blev bygget til Helsingør-Helsingborg overfartens åbning som jernbanefærgerute, var den første færge, som leveredes. Dette skete i 1892. Flere fulgte efter, og i 1980 kunne værftet aflevere færge nummer 25 til D.S.B.. Det var jernbanefærgen »Dronning Ingrid« til Storebæltsoverfarten.

I 1901 leverede værftet sit første skib til D.F.D.S.. En skelsættende begivenhed, som blot et årti tidligere ville have været utænkelig på grund af modsætningen mellem Mads Holm og C. F. Tietgen, som havde grundlagt og ledet D.F.D.S.. En stor del af værftets 427 nybygninger er leveret til

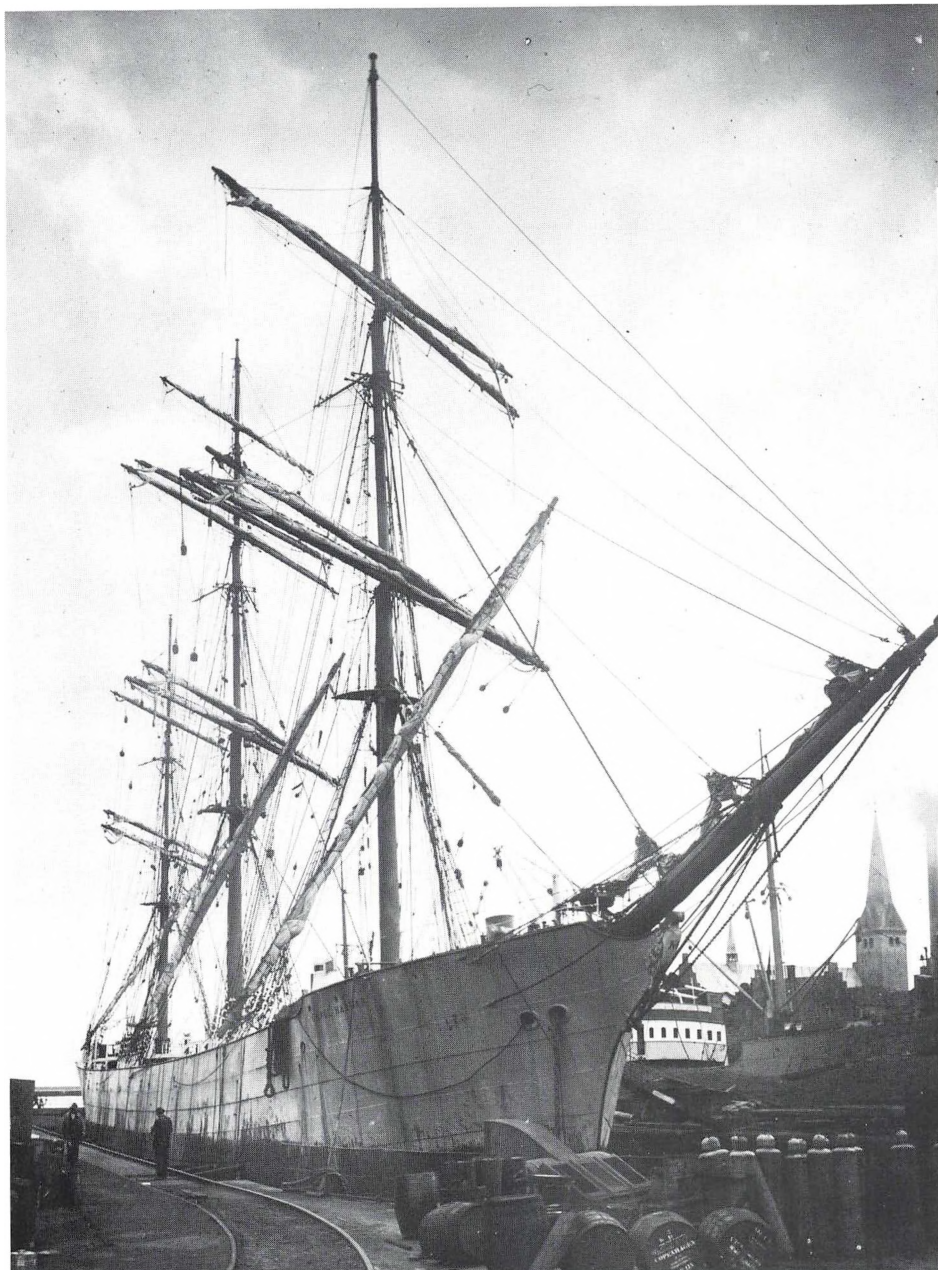
D.F.D.S.. Også på anden måde opstod en varig forbindelse mellem de to foretagender, idet D.F.D.S., nu en del af J. Lauritsen-koncernen, blev værftets hovedaktionær.

Det begyndte med, at B.&W. opkøbte aktier og i 1913 meddelte, at man nu ejede aktiemajoriteten i Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri. Den monopolstilling, B.&W. således opnåede i værftindustrien, vakte stor uro i rederikredse, og man fik gennemtrumfet, at B.&W. skulle overdrage halvdelen af sin aktiepost i Helsingør Værft til D.F.D.S., som overtog resten og dermed aktiemajoriteten i 1916.

Værftet klarede sig rimeligt godt gennem krigsårene 1914-18. Større udvidelser og moderniseringer var derimod blevet udskudt indtil videre. Men i 1923 påbegyndtes en modernisering og udbygning af værftet. En ny skibsbygningshal med afslagningsloft, rigger- og elektriskværksted samt et skibsbyggerværksted var det første som blev iværksat. Man byggede udenom det gamle, medens dette fortsat var i drift.

En bygning til vinkelsmedie og naglemagasin blev tilsvarende rejst umiddelbart syd herfor. De tre gamle beddinger blev samtidig bygget om til to moderne beddinger med elektriske tårnkraner. Man var således allerede godt i gang med at modernisere produktionsapparatet, da H. P. Christensen tiltrådte som administrerende direktør i 1925.

Udsigterne var imidlertid alt andet end lyse netop på dette tidspunkt. Værftet var nede i en bølgedal med 750 ansatte og kun to skibe i ordre. Alligevel lykkedes det i løbet af de følgende år at få omdannet det bestående jernskibsværft til et moderne stålskibsværft. Man skal helt tilbage til grundlæggelsesårene for at finde en sådan byggeaktivitet som i 20'erne og 30'erne. Også den gamle patentophalingsbedding blev ombygget og moderniseret. Dette skete i 1928. Et par år efter gik man igang med en modernisering af

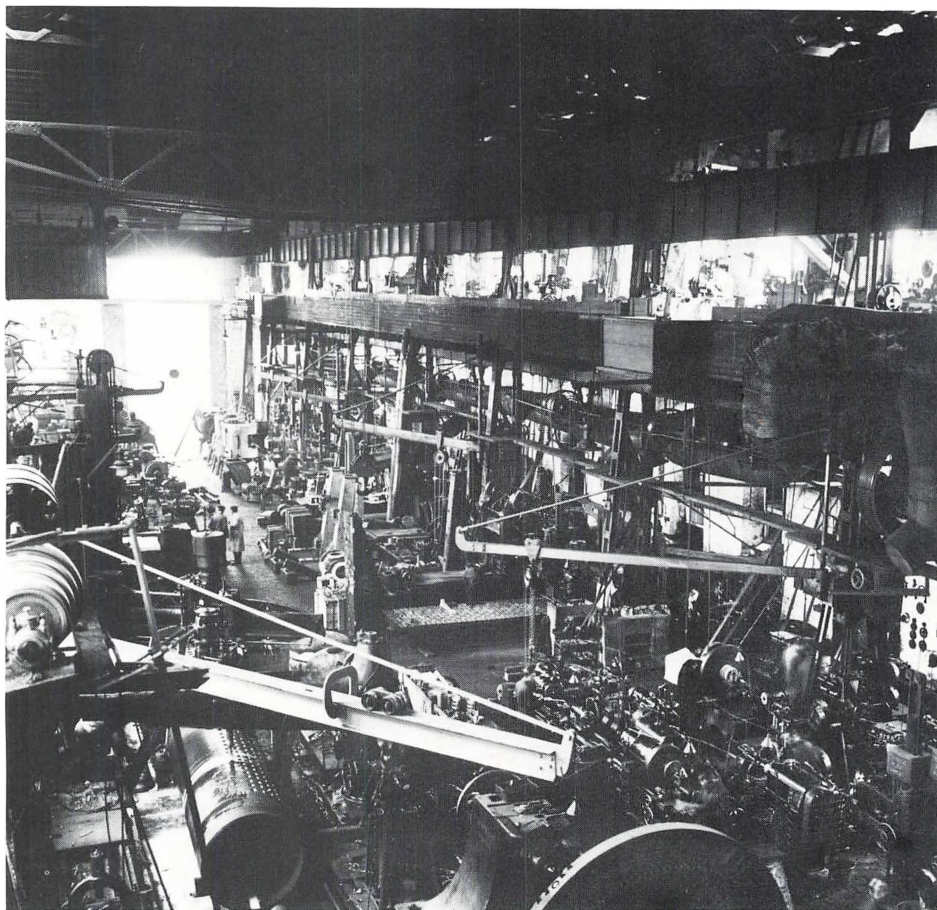

Barken »Grace Harwar« under reparation ved Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri 1930. Skibet er god illustration på overgangen fra de gamle sejlførende træskibe til de moderne jernskibe.

kontorbygningen, som udover hoved- og kontrolkontor rummede værftets tegnestuer og andre kontorer. En marketenderibygning til erstatning for den træbygning værftet omkring 1900 havde ladet indrette med varme og elektrisk lys, så de ansatte kunne spise deres medbragte mad her, blev opført i forlængelse af kontorbygningen. I marketenderibygningen var der foruden omklædnings- og vaskerum tillige cykelstald i kælderen. På øverste etage rykkede modelsnedkerne ind.

I 1932 opførtes efter en voldsom brand en ny bygning til snedker- og

tømrerværkstedet. For maskinværkstedet blev 1932 et mærkeår. Dette år blev driften af værktøjsmaskinerne ændret til enkeltdrift med elektromotorer. Man var startet på ændringen allerede i 1917. Før den tid blev maskinerne udelukkende drevet med remtræk fra dampmaskiner i dampkraftcentralen, som lå i en sidebygning til maskinværkstedet. Efter en omfattende brand i 1944 blev maskinværkstedets kedelsmedie, grovsmedie og jernstøberi ved genopbygningen udvidet og moderniseret og et nyt stålstøberi opført.

Et kig ned gennem maskinværkstedet ved Helsingør Jernskibs- og Maskinværksted 1931. Et sandt mylder af værkstedsmaskiner med tilhørende drivremme samt maskindele under bearbejdning. Øverst til højre ses »galleriet«, hvor mindre emner bearbejdedes.

Den store mur, som idag omkranser værftet, byggedes i 1940. Forinden var det lykkedes det efterhånden stærkt indeklemte værft at få tilladelse til at flytte det gamle plankeværk, som markerede skellet fra 1882, godt og vel 50 meter ud mod Allégade og Kronborgvej. Alligevel blev pladsen snart for trang, og værftet måtte flytte forskellige afdelinger ud fra det gamle værftområde.

En række nye værksteder og lagerbygninger er kommet til efter krigen. I 1950 stod det nye modelsnedkeri ved Allégade færdigt.

En ny jernkonstruktionsafdeling blev i 1961 opført i industrikvarteret ved Kongevej. Omtrent samtidigt flyttede en del af maskinbyggeriet til nye lokaler ved Gernersvej. Værftet kunne i slutningen af 60'erne også tage et nyt moderne støberi ved Kongevej i anvendelse. Byggebeddingen var i 1953

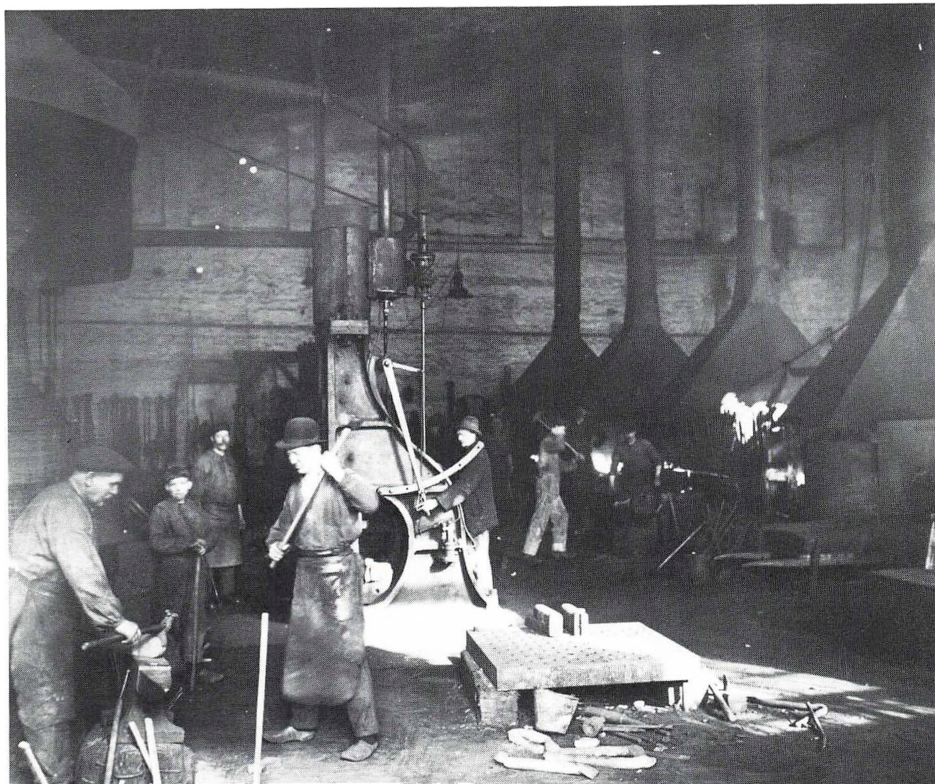
blevet forlænget med 16 meter ud i havnen. Den store gamle tørdok ved Kronborgvej blev samme år bortsprængt, for at give plads til en ny og langt større. Den stod færdig i 1955. Mangelen på plads prægede værftet på mange måder, men kendetegnende var dog den næsten utrolig intense udnyttelse af de m², der kunne fremskaffes. I 1966/67 blev der plads til en ny rørværkstedsbygning, ligesom en ny stor svejsehal blev rejst på den gamle ophalingsbeddings grund. I alt rådede værftet på dette tidspunkt over et areal på godt og vel 130.000 m². Set på baggrund af de 37.000 m², som værftet rådede over ved anlæggelsen, var det en ganske anselig udvidelse. I de seneste år er der imidlertid sket en vis indskrænkning, såvidt pladsmæssigt som i medarbejderstabens størrelse. Fra godt og vel 700 ansatte ved starten til omkring 1000 i 1907, 1300 i 1932 og omtrent 3600 i 1957 og endelig godt og vel

2000 ansatte i dag, hvor værftet kan fejre sit 100-års jubilæum.

Værftet er fortsat Helsingørs største arbejdsplads, men indtager ikke længere den næsten altdominerende rolle i byens erhvervsmæssige og økonomiske forhold. Andre og nye arbejdspladser har ikke mindst siden 60'erne, vundet kraftigt frem. Bag sin ringmur og kajanlæg var værftet nærmest en fristad i byen, og den skingre dampfløjte, som tidligere lød morgen, middag og aften, styrede på forunderlig vis dagliglivet i byen. Når værftets fløjte havde tilkendegivet middagspausen eller fyraften, strømmede de mange ansatte, som et livgivende tidevand, ud af porten og op i de tilstødende gader og stræder, hvor al færdsel for en tid blev ensrettet.

Listen over nybygninger fra Helsingør Værft er lang, og alle skibstyper er repræsenteret. I 1907, hvor værftet havde 25-års jubilæum, var der således bygget 111 skibe, ved 50-års jubilæet i 1932 var man nået til nybygning nr. 206 og ved 75-året i 1957 nr. 332, og idag er man på nybygning nr. 427. Hvad statistikken ikke viser, er den kolossale udvikling, der er sket med hensyn til størrelse og udstyr af skibene.

Værftet er et arbejdende samfund med et aristokrati af rolige og fåmælte 25, 40 og 50-års veteraner. Der er sket en vældig teknisk udvikling inden for skibsbygningen i de forløbne 100 år. Vel kun de ældste blandt de nuværende værftsarbejdere har været med, da man endnu nittede jernskibene sammen. Skibsbyggerne skar de store jernplader til efter træskabeloner, forsynede dem med huller og lukkede en del af disse, inden de blev bragt ud på byggebeddingerne. Her arbejdede nittesjakkene, der bestod af 3-4 mand, en naglevarmer, en fastholder og 1-2 nittere. Naglevarmeren glødede nitten, en slags jernbolt, i en transportabel eske og satte den til fastholderen, der stak den igennem de sammenfoldede huller i to plader, og med en svær hammer pressede nittens hoved mod underskroget. På den anden side af

Interiør fra grovsmedien ved Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri.

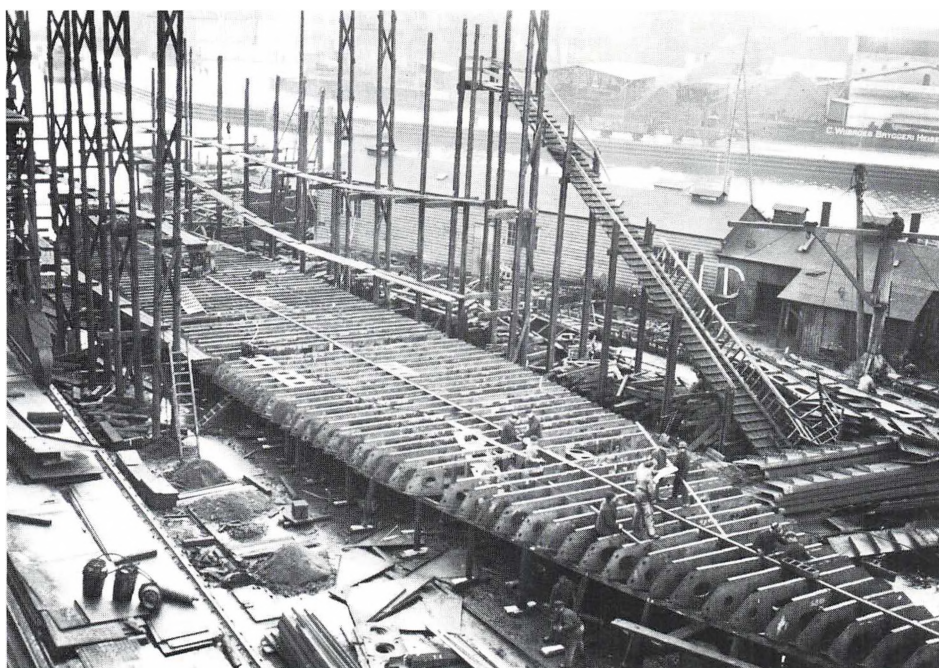
pladen blev nittens anden ende udhamret af nitteren, hvorved de to plader blev låst sammen. Nittesjakkenes hårde arbejde blev lettet en del, da man i 1901 fik pneumatisk værktøj.

Ligeså epokegørende var det, da man senere forlod den gamle metode med at nitte jernpladerne sammen og i stedet gik over til at bygge skibe af sammenpressede stålplader. Kun ganske få faggrupper har kunnet holde sig fri af den kolossale tekniske udvikling.

Andre som kobber- og kedelsmede eksisterer ikke længere som selvstændig faggruppe, men er overgået til beslægtede fag. For at kunne følge med udviklingen har en stadig udvidelse og fornyelse af produktionsanlæg, værksteder og ikke mindst en forøgelse af antallet af medarbejdere været nødvendig. Dette har også betydet, at man har inddraget nye produktionsgrene. I 1925 startede man således en produktion af de store landkedelanlæg, som kulminerede med kedlen til Asnæsværket. I begyndelsen af 1930'erne blev det helsingørske spildedampturbinesystem udviklet, og i

1936 indledtes en produktion af dieselmotorer på licens fra B.&W.. Værftet byggede i 1954 de første danske turboladere. Kompressorer til vandrensningsanlæg er en ny produktionsgren, der i de seneste år er taget op med et godt resultat.

Plade- og centerkølen er oplagt tillige med bundpladerne til nybygning nr. 183. Skibsbyggerne er i færd med at udlægge skibets bundstokke.

Fra 1960'erne gik man med i udviklingen af industriel udnyttelse af atomkraft. Indenfor selve skibsbygningen specialiserede man sig i bygning af passagerskibe, færger, luksuslinere samt kombinerede skole- og fragtskibe »skræddersyet« til de enkelte rederiers specielle krav og ønsker. Herigennem er det lykkedes værftet at finde en niche på verdensmarkedet.

Få erhverv er så afhængige af konjunkturerne på verdensmarkedet som skibsfart og skibsbygning. Værftets historie gennem de 100 år har da også været rig på omskiftelser, hvor gode tider har vekslet med mindre gode.

Dette forhold afspejler sig også i Helsingørs historie, hvor op- og nedgangstider for værftet har været op- og nedgangstider for byen. Anlæggelsen af værftet, der reelt markerer det industrielle gennembrud i Helsingør, fik fra første færd enorm betydning for byen, dens folketal og næringsliv. Værftets historie som virksomhed og arbejdsplads er stort set identisk med Helsingørs forvandling fra at være en udpræget handelsby til industriby med dens ganske specielle liv og virke.

Da kongevejen til Helsingør var ung

Af Torben Topsøe-Jensen

Det tog fjorten år at anlægge det godt to mil lange vejstykke, der kunne måle sig med de bedste i Europa, men alligevel faldt der megen kritik fra lokale folk af vejens tilstand og den offentlige trafik på strækningen.

Nordsjælland var i Christian VII's tid præget af vejarbejder. Først havde man set Fredensborgvejen blive til, og i 1779, fire år efter at den var færdigbygget, rykkede bønder igen ud for at tage fat på endnu en stor vej – en vej, der fra Usserød skulle føre direkte til Helsingør.

Vejen skulle blive det første praktiske resultat af det arbejde den i 1778

nedsatte »Generalvejkommision« var i gang med. Kommissionens hovedopgave var at bestyre »det ganske vejvæsen i Danmark«. Noget af det første den gjorde var at udarbejde en plan over de »hovedveje«, som snarest burde anlægges – og blandt disse var naturligt nok en ny vej fra København til Helsingør. Man havde jo allerede en del af en sådan vej, nemlig den

sydlige strækning af den nyanlagte Fredensborgvej. Men hvor skulle man lægge resten af den nye vej?

Generalvejkommisionen havde formentlig tænkt sig, at man kunne nøjes med at føre en forbindelsesvej fra et punkt på Fredensborgvejen nord for Hørsholm ud til Strandvejen, og så til resten af vejen. Det forudsatte imidlertid, at den pågældende del af Strandvejen, »den besværlige vej langs søkysten«, som kommissionen kaldte den, blev sat i stand, men kommissionen fandt snart ud af, at dette ikke lod sig gøre, fordi vejen var for sandet og bakket og gennemskåret af for mange vandløb.

Strandvejsplanen blev derfor opgivet. I stedet foreslog kommissionen anlæg af en helt ny vej inde i landet, der fra et passende sted på Fredensborgvejen kunne føres videre nordpå mod Nyrup og derfra til Helsingør. Med en sådan linjeføring ville den nye vej stort set følge Christian IV's gamle kongevej mellem Hørsholm og Nyrup. Denne vej eksisterede endnu. Den havde som alle de gamle kongeveje været lukket for almindelig færdsel, men færdselsforbudet blev ikke længere håndhævet.

Til vejens første hel- og halvmilepæle var brugt det smukke, men skrøbelige norske marmor. Med undtagelse af denne 5½ milepæl ved Rørtang, er de alle siden gået til.

Enkelte af halvmilepælene har bevaret den oprindelige sokkel, hvorpå senere en mindre milepæl af yngre type med Christian VII's kronede navnetræk er anbragt.

Vejens kvartmilepæle er prunkløse granitsten, hvori er indhugget Christian VII's navnetræk. De er alle bevaret, og kan ses på vejstrækningen.

Jelle Bro fotograferet fra øst-siden.

Forslaget vandt Christian VII's bifald, og den 22. februar 1779 underskrev han indstillingen om vejens anlæg efter den foreslåede linjeføring. Da foråret kom, gik man igang med vejarbejdet.

Arbejdet med den nye vej blev både langvarigt og besværligt, men i 1793, 14 år efter at spaden første gang var stukket i jorden, lå vejen færdig i terrænet som skåret ud af jorden efter en kæmpemæssig lineal. Det var tydeligt at se, at man havde fulgt forskriften om, at vejen »så meget som muligt skulle gå i lige linje«. Helt nøjagtigt var den »2 mil, 1400 favne, 3 fod og 6 tommer«, d.v.s. godt 17 km lang. Og vejen var indrettet efter de nyeste normer for bygning af landets fremtidige »hovedlandeveje«, hvilket vil sige, at den var 20 alen bred og havde en 9 alen bred stenbane på midten; på begge sider af denne var der jordveje eller »sommerveje«, der på ydersiderne var afgrænset med dybe grøfter.

Vejen skulle, ligesom alle andre fremtidige »hovedlandeveje« være forsynet med milepæle. I 1790 opsatte man 3 helmilepæle og 2 halvmilepæle, alle af norsk marmor samt 5 kvartmilepæle af granit. Og 2 bomhuse med landevejsbomme til brug ved opkrævning af bompenge blev etableret – et

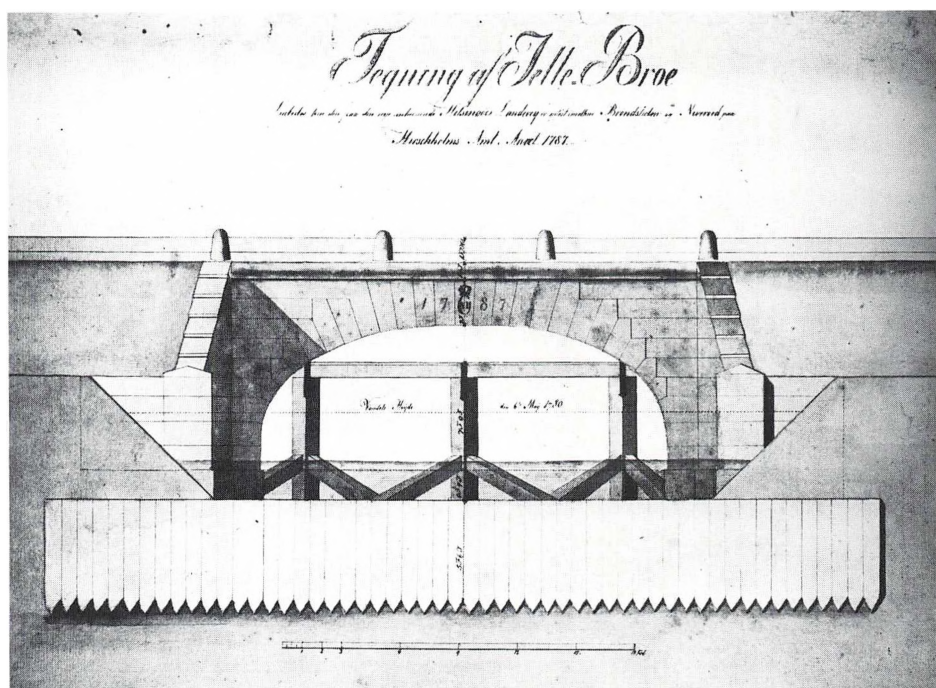
ved Niverød og et ved Rørtang. Overgangen over de mange vandløb klarede man ved bygning af Jelle Bro, som førte over Nivå'en samt ved at indrette 28 såkaldte »stenkister«, der førte de mindre vandløb under vejen.

Meget store arbejdsbyrder i form af

tvangsarbejde havde man lagt på bøndernes skuldre for at få vejen anlagt. Helt gnidningsfrit forløb arbejdet da heller ikke. Bønderne på »Hirschholm Gods«, som var de første i landet der var sluppet fra hoveri, følte tvangsarbejdet som et direkte overgreb og kunne ikke forstå, at de nu igen blev sat til tvangsarbejde, som ovenikøbet var endnu mere krævende end det, de var sluppet for. De tænkte ikke på, at det nye tvangsarbejde ikke var for godset, men for regeringen – og søgte derfor om at blive fritaget for arbejdet, men fik afslag. Bønderne gav dog ikke op, og en dag i begyndelsen af september 1780 vandrede 150 af dem til Fredensborg Slot, hvor arveprins Frederik opholdt sig, og forelagde ham sagen. Da de heller ikke fik noget ud af denne henvendelse, tabte de tålmodigheden, og næste dag udeblev 65 af dem fra arbejdet. Derved kom sagen ind i en farlig fase. Udeblivelsen blev omgående indberettet til Rentekammeret, som så meget alvorligt på den. Bønderne havde ved udeblivelsen

Arbejdstegning af Jelle Bro opført 1787. Broen har lidt meget under den stadig tættere og tungere trafik. Det var derfor nødvendigt for en snes år siden at foretage en omfattende forstærkning af brobuen.

Den, der vover sig ned til åbredden, vil kunne se de gamle indskriptioner. På østsiden af broen ses årstallet 1787 indhugget i granitten samt Christian VII's kronede monogram. På vestsiden læses: Jellebro. Generalvejkommissionens kortsamling Rigsarkivet.

Niverød Kro blev opført allerede i 1787, endnu inden vejen var færdigbygget. Det var i vejens »store tid« et yndet opholdssted for de vejfarende. Her ses kroen gengivet efter et postkort fra ca. 1910. Karlebo Museum.

krænket en kongelig ordre, en forseelse som efter Danske Lov blev karakteriseret som majestætsfornærmelse, der i værste fald kunne medføre livsstraf og fortabelse af ære og gods. Rentekammeret afstod dog fra en egentlig straffesag mod bønderne og nøjedes med at afgøre sagen administrativt. Resultatet blev, at »hovedmændene« og en del af de andre – udvalgt ved lodtrækning – blev sat til »arbejde i Kronborg Fæstning«. Bønderne havde således intet opnået – men en lille trøst fik de dog: man lod dem slippe med et kortvarigt ophold i fæstningen.

Det værste arbejde stod endnu til-

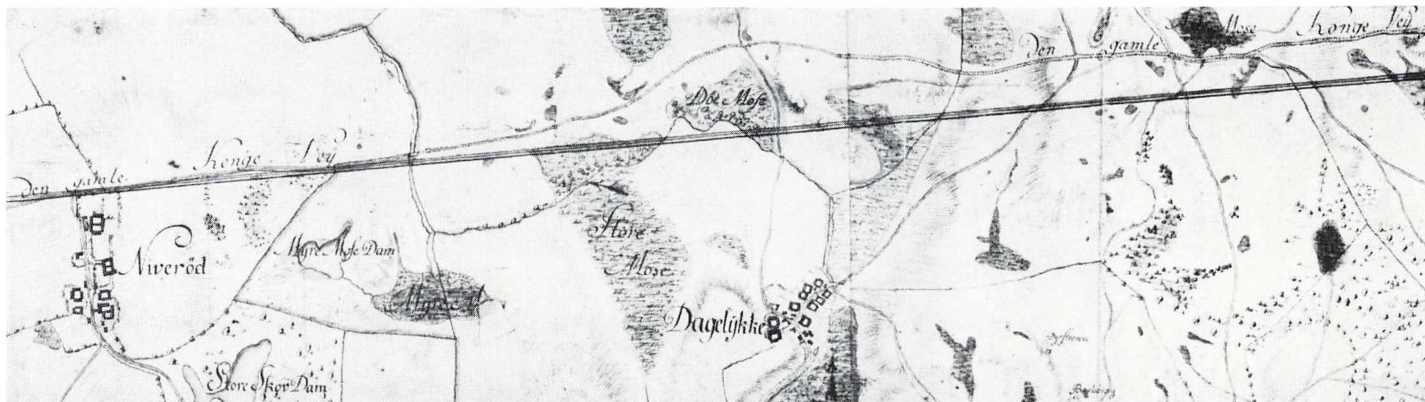
bage – og det var bygningen af Jelle Bro over den brede og vandrige Nivå. Til dette arbejde skulle der skaffes store mængder af materialer. Bønderne måtte med deres små og spinkle pindevogne langvejs fra hente tunge bøgestammer til brug ved jordarbejderne samt blåler, grus og sten i alle størrelser lige fra singels til de svære kampesten, der skulle danne brobuen. Alt arbejde blev dog gennemført uden yderligere komplikationer – og broen, der står endnu, har i snart 200 år båret færdslen over Nivå'en.

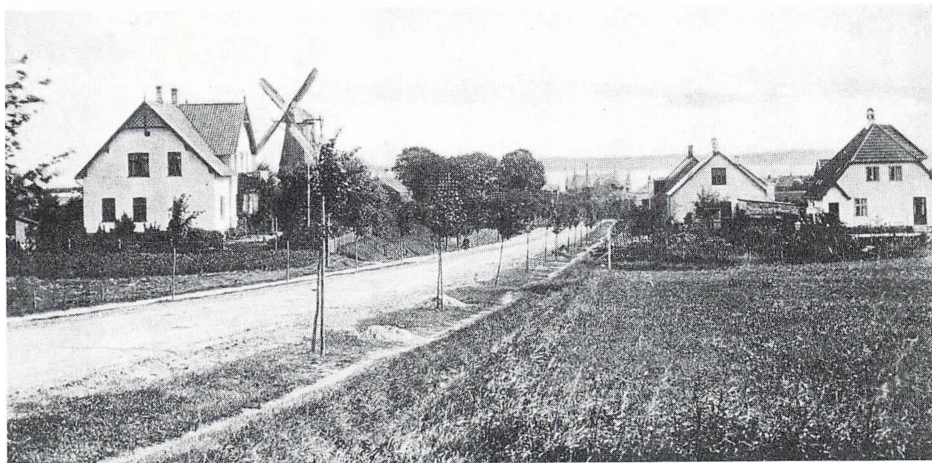
»Kongevejen« kaldte man den nye vej – og sammen med Fredensborgvejen indtil lidt nord for Usserød ud-

gjorde vejen den nye »Helsingørvej«. Dette navn havde tidligere været anvendt på kystvejen, som jo var den gamle alfare vej til Helsingør, men den blev nu kaldt »Den gamle Helsingørvej« og fra omkring år 1800 blot Strandvejen.

Helsingørvejen førte de rejsende gennem nogle af de smukkeste nordsjællandske landskaber: på den sydlige strækning forbi store søer og gennem skove, og på den nordlige eller den »nye« strækning ledtes man op over vældige bakkedrag med udsigter langt ind over land og hist og her også med glimt af Sundet med de talrige større og mindre skibe. Flere rejsende fra vejens unge år har da også fortalt om landskabet og glæden over det. Christian Molbech heftede sig ved den ensomhed, der hvilede over terrænet mellem Helsingør og Hørsholm. Kun hist og her så han et enkelt hus, slet ingen kirker og ingen landsbyer før Niverød. En tysk rejsende, der kom fra Helsingør, mødte i begyndelsen kun moradser og udyrkede steder, men jo nærmere han kom hovedstaden, des rigere og behageligere syntes ham egnen, og han sammenfattede sine indtryk ved at sige, at overalt her »er livets nødvendigheder i overfløddighed og overalt hersker velstand, renlighed, nethed og anstændig og behagelig nydelse af livet blandt beboerne af dette elysium«.

Udsnit af kort fra 1778 der viser den foreslåede linjeføring for den nye vej. Kortudsnittet viser vejen fra Niverød (til venstre) til Nybo (til højre). Den nye vej er som en ret linje trukket tæt op ad »Den gamle Kongevej«, der snor sig frem i terrænet. Generalvejkommisionens kortsamling. Rigsarkivet.

Kongevejen ved Helsingør som den så ud i den stille tid før bilerne var begyndt at dominere vejbilledet. Til venstre »Den hollandske Mølle« der lå lidt udenfor Svingelporten. Postkort fra århundredets begyndelse. Jørgen Elsøes samling.

En svensk vandringsmand måtte på grund af vedvarende regn gå med opslået paraply, men det forhindrede ham ikke i at glæde sig over de dejlige bøgeskove, som vekslede med rige kornagre. Og C. H. Pram glædede sig over vejen og undrede sig over, at den ikke i langt højere grad end tilfældet var, blev benyttet af københavnernes som udflugtsvej.

Gennem dette dejlige landskab og på den bedste vej, som tænkes kunne, rullede nu alle slags køretøjer hastigt afsted. »Vejen vrimler med kørende og ridende« fortalte den tyske rejsende, og ikke så mærkeligt for nu var den gennemgående færdsel mellem København og Helsingør søgt fra den gamle sandede hovedvej langs stranden hen til den nye gode vej. Og hertil kom så den offentlige befordring. Tidligere havde det været både besværligt og dyrt for den almindelige borger at rejse rundt i landet. Fra gammel tid havde købstæderne haft en vis pligt til at befordre rejsende fra by til by, en forpligtelse man klarede ved at entrere med de private vognmandslav. Flere forsøg på at forbedre den offentlige befordring var blevet gjort i de følgende årtier, men uden større held. »De agende poster« var resultatet af et af dem, men heller ikke denne befordring var noget egentligt fremskridt.

Men i 1798 indførte man netop på

Helsingørvejen en virkelig tidssvarende befordring, nemlig en diligence. Man anskaffede efter udenlandsk forbillede en stor rejsevogn, der skulle forspændes med fire heste, og som i kupeen kunne have ni rejsende, og så var der endda plads til endnu en rejsende ved siden af kusken. Den afgik fra København hver søndag og onsdag og fra Helsingør hver mandag og torsdag, alle afgang kl. 9 om formiddagen, og den skulle køre vejen igennem på 6 timer. For de rejsende med denne fine diligence gjaldt en række ordensregler. »Sæderne« i vognen var nummererede, og plads kunne forud reserveres, der måtte ikke »røges« tobak i vognen, og hvis der var uenighed blandt passagererne om »rullegardinerne enten alle eller tildels skulle optrækkes eller nedhænge« da måtte dette afgøres imellem passagererne indbyrdes »ved de fleste stemmer«. Enhver rejsende måtte medtage 25 pund rejsetøj, vel at mærke »egentligt rejsetøj«, men »ingenlunde varer eller andre sager, som rejsende ellers ville føre med sig for at spare fragten«. Rejsetøjet måtte ikke pakkes i kasser eller kufferter, »men i mantelsække, pude-dyner, bylter eller deslige«. Da diligencen efter nogle års forløb var slidt op, blev den ikke fornyet, men erstatet af mindre vogne med plads til fire passagerer inde og tre på et udvendigt sæde. Hvis der var flere rejsende ved

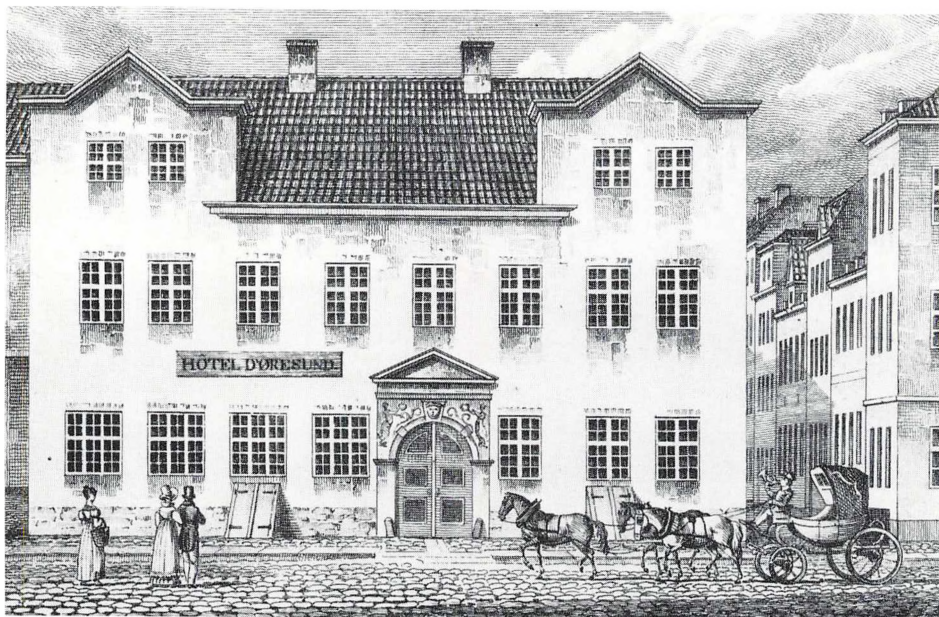
afgangsstationen end vognen kunne tage, satte man bivogne ind.

Stadig nye typer af køretøjer blev benyttet i personbefordringen, og flere specielle poster dukkede op. Omkring år 1800 kunne man nu og da møde »Den kgl. norske Presse«, en speciel hurtigkørende postvogn, som havde til hovedopgave at befordre sølv fra værkerne i Kongsberg, og som i begrænset omfang kunne medtage rejsende. »Sølvposten« kaldtes den derfor også.

Ikke uden grund kunne Henrik Hertz, der i sommeren 1832 opholdt sig i Hørsholm, til en bekendt skrive: »Den færdsel, der er uden for mine vinduer en dag igennem, og den mængde vogne, der holde i stalden ved postgården, gør Du dig knapt noget begreb om.« Hele den tummel og larm af vogne, der standsede op ved postgården for at skifte heste, og støjen fra de mange rejsende, der trængtes her, har han levendegjort i digtet »Postgården i Hørsholm«. Først da den sidste vogn er borte, sænker roen sig over den lille by:

*Hør kun, hvor kusken ta'er på
med at blæse!
Hele suiten kører fra byen igen,
svøber sig ind, mens den fjerlette
chaise
ruller hurtigt bort, og de andre
bag den.
Støvet, bedugget, sig løfter
så tungt,
skjuler dem hist under træernes
kroner;
blot fra et usikkert, svævende
punkt
rækker mig posthornets toner.*

Postgården i Hørsholm var nok den vigtigste af Helsingørvejens mange kroer. De fleste af dem lå på vejens sydlige strækning. Én lå dog nord for Hørsholm, det var Amsterdam kro, der for en del år siden måtte vige pladsen til fordel for et supermarked, og én dukkede op i Niverød endnu inden den nye vej var færdigbygget. Det skyld-

Hotel »Øresund« var i mange år Helsingørs bedste hotel, hvor fornemme rejsende fra og til København gjorde ophold. Billedet er fra ca. 1835 og viser også et af Befordringsvæsenets køretøjer. Postillonen er nok ved at blæse Posthorn-signal nr. 6: »Opfordring til at stige i vognen«. Det kgl. Bibliotek.

tes, at en stor del af strandvejsfærdslen allerede da var søgt op til Kongevejen med det resultat, at kroholdet i Nivå var ødelagt. Ejeren af kroen her fik derfor tilladelse til at flytte kroen til Niverød, hvor færdslen nu var.

Selv om Kongevejen var anlagt efter de allerbedste og nyeste forskrifter, var der dog allerede, da vejen var en halv snes år gammel, adskillige der fandt noget at klage over – og i et lille skrift, der bar navnet »Politivennen«, havde man et organ, der var villigt til at optage klager af så at sige enhver art. En af klagerne her begyndte med at indrømme, at ganske vist er vejen god, ja, »den bedste han kendte«, men han havde dog mange steder set, at vejens grus helt manglede – det var vel bortskyllet af regnen – og resultatet var, at de blottede sten stak frem, så »de rejsende stødes og vogntøjet slides«. En anden havde et sted set, at hele vejbanen var overstrøet med »sten af nævers størrelse« og faldt det i med tørke forvandlede vejens grus til støv, som blæste bort i store skyer, så man uden overdrivelse kan sige, at vore stærkeste chausseer i sådant vejr »blæses bort«. En tredje var yderst utilfreds med, at vejen mellem Nyrop og Nive-

rød »siden kornhøsten« hemsøges af svin, som ved rodning tilføjer begge sider af vejen stor skade«. Nogle fandt vejen for kedelig, andre, at der ikke var taget hensyn til fodgængere. For eksempel manglede der vejvisere. Klageren over dette fortalte, at en englænder, der til fods var på vej til Helsingør, takket være denne mangel tog fejl af vejen nord for Usserød og kom til at gå helt til Fredensborg, før han fandt vejen til Helsingør. Uheldigt var det naturligvis, at han kun forstod lidt dansk og slet intet af det sprog, bønderne betjente sig af.

Men også over selve rejsen og over befordringsmidlerne klagede man. I 1805, da der lige var anskaffet nye vogne til brug for ageposten, besværede en rejsende sig over, at de nye vogne ikke alene er for snævre og sæderne for smalle til to voksne personer, når de er forsynet med de nødvendige vinterrejseklæder, men langt værre er det at »fjællefadningen forårsager utålelig larm og rummel«, så turen på den 6 mil lange stenvej er en sand pine for hovedet. »Radbrækkermaskiner« kaldte man disse vogne, en betegnelse, der siger noget om, hvordan turen med dem føltes.

Klager over postilloner var der også. Man fandt f.eks., at de var for sømmelige med hensyn til posthornet, og henstillede, at man førte tilsyn med, at hver postillon var forsynet med et posthorn, »som han kan blæse i« og ikke, som det ofte er tilfældet, »med en sammenbanket ting, der blot hænger for et syns skyld.« Men brugte postillonerne hornet for meget, var det også galt. En klager i Helsingør skrev, at der på befordringsvæsenets kontor ligger en fuldmægtig, som skal vækkes, hver gang en vogn kommer hjem fra en eller anden natur, men vækning lykkes som regel først efter at postillonens ynkkelige tuden har varet så længe, at alle gadens beboere er vågnet.

Køreplanen for diligencen var man utilfreds med. Man fandt det urimeligt, at vognen skal være 6 timer om at gennemkøre en distance på blot 6 mil. Og ankomsten til Helsingør sker så sent på dagen, at man ikke kan træffe folk i deres forretning – og det kan man heller ikke næste formiddag, for vognen kører igen fra byen kl. 9. Altså må man overnatte, hvis et blot kortvarigt forretningsmøde skal kunne nås. Også bompengene måtte stå for skud. En kørende havde med en og samme vogn måttet betale forskellige beløb i bompengene ved hver af vejens 6 bomme!

Samtlige jerimiader kunne dog ikke rokke ved den kendsgerning, at Nordsjælland nu havde fået en vej, der kunne måle sig med de bedste i Europa.

Vejens »store tid« ophørte kort efter, at Nordbanen var blevet åbnet i 1864 – og for en tid var vejen mest til glæde for den lokale færdsel. Det ændredes imidlertid igen, da bilen blev det foretrukne befordringsmiddel. Allerede i 1930'erne blev man klar over, at den voldsomme udvikling af motortrafikken, der da var i gang og som ville tiltage yderligere, nødvendiggjorde anlæg af en helt ny vej med en ganske anden kapacitet end den nu efterhånden noget bedagede kongevej nogen sinde ville kunne få.

Henrik Hertz og Bellmann-sommeren

Af Walther Næsh

150 år siden i år, at en ny litterær dimension føjedes til vore nordsjællandsminder eller da Hertz inviteredes på landet i Hørsholm med familien Heiberg.

*Hist over slotshavens sjunkne
terrasser
hviler nattens dug som et grædende
hav,
slottet, man nedrev, i uhyre masser,
vidner kirken om, lig på kors på en
grav.
Eggen er øde, Mathilde, hvor du
flygtig har redet den flygtige ganger,
blot dine lidelser mindes endnu
af den tungsindige sanger.*

Fra de berømte hirschholmske digte, som digteren Henrik Hertz var mester for under et sommerferieophold i Hørsholm sammen med tidens store skuespiller Johanne Luise Heiberg, nygift med professor Johan Ludvig Heiberg, og Heibergs mor, fru Gyllem-bourg, et ferieophold som poetisk er blevet betegnet Bellmann-sommeren, giver dette indledende vers et meget tankevækkende indtryk af et kulturhistorisk minde fra enevoldstiden. Det placerer Hørsholm og den smukke omegn fortjenstfuld blandt de mini-Mekkaer fra en svunden tid, som Nordsjælland stadig er rig på.

For det er jo rigtigt, at når man i dag kommer gående gennem det grønne anlæg ved søen og hen imod C. F. Hansens klassisk stilrene kirke, bygget netop på stedet, hvor slotskapellet til det siden nedrevne luksuriøse ro-

kokoslot Hirschholm lå, konfronteres vi her med en kulturhistorisk perle. Hirschholm, som opførtes af vor berømte arkitekt Thura. En ombygning og udvidelse af det, der havde været en nordsjællandsk herregård. Hyrningsholm, opført på initiativ af Christian d. 6.s dronning Sofie Magdalene af Brandenburg-Kulmbach. Det Hirschholm, som skulle blive rammen om ødsle hoffester, når man flyttede på sommerophold fra det indelukkede København bag voldene. Men som også i disse omgivelser taler til os om det så tragisk sluttende kærlighedsforhold mellem den unge dronning Caroline Mathilde og den psykisk svage kong Christian d. 7.s livlæge Struensee, der sammen med finansmanden grev Brandt med titel af gehejmekabinetminister helt havde taget magten fra enevoldskongen og endda med ret til at underskrive i hans navn.

Det er just det kongelige kærlighedsdrama, der kommer med ind i billedet, når fru Heiberg under dette ophold i Hørsholm i sommeren 1832, altså for lige netop 150 år siden, fortæller i sine erindringer: – at her drejede samtalen sig ofte om den stakkels dronning Mathilde og hendes hårdt straffede lidenskab. Det er forunderligt at stå på et sådant sted, hvor man ved, at et menneskehjerte har banket,

elsket og lidt. Under disse træer havde hun vandret: – »Himmelhoch jauchend, zum Tode betrübt« – og dog – »Glücklich allein ist die Seele, die liebt,« skriver Johanne Luise Heiberg.

I huset ved siden af Heibergs fik man iøvrigt rig næring til fortidens hændelser på stedet. Skomagerkonens meget gamle mor kunne fortælle levende, om det hun havde oplevet selv. Fru Heiberg siger om disse samtaler: – I sin barndom havde hun ofte set dronning Mathilde og Struensee, erindrede endnu mange småting fra den tid. Hun fortalte om hoffets fester og pragt, om den lille prins Frederik (d. Sjette), der her blev opdraget så strengt.

Men når jeg overhovedet har følt mig inspireret til at beskæftige mig med begivenhederne i og omkring Hørsholm i noget man kunne kalde et meget fragmentarisk uddrag af et litteraturhistorisk berømt og af mange velkendt tema, skyldes det naturligvis ønsket om at give andre en tilskyn-delse til at besøge Hørsholm og dens smukke omegn, når lejlighed gives. Dernæst, at det netop i år er 150-året for det litterære sommerophold, som Hertz beskrev i »Posthuset i Hirschholm«. Notaterne hertil havde han fra sin dagbog og dagbogsblade, og et originalmanuskript til optakten i Bellmann-sommeren – ikke tidligere egentlig offentliggjort – havde jeg nylig lejlighed til at se hos en af vor tids mest fortrolige med Heiberg- og Hertz-litteraturen bibliotekaren, cand. mag. Henning Valeur Larsen. Jeg besluttede at tage en jubilæumsudflugt til åstedet. Og pudsigt nok oplevede vi netop i begyndelsen af denne sommer nøjagtigt det samme trøstesløse regnvejr, som fru Heiberg fortæller, at disse dage under opholdet i Hørsholm for 150 år siden var karakteriseret af. Miljøet og scenen er således meget livagtig.

Hvor den gode professor Johan Ludvig måtte låne postmesterens udslidte øg og ride til København for at holde foredrag den sommer, ja, så

bringes vi andre helt anderledes komfortabelt og hurtigt til Hørsholm i 100 km's fart spinnende af sted i vores velindrettede og teknologisk avancerede japanske bil, en Mazda 929. Og motorvejens indkørsel til Hørsholm eller det mere poetiske navn Hirschholm, navnet som fulgte tidens og hoffets forkærlighed for det tyske sprog, har unægtelig også ændret miljøet. I en flot betonlagt kurve passerer vi de lysregulerede overkørsler, kører langs den datidige hofetats versaillesgule staldbygninger og administrationshuse. Det eneste arkitektoniske levn fra livet på Hirschholm slot.

Som digteren Henrik Hertz så det, da han hin sommer kom til Hørsholm på ferie med Heiberg, har vi et vidnesbyrd om i hans dagbogsoptegnelser. I et brev til vennen, etatsråden P. V. Jacobsen, siger Hertz:

– I en by som Hirschholm, der kun har een barber, en gammel husar, som ovenikøbet nu har koldfeber, så den ingen har, en by, hvor man ikke engang kan få en pibekradser tilkjøbs, og hvor man har så ringe tillid til folk, at man imorges gjorde omstændigheder ved at betro mig et stykke kridt »på kridt« – jeg havde glemt min pengepung hjemme – en by, hvor jeg måtte give en rigsdaler i pant og en mark i leje for en ridepisk – den skulle blandt andet have drevet postmesterens øg til Lyngbye, dersom ikke vejret havde været så slet, i en sådan by er dit brev som manna i ørkenen.

Og så tilføjer Hertz: – I Hirschholm er der så at sige ikke andet godt end vi selv, den skikkelige postmesterfamilie, den dejlige omegn – Højen ved Vallerød er ubestrideligt det smukkeste i hele Danmark. Og skønne og billige jordbær – I mark pundet. – Men med sådanne goder og breve fra Kjøbenhavn kan man unægtelig også befinde sig ret vel.

Højen ved Vallerød, eller »Hannabjerget«, som Hertz også kalder det med slet skjult forelskelse, er under hele sommeropholdet blevet et valfartssted for den heibergske familie og

Hertz. Man gik ikke af vejen for at tage turen ud til kysten ved Rungsted til fods for at nyde frokosten i det frie og for at beundre udsigten over Øresund. Selv med bil forekommer det dog et godt stykke vej. Men også i dag en meget smuk tur iøvrigt. Hyggelige parcelhuskvarterer veksler med åbne stræk omgivet af levende hegn og smålunde. I dag er det i overvejende tal folk, der har deres job i København, der er flyttet ud på disse kanter. Men de skal jo heller ikke frem og tilbage til hest.

Hertz dagbogsblade giver også et indtryk af afstanden mellem by og land. Nogle dage forinden man havde besluttet sig til det siden så berømte sommerophold, tager Hertz på en udflugt til de nordsjællandske herligheder sammen med Heibergs mor – fru Gyllembourg og fru Heiberg. Et sted, fortæller Hertz i dagbogen: – var vi nær blevet kørt over af en møllervogn. Posthornet kunne ikke blæse. Karlen fandt dog et nyt mundstykke på vejen. Det gik videre til Gurre, hvor Hertz mister sin cigardåse. I Hirschholm stor frokost med dejlig, kølig Graves, hedder det. Og videre . . . Så haven og kirken. I Gurre spadserer man ved søen og ser ruinerne fra Valdemar Slot. Hertz oplyser her om det påståede spøgeri, når kong Valdemar rider på natlig færd. Men det vil konen, der viser rundt, ikke vide af. Især omkring St. Hans er det ikke rart at have viden om.

At Hertz både var forelsket i fru Heiberg og i den storslåede nordsjællandske natur er klart, og begge dele finder udtryk i hans digte fra denne tid og fra aftener, hvor man efter at have spillet billard hos postmesterens overfor lyttede til de bellmannske sange, som fru Heiberg sang, ofte med gen-digtede tekster af Hertz. Bellmann var på dette tidspunkt endnu lidet kendt her. Men hvor meget var gengældt, når vi aner Hertz' utilslørede forelskelse?

At fru Heiberg havde stor glæde af samværet med Hertz kan ikke betvivles. Men den store skuespillerinde var

kendt for spøgefulde småforelskelser. Uden at hun af den grund mistede agtelsen eller kærligheden til den ældre professor.

Året inden Bellmann-sommeren i Hørsholm var Johanne Luise Pätges knapt tyve år gammel blevet gift med J. L. Heiberg, der var omkring de fyrrer. Begge var de højt beundrede og respekterede mennesker i den københavnske kulturverden. Heiberg havde lige inden giftermålet bearbejdet et fransk lystspil med titlen: – Ser jer i Spejl. Der forekommer her, skriver professor Hans Brix i et forord til Hertz' »Posthuset i Hirschholm«, en ægtemand, der har en tiltrækkende kone. Men som har den indstilling, at man for alt i verden ikke bør anstrenge sig for at drage en ring om hende og at gøre sig indbildninger om at kunne forbeholde sig selv alene hendes fortrin og yndigheder. Den sikreste måde at forsikre sig mod ægteskabelig vanskæbne på, er at give sin kone tilsyneladende frie tøjler.

Det kan måske give os et fingerpeg om J. L. Heibergs egen indstilling. Uden tvivl satte Heiberg stor pris på Hertz, med hvem han altid førte litterære samtaler om aktuelle ting i tiden, om Horats og Ovid og orientalsk poesi, som det fremgår af dagbogsbladene. Hertz havde de første forfatterår skrevet anonymt som en direkte følge af sin jødiske herkomst. Jødefejden var endnu i frisk erindring. Men han konverterede og lod sig døbe, hvorefter han trådte offentligt frem og vedkendte sig en række allerede på det tidspunkt meget læste og beundrede ting. »Gengangerbrevene« eksempelvis. Og fra det tidspunkt var han et af de store forfatternavne.

Om sommeropholdet i Hirschholm skriver fru Heiberg i sine erindringer: – En dag lod en lille mand med kloge øjne og et fromt godmodigt udtryk sig melde hos os, og til vor glæde gjorde vi her for første gang personligt bekendskab med digteren Henrik Hertz, der navngav sig som forfatter af »Gjengangerbrevene« og »Amors Ge-

B. Dagbogen (indtil d. 9 Juli.)
(fuldstændig)

July 2: Mid. Kl. 2. Kjørte med Heiberg til vort Sommerophold i Hirschholm, besøgte i Lyngby Apotheker Trier, hvor Heib. & Cousine Frk. Kellermann. Spadserte med Heib. og Fru Heib. om Aftenen i Hirschholm Slotshave, hvor dejlig belysning og Stjerneskin i Vandet, fem flaggermus.

" 3: I Hirschholm. Gendte Fru Heib. og Fru Hoff. Kobberstykene. Tid Blomster og en Staalpude af Fru Heib. og et Taksigelses-Besig. - Tændte Besig af Benny David. - Aften Gendte med

Her er Hertz' originale dagbogsoptegnelser i afsnit, som ikke tidligere har været offentliggjort.

nistreger«. Heiberg og han havde så mange berøringspunkter, at samtalen blev lang og livlig. Vi fandt alle så stort behag i den dannede, beskedne mands konversation, at vi vare venner fra hint øjeblik.

Og således er med Bellmann-sommeren, Johan Ludvig og fru Johanne Luise Heibergs og Henrik Hertz »liggende på landet« i Hørsholm for netop 150 år siden, føjet endnu en litteratur-historisk dimension til Hørsholm og dens naturskønne omegn foruden den historisk-romantiske tilstedeværelse af enevældshoffet, Caroline Mathilde, Struensee og Brandt. En nostalgisk stemning at opleve. Og man bør naturligvis også til fods begive sig i de heibergske spor fra Hørsholm og »den halve mil« ud til kysten til »Granbjerget« eller »Hannabjerget« som de kaldte højen ved Vallerød.

Man får iøvrigt et indtryk af, at det virkelig var en rejse, der foretoges, når turen gjaldt vejen fra København til Hørsholm. I den mindre velkendte del af de senere fundne dagbogsblade skriver Hertz:

Juli 2'. Middag kl. 12. Kjørte med Heibergs til vort Sommerophold i Hirschholm, besøgte i Lyngby Apotheker Trier.

Først hen på aftenen når de frem til Hørsholm ses det:

– Spadserede med Heiberg og fru Heiberg i Hirschholm Slotshave, hvor

dejlig Belysning og Stjerneskin i Vandet – fem flaggermus.

Der er idag heller ikke noget i vejen for, at man som Heiberg og Hertz på vejen ud til Rungsted kan slukke tørsten. Fru Heiberg fortæller, at når de blev trætte af at trække den lille proviantvogn, måtte man hvile. – De to ville ind på enhver kro undervejs, og hun tilføjer: – De beråbte sig på Bellmanns autoritet og citerede i et væk steder af hans sange, som godtgjorde, at man ikke med god samvittighed kunne gå forbi en kro uden at unde kromanden sin næring. Heiberg påstod at det ellers ville bringe uheld hele året igenem.

Og da man omsider når frem til »Granbjerget« siger hun poetisk beskrivende om udsynet: – Siddende på toppen så vi ud over det himmelblå hav, der lå for vor fod som et speil. Stille hvilede alle skibene i Sundet, da der ikke rørte sig en vind, og havde alle de hvide seil udpændte for at tørres efter de foregående dages regn. De speilede sig i det stille hav, medens små fiskerbåde med deres røde seil lå spredt som blomster over vandfladen. Hveens banker skinnede som guld, og den lille St. Ibs kirke syntes at være rykket flere mil nærmere, så tydeligt sås dens hvide gavl.

Trods bilende jag i vor tid er det stadig muligt at nyde en stille stund ved kysten og betragte sejlerne på

sundet efter en rask spadseretur fra Hørsholm til »Rungsteds lyksaligheder« for nu at tage endnu et digternavn fra disse kanter til indtægt. Og apropos Rungsted. Så har fru Heiberg til Rungstedlund, forfatterinden Karen Blixen, givetvis også været en del optaget af det romantiske forhold omkring den heibergske Hørsholm-sommer og Henrik Hertz' forelskelse i fru Heiberg. Det fremgår af en af hendes fortællinger – »Digtere« i »Syv fantastiske fortællinger«. Også det et Nordsjællandsminde.

Men at det har været vanskeligt for Henrik Hertz at komme over Bellmann-sommeren og det fortrolige samvær med Johanne Luise Heiberg, får vi et indtryk af i digtene fra »Posthuset i Hirschholm«, som han udgiver året efter og lige inden han agter sig på rejse til udlandet. Så lad mig slutte med dette: plukket fra »Hyacinther«:

Jeg skal ei atter som tidt ifjor
Med Eder i Slotshavens Gange
spadsere,
Og lytte til Spurvenes kvidrende
Kor
I Mangel af andre, der vil
musicere . . .

og videre:

Ak nej, om syvende Christians Hof
jeg med fru Gyllembourg ei skal
tale,
Ei med Johan Ludvig om Form og
'Stof
Og om Poeter, der næsten er gale.

Ak Gud! og Bellmanns Sange! ja
hvem
Skal synge for mig den dejlige Vise
Om »Mor på Tuppen« og hver af
dem,
jeg hørte så tidt af Johanne Luise.
Herefter synger jeg vel på Fransk,
Fra By til By den Reisende render,
Og luften er lummer, og damen er
spansk,
Og alting er herligt, men Intet er
dansk.
Og langt fra mig mine Venner!

Skagensmalerne i Hornbæk

Af Godfred Hartmann

Motiverne ved stejlepladsen og havet med Kullen som baggrund lokkede mange kendte malere til den nordsjællandske kystby.

»Hornbæk betød for mig, at jeg kom til at se selv. Fransk mændene sad mig vel endnu i øjnene, men de år i Hornbæk de hjalp. Der var jeg dag ud og dag ind naturen nær – alle døgnets timer om jeg ville. Når jeg var løbet træt med ét billede, kunne jeg gå ud i skoven, trave rundt og drømme time efter time, og jeg var ikke ene om at drømme i skoven... Det var for mig, som jeg helt blev mig selv på en ganske bestemt dag... gav de fremmede Fanden og malede det jeg så. Det var, da jeg stod med det store billede, jeg kaldte Januar: en kold, stærk blå luft og sø – og Kullen med sne. Jeg malede løs og

mærkede, at jeg var mig selv og bare malede det, jeg så...«

Sådan skriver Carl Locher i 1880. Man aner saltvandssprøjtet i ansigtet på den tætte mand, når han har set ud over de skumpiskede bølger. Det har rusket i ruderne på hans hus, som han havde bygget på stejlepladsen op ad plantagen og syd for havnen på kanten af klitten. Godt at han stod inden døre i den veranda, der ragede helt ud over skrænten. Men Locher har været lykkelig, når han malede det oprørte hav og det mørke Kullen, der som et kæmpe dyr skyder ryg bag det hav, som solen i enkelte strejf får til at lyse i

irgrønne pletter midt i alt det sorte og truende.

Det var et andet Hornbæk, som kunstnerne tog i besiddelse i midten af 1870'erne. For mere end 100 år siden så der anderledes ud. Et fiskerleje med en havn, der havde det med at sande til, en kro og ganske enkelte landliggere, der følte livet deroppe som en udfordring både til Vorherre og til deres egen fysiske sundhed. Selv bag klitrækkerne og teroserne fandt de sjældent alt for meget læ i det barske klima. En sær blanding af idealister og sundhedsdyrkere, som følte sig som pionerer, når marehalmen bøjede sig i Nordøstenstormen fra Kattegat og sandet knasede mellem tænderne.

Stedet har passeret kunstnerne. Det var, som om Hornbæk blev en slags optakt til Skagen. Der oppe var lyset stærkere og vinden på Grenen mere ubarmhertig. Men i Hornbæk lagde de grunden til deres friluftsstudier og de realistiske skildringer af fiskernes liv, der var så langt fra det romantiske som tænkes kan. Det blev til naturskildringer fjernt fra Lundbyes sjællandske marker og P. C. Skovgaards svale bøgeskove. Det blev til samfundsrealisme, hvor modellerne trådte ud af de lune stuer – ud i et vejr, der bed i kinderne og som tidligt furede trækkerne.

Peder Severin Krøyer var den første. – Skønt nej, ikke helt. Eckersberg havde malet deroppe fra – men siddet rigtig i vinden havde han næppe. Han havde nok hørt om den engelske jagt, der en stormfuld nat gik på grund i Villingesund og hvor kun kaptajnen blev reddet. Magtesløse stod fiskerne på stranden og så den ene efter den anden forsvinde i bølgerne. Johannes Ewald skriver »Fiskerne«, og de modige fra Hornbæk bliver som belønning bedt i Det kgl. Teater til førsteopførelsen. Måske har de undret sig, fordi de deroppe på scenen sang – og den slags havde de aldrig hørt før, men publikum har også undret sig over at se de vejrbidte folk fra den blæsende strand.

Godfred Christensen har i 1904 malet et solmættet billede med badehuse, parasoller og promenerende damer. I dag er badehusene forsvundet og påklædningen skrumpet ind til det helt minimale. (Privateje).

Krøyer fandt et andet motiv i den gamle smedie, hvor gnisterne er føjet fra ambolten og ansigterne har fået glød fra essen. Et billede i slægt med Constantin Hansens fra Hammermøllen ved Hellebæk og som peger frem mod hans billede fra jernstøberiet på B&W, malet i 1855 10 år senere end Hornbæk-billedet (Den Hirschsprungske Samling).

Det er den jævne mands møde med kunsten. Ove Mallings har skildret redningsdåden i sin bog »Store og gode handlinger af danske, norske og holstenere«, og den har Eckersberg læst. Han tegner de tapre fiskere, der bar den halvdøde kaptajn i land – og da kirken skal have ny altertavle, henvender menighedsrådet sig til professoren i København. Man havde vel håbet på, at han ville gentage motivet fra redningsdåden hin mørke novembernat, hvor de reddede den engelske kaptajn. Det var et billede, som fiskerne altid burde have for øje, for næstekærligheden var den grundpille, på hvilken deres samfund byggede.

Men menighedsrådet fik ikke billedet af den barmhjertige samaritan. De fik Jesus i en hyggelig snak med den samaritanske kvinde, og professoren fik 400 rigsdaler for en tør pind af et alterbillede.

Det var Krøyer, der kom med det friske pust. Han kom til Hornbæk via Sverige hvor han havde slået sig ned i Arildsleje sammen med Frants Henningsen. Derovre havde han fået øj-

nene op for livet i et lille fiskerleje. Men ovre i Hornbæk sad Viggo Johansen og lokkede. Han kendte stedet og talte til sine venner om motiverne ved stejlepladsen og ved havet med Kullen som baggrund. Opgiv dog Arild og kom her over i blæsten. Og det lykkedes for Viggo Johansen. I 1873 drog seks unge kunstnere til fods fra Helsingør til Hornbæk. Holger Roed – Jørgen Roeds lidt tungsindige søn – var blandt de unge, der kun var opfyldt af at male, og Kristian Zahrtmann, ældre end de andre, blev hurtigt flokkens naturlige midtpunkt. Straks efter ankomsten skrev han til moderen: »Naturen er meget skøn, luften så frisk og prægtig . . . venskabet står dog højere, og skønt de alle er meget forskellige fra mig, og ofte slet ikke forstår mig, holder jeg rigtig meget af dem alle . . .«

Krøyer skal nok have været den livligste i flokken. Han gør lykke hos damerne – men færdes gerne alene på stranden, hvor han arbejder med en næsten manisk iver. Det var, som om en helt ny verden åbnede sig for ham. Et af de første store arbejder blev til i Hornbæk.

Allerede det første år malede han smedien. Måske har han kendt Constantin Hansens billeder fra Hammermøllen ved Hellebæk og taget motivet op. Han maler figurer mod den mørke baggrund og med det røde skær fra essen hen over ansigterne. Krøyers første store figurbillede blev til i Hornbæk og blev straks købt af Heinrich Hirschsprung for 500 kr. Samme år fuldender han sit store billede: »Morgen i Hornbæk, fiskerne kommer i land«. Et billede vidt forskelligt fra maleriet fra smedjen ved bækken. Gnisterne fra ambolten er borte. Alt ånder en egen fredfyldt ro. Fangsten har været god og uden stormens dramatik. Vi ser det blege, rolige vand, der næsten smelter sammen med det hvide sand. Selvom de mange figurer er virksomme i deres arbejde, er billedet præget af ro. Der er en næsten sommeragtig stemning over det store billede malt efter utallige skitser, hvor Krøyer stod på stranden om morgenen og fulgte livet, når fiskerne trak deres både ind over revlerne og satte konerne til at bøde garnene, førend de blev hængt til tørre på stejlepladsen. Selv om billedet er stort, er der i den lyse farveholdning mindelser om en akvarel. Smedjebilledet er trods det lyssende ildskær lige så mørkt, som strandbilledet er let i sine næsten sølvagtige valører. Billedet er minutøst i sine detaljer. Endnu mangler den frigjorte friskhed, hvad der viser at Krøyer stadig er under indflydelse af den tradition som Eckersberg havde indført i dansk malerkunst. I virkeligheden er det store lærred opdelt i grupper, der ikke har så forfærdelig meget med hinanden at gøre. Det er, som om manden til venstre i billedet der underholder sig med de unge fiskerkoner ikke aner, hvad pigerne i billedets højre side laver. Et maleri, der tydeligvis er sammenstykket af de mange skitser, som Krøyer udførte, inden han gav sig i kast med det store billede. På en måde er det summen af Hornbækfiskernes daglige liv – men samtidig fint tegnede portrætter, der

Erik Hemmingsen skildrer i dette hyggelige billede fra 1915 mødet mellem landliggerens lille pige og den søndagsklædte fisker. Erik Hemmingsen foretrak ofte havnen fremfor det varme, tunge sand.

peger frem mod Krøyers virke som en af tidens førende portrætkunstnere.

Krøyer var den beundrede deroppe i den lille kunstnerkoloni. Med misundelse har kammeraterne set, hvor let det gik for ham. Måske har det navnlig naget den lidt melankolske Roed, for som Zahrtmann skrev til moderen om ham: »Han står sørgeligt i stampe som maler, har så overmåde vanskeligt ved at finde motiver, er af faderen blevet holdt til en alt for streng akademisk vej og har meget vanskeligt ved at frigøre sig derfra, dog er det vist overmåde godt at være sammen med os andre«. Stakkels Roed, han tegner små, fine pennetegninger på stranden og glæder sig med kammeraterne, da de fester for Krøyer, der har fået bestilling på grev Holsteins portræt.

Som tidligere nævnt var det Viggo Johansen, der var fristeren. Han kom til Hornbæk allerede i 1868 og vendte hvert år tilbage. I mere end ti år holdt han til deroppe og han var ven med fiskerne og blev helt fortrolig med deres liv på havet og i de små stuer i lejet. »Jeg kom en sommer ud til Hornbæk, som dengang var den herligste gamle fiskerby med en meget smuk og højst elskværdig befolkning«. Han tegner fiskerne ved stokken, som også havde været et yndet motiv for Krøyer. Men hvor han fanger de enkelte fysiognomier, det lune smil og det furede ansigt kranset af det grånende skæg tegner Viggo Johansen de gamle på bænken i en løst henkastet skitse, der kan minde om Marstrands tegninger.

Men det var også det nærmeste Viggo Johansen kom havet og dets folk. Livet på søen og på stranden interesserede ikke rigtig Viggo Johansen. Han befandt sig bedst i lejet i læ af husene, og han fandt sine motiver i de solbelyste små gårde, hvor garnene hang til tørre, og hvor han kunne høre folkene inde i køkkenet rasle med komfurets ringe. Mangfoldige skitser tegnet med en blød blyant viser hans store kærlighed til stedet og dets befolkning. Og Viggo Johansen blev bedt indenfor. I forlængelse af Dalsgaard og Exner skildrer han livet i de lavloftede stuer, nøjsomme folk, der i deres garn må trække føden ud af havet. Som ung havde han studeret de gamle hollændere, og den blånende stenbider med det kasseformede hoved på køkkenbordet har fængslet ham. Et Nature morte, som måske nok har undret fiskerkonen, på hvis bord stenbideren lå. Stille har han siddet i hjørnet og tegnet dem ved måltidet. De fatter om skeen med de grove arbejdshænder, garnene der skal bødes hænger på krogen og venter. Først i alderdommen finder de gamle lidt hvile i kakkelovnskrogen, men hænderne er aldrig i ro. Én fletter kurve, en anden strikker på en ulden strømpe. Det er billeder i slægt med L. A. Rings malerier. Den ene holdt til i Nordsjælland, den anden på kanterne omkring Vordingborg.

Først senere kom Viggo Johansen til Skagen. Som de andre fulgte han med herop, men han savnede altid Sjælland, og selv skrev han, at »det var svært for mig at vænne mig til den knappe og øde natur og den så primitive og langt mindre smukke befolkning«. Men Viggo Johansen vænnede sig til livet på Skagen. Han fandt sin hustru deroppe, og malede i ruskvejr og storm nogle af de fineste billeder i dansk landskabskunst.

Med Carl Locher gik det anderledes. Han kom først til Skagen, så til Hornbæk, og derefter atter til Skagen. Han forblev trofast mod stedet og byggede sit eget hus på stejlepladsen

Morgen ved Hornbæk – Fiskerne kommer i land. Dette figurrige billede fra 1875 er et af Krøyers hovedværker. Fangsten har været god. Vandet er spejlblankt. Alt ånder fred. Et billede delt op i grupper efter skitser tegnet på stranden (Den Hirschprungske Samling).

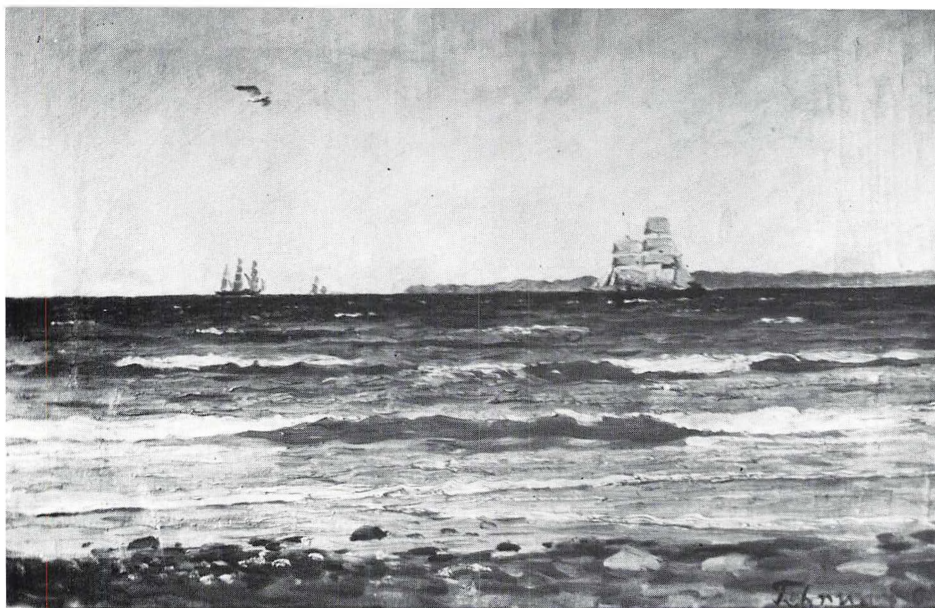
syd for havnen. Han kunne ikke komme nær nok til havet, og selv fiskerne rystede på hovedet af den tvilige maler. Han havde fået grunden af fiskerne, skønt ingen havde mandat til en sådan gavmildhed, men Locher fik sit hus efter et langvarigt ministerielt tovtrækkeri. »Vinterdag ved Hornbæk strand« er malet på hans veranda. Tunge forrevne skyer og det dybtgrønne hav i forgrunden. Fiskerne skal nok holde sig hjemme på sådan en stormfuld eftermiddag. For Krøyer var det de vejrbidte folk, for Viggo Johansen var det almuen, der varmer sig i køkkenet, men for Carl Locher var det havet med bulder og hvide bølgetoppe, der kommer rullende ind mod land helt ovre fra Kullen. Det kunne han male fra sin veranda, og ingen kunne være i tvivl om, at vindstyrken nærmede sig orkan. Men Locher var lykkelig. Hans skitser af ha-

vet ejer en friskhed, der kan nærme sig det udvendige og flotte. Men pludselig kan han slå om og male solen, der varmer sandet, og hvor de små bølger fra et halvdøvent Kattegat løber som små, synlige parallelle linjer ind mod kysten. Nok solgte han huset i Hornbæk og byggede sig et langt større på Skagen – men han glemte ikke Hornbæk og fiskerne der havde stået model for ham i glasverandaen. Utallige små raderinger, hvor den lille kirke dukker frem mellem fiskernes garn og deres små huse vidner om Carl Lochers dybe kærlighed til stedet.

Holger Drachmann er kun en fodnote i billedkunsten. Han var en langt større digter end maler, men han hører med i kredsen, der satte hinanden stævne på kroen hvor kroaverten Mogens Pedersen ikke var smålig med kredit og vin, når malerne kom ind fra stranden med deres lærreder, der

endnu var våde af farve. Drachmann tegnede og malede. En urolig og splittet sjæl, som ikke rigtig vidste, hvad han ville. Han havde malet på Bornholm, og når han mødtes med de unge kunstnere i Hornbæk slog også han sit staffeli op på stejlepladsen og malede friske søbilleder fulde af luft og skumsprøjt, men alligevel blottet for alt det, som de andre formåede. Drachmann var i tvivl. Men lidt efter lidt gik det op for ham, at hans maleri højst kunne opfattes som tidsfordriv. Det der bandt Drachmann til egnen var hans dybe forelskelse i fabrikant Culmsees datter Polly oppe i Havreholm. Det var sommeren der blev skæbnebestemmende for ham. Han elskede egnen og skrev nogle af sine smukkeste digte i Hornbæk. Det er næppe tilfældigt, at Drachmann døde i Hornbæk, men blev begravet i Skagens klitter.

Langsomt ændrer Hornbæk sig. Der kommer flere landliggere, og stranden befolkes af badende københavnere. Godfred Christensen maler solmættede sommerbilleder med badegæster i

lette, hvide lærredskjoler. Badehusene køres ned til strandkanten, og solbrændt ungdom deler ferietimerne mellem vand og strand. Kun ved de årlige havnefester dukker fiskerne op igen. De har lejet deres huse ud, og familien Ellekilde, Kuhlmann og Pii bor i de små huse dybt nede i havnen ved bakken. Godt at de har et sted at flytte hen, når københavnernes tager deres stadsestuer i besiddelse. Men kunstnerne maler ikke rigtig fiskerne mere. Nu er det på Skagen, det foregår, og landliggerne har taget fiskernes plads. Erik og Frants Henningsen maler bogerskabets landlige glæder. Familien samles om petroleumslampen og spiser tykmælk med rugbrød og puddersukker. Gamle fiskere går med småbørn ved hånden og fortæller dem om storme og et arbejdsomt liv, dengang havnen ikke var anlagt endnu.

Nede i Ellekilde sidder Carl Bloch og tegner. Han rekreerer sig på stranden og har for en stund forladt de store religiøse billeder. Det er kleinkunst, men hans små raderinger lyser af sol og sommer.

Men den allerbedste akvarel af Hornbæk ligger i kobberstiksamlingen. Johan Thomas Lundbye har forladt Vejrhøj og møllebakken ved Kallundborg. Han har stået oppe i Villingeback og set ned mod den lille plantage og bag dens strittende, mørke nåletræer konturerne af Kullen. Den ligger der lyseblå og sløret af årets første sol. Erindring fra Hornbæk 18. februar 1848. Sådan ser der ud den dag idag.

(Øverst) Carl Locher er gået ud på stejlepladsen. Han maler havet som i rolige, parallelle linier løber op mod stranden. Det er næppe fiskerbådene, der har fristet ham. Det er fuldriggerne, der besejler Lochers solbelyste hav. (Privateje).

(Nederst) Borgerskabet har taget Hornbæk til sig. De velhavende bygger hvide villaer bag klitterne og går aftenur langs vandet for at se solen gå ned ude i Kattegat. Børnene leger i sandet, samler flade smutsten og sopper. Frants Henningsen, en bror til Erik Henningsen, har malet de landlige sommerglæder i ovenstående hyggelige billede. dateret 1884. (Privateje).

Kronede hoveder og godtfolk på Store Kro gennem 20 år

Af Ronald Larsen

Store Kro's gæstebog vidner om besøg af mange berømtheder – kongelige, politikere, skuespillere og finansfolk – fra hele verden. Tidligere restauratør, konsulent Ronald Larsen fortæller her om mødet med nogle af disse personligheder.

Store Kro fyldte i år 259 år og har i hele den lange periode, mere end et kvart årtusinde, uden ophold fungeret som kro og kun som kro. Det var den ene-

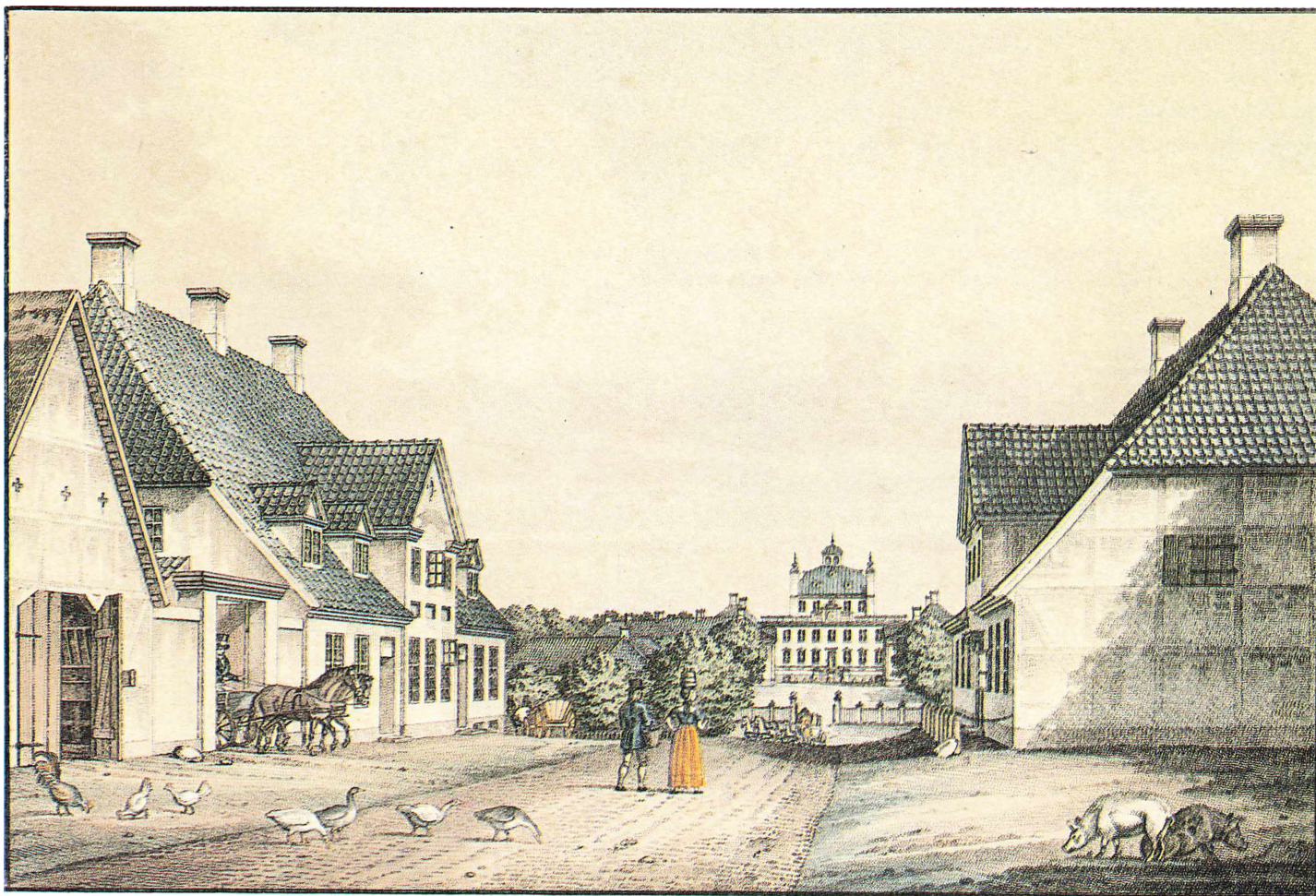
vældige konge Frederik d. IV, der lod kroen opføre i året 1723 kort efter færdiggørelsen af Fredensborg Slot.

I 1600 og 1700 tallet blev bygget

mange nye landeveje i Danmark, og langs landevejene blev med passende afstand, for det meste ca. 30 km, hvilket et spand heste kunne klare, opført kroer overalt i riget. Kroerne var nødvendige for vejfarende, og det var for en stor del kongens folk og kongen selv, der skulle rundt i riget for at holde styr på det hele og for at påse, at alt gik efter de regler den høje majestæt havde påbudt.

Indtil kroerne kom, var de eneste overnatningsmuligheder, for de vejfarende og for hestene, bøndergårdene langs landevejene. Men bønderne var meget uvillige til at lukke en flok fremmede beredne mænd indendøre. Det var nemlig ikke til at se, om de virkelig var hæderlige mennesker, eller om det var røvere. Var det røvere

Håndkoloreret kobberstik fra H. G. F. Holm's »Sjællands yndigste Egne«, 1838. Det viser til venstre den første Store Kro, i baggrunden Fredensborg Slot og til højre ses den krobygning, der stadig eksisterer.

Der har altid været en nær forbindelse mellem Store Kro og Fredensborg Slot. Mange kongelige gæster har gæstet kroen, men garden er altid blevet tilbage for at passe slottet.

kunne der ske det for en gæstfri bonde, der lukkede flokken ind, at mændene på gården blev overmandede og bundne og i nogle tilfælde endda slået ihjel. Kvinderne blev sommetider voldtaget og gårdens forsyning af mad og drikke blev sat til livs, og var der ting af værdi, blev disse taget med af røverne næste morgen, når disse drog afsted, så bønderne forskansede sig i deres gårde hver aften og lukkede ikke op for vejfarende.

Derfor blev kroerne nødvendige, og der blev ansat håndfaste kromænd, der døgnet rundt havde pligt til at tage de vejfarende og deres heste ind, give

dem sovesteder, forplejning og staldplads til priser fastsat af myndighederne. Det var ikke altid, at krodriften var rentabel, men kroerne var nødvendige, og så ordnede man økonomien ved at lade kromanden brygge øl og brænde brændevin og sælge det til kroens gæster og de omkringboende bønder, som regel dog kun et nærmere begrænset område, og så klarede kromanden sig sagtens når han fik dette privilegium. Deraf opstod navnet »Kongelig Privilegeret Kro«. Be- trængte kromænd i dagens Danmark ville sikkert gerne have denne ret til at måtte brænde brændevin, for at hjælpe

Der er gennem tiderne fremstillet mange kager formet som slotte. Her er det en tro kopi af prinsesse Benediktes og prins Richards hjem i Berleburg, fremstillet til deres bryllup.

på økonomien, indført igen, men gør sig sikkert ingen forhåbninger i den retning.

Store Kro blev ikke bygget som kro for en strøm af vejfarende. Der var ingen landevej, og desuden havde man jo Asminderød Kro kun et par kilometer væk. Frederik d. IV lod kroen bygge fordi Fredensborg Slot lige var opført, og det var fra starten ikke det store slot, det er i dag. Det var kun et mindre jagtslot, hvor kongen elskede at opholde sig med sin nye dronning Anna Sofie Reventlow. Det ægteskab var ikke lige populært hos en del af den danske adel, men her havde de et fristed, og her skulle de mange, som op- søgte kongen eller var tilsagt ikke bo, og så måtte man bygge en kro, hvor de kunne opholde sig, sove og spise før og efter audiensen hos majestæten.

Store Kro var i mange år kronens ejendom, nemlig helt til 1801, derefter har den været privatejet lige til Dansk Magisterforening 1. januar 1980 købte den. Den er ikke som mange tror en kursusejendom, den er stadig kro med offentlig restaurant, selskabslokaler og hotelværelser. Men det er ikke kro- ens historie, der skal skrives i denne artikel, det er allerede fremragende gjort af Kaj Strandberg i en bog, som udkom 7. maj 1973, da kroen fyldte 250 år. Her skal skrives om de kongelige og andre personligheder, der har gæ- stet huset i min tid som kromand gen- nem næsten 20 år, og det har været en helt enestående og oplevelsesrig pe- riode.

Kroens geografiske placering i Nordsjælland har gjort, at når en af landets officielle gæster har været på Nordsjællandstur, som et punkt i be- søgsprogrammet, er frokosten tit ble- vet indtaget på Store Kro, og jeg tror ikke nogen anden kro eller hotel kan fremvise en gæstebog med så mange kronede hoveder og berømtheder som Store Kro kan. Nu er det en uskreven lov, at hotelværter og restauratører al- tid skal vise diskretion og ikke omtale eller offentliggøre sine gæsters navne, men her er tale om officielle gæster,

hvor Kongehuset, folketing, ministerier eller kommuner har været vært, og disse besøg har været omtalt i pressen. Det er altså ikke at røbe nogen hemmeligheder eller diskretionsbrud at omtale disse besøg.

Højdepunkterne har været de to prinsessebryllupper, hvor Store Kro var indvolveret på flere områder i flere dage. I 1967 prinsesse Margrethe, nu Dronning Margrethe d. 2's bryllup med Prins Henrik og i 1968 Prinsesse Benediktes bryllup med Prins Richard af Berleburg. Disse to enestående festlige perioder skal beskrives sidst i denne artikel, men også andre berømtheder foruden adelige og kongelige har gæstet Store Kro, f.eks. statsmænd, politikere, skuespillere, andre kunstnere og store internationale forretningsfolk. Store Kro har ikke alene været rammen om en frokost eller middag for landets officielle gæster, men også vigtige møder med vidtrækkende betydning har været holdt der. F.eks. blev kildeskatten født her, og da Verdensbanken havde møde i København i 1970, var en gruppe specialister samlet til møde nogle dage forud for kongressen i København. Verdensbankens møde i Danmark affødte store demonstrationer og gjorde, at den lille gruppe specialisters møde på Store Kro skete i al hemmelighed. Store verdensomspændende virksomheder, rederier og multinationale selskaber har holdt deres direktionmøder på Store Kro. Fra hele verden kom disse koncernens topmænd og blev indlogeret på kroen for nogle dage. Det var hektiske perioder, for der var lagt et strengt og stramt program, næsten en minutplan for møder, pauser og måltider, og den skulle overholdes punktlig.

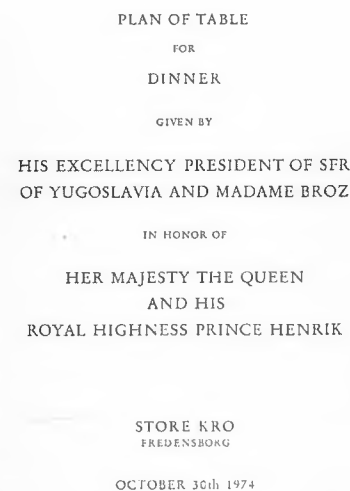
En sådan konference er en kostbar historie. Flybilletter til deltagerne, der kom fra den ganske verden til København og limousinekørsel fra Kastrup til Fredensborg hver gang en af deltagerne fly landede. Der kunne gå op til et helt døgn fra den første gæst ankom til den sidste var i hus. De kom fra alle

verdensthjørner og værelserne skulle naturligvis være parate, så de kunne hvile ud efter måske mange timers flyrejse. Foruden de store verdensomspændende koncerner, var det som oftest folketinget, ministerierne, mest Udenrigsministeriet, der bragte de interessante gæster til Store Kro, tit fra helt fjerne og eksotiske lande. Disse gæster bar som regel deres hjemlands farverige dragter, der naturligvis altid vakte opsigt, men ofte skulle de af sikkerhedsmæssige grunde ind af en sideindgang, og ofte var der politieskorte med både civile og uniformerede sikkerhedsfolk med.

Alt blev gennemført da Tito kom på besøg

Det største politiopbud vi nogensinde har haft på Store Kro, var da den jugoslaviske, nu afdøde præsident Tito og hans hustru Madame Broz, der som afslutning på et officielt besøg gav afskedsmiddag for dronning Margrethe og Prins Henrik på Store Kro. Den dag blev kroen lukket og tømt for gæster først på eftermiddagen, og et større antal politifolk gennemførte huset for eventuelle bomber. Selv toiletternes cisterner blev undersøgt. Store projektører blev stillet op på området omkring huset, så det var oplyst som om det var dag, så ingen attentatmand kunne nærme sig uden at blive set. Op imod 100 politifolk i og udenfor huset, deriblandt skarpskytter anbragt på taget og et større antal politihunde, meget teknisk udstyr og to elektrikere, der kendte husets installationer, var til stede, så de hurtigt kunne reparere, hvis lyset skulle svigte.

Forud for et sådant besøg forlangte sikkerhedsfolk en liste med navne over alle ansatte. Dette var også tilfældet, hvis vi på Københavns Rådhus skulle servere ved en modtagelse eller fest for en statsmand, der skulle have politibeskyttelse. Jeg kan tilføje, at vi aldrig har haft personer ansatte, som politiet ønskede fjernet ved en sådan lejlighed.

Forsiden af bordplanen fra den afskedsmiddag, som Jugoslaviens nu afdøde præsident Tito og hans hustru Madame Broz gav det danske regentpar på Store Kro i 1974.

Også Københavns Borgerrepræsentation, repræsenteret ved borgerrepræsentationens formand, viceformænd eller borgmestrene, har bragt mange kendte udenlandske politikere til Store Kro. Det var naturligvis mest top-kommunalfolk, f.eks. overborgmestre eller borgmestre fra fremmede hovedstæder, der var Københavns officielle gæster. De kom fra hele verden, ikke mindst fra østlandene, og ofte var det for os et gensyn med disse mennesker, for min kone og jeg havde truffet dem før. Vi har jo været 35 gange i udlandet med dansk gastronomi, mest i forbindelse med åbningen af danske udstillinger, hvor den danske delegations formand, efter den officielle åbningshøjtidelighed, inviterede på et lettere måltid, som vi havde fremstillet. Der traf vi så første gang de fremstående kommunalfolk i deres eget land. Vi har med sådanne arrangementer besøgt 18 forskellige lande, hvoraf 6 lande var bag Jerntæppet.

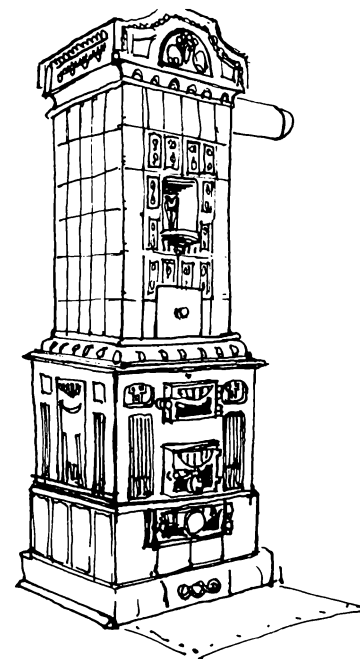
Da Ruslands tidligere ministerpræsident Krustjov officielt besøgte Danmark, var han ikke gæst på Store Kro på hans Nordsjællandstur. Han var gæst på Fredensborg Slot, men de fleste af hans følge fik frokosten hos

os. Han ankom til Danmark i et marinefartøj, og kaptajnen var 3 gange på Store Kro, hvergang med en tredjedel af skibets besætning, så alle ombord fik en Nordsjællandstur og det store kolde bord. De gjorde store øjne, da de så den overflod af mad sådant et koldt bord er, og det forstår alle, der har været i Rusland og set de lange køer foran fødevarerbutikkerne. Den russiske kommandørkaptajn var altså tre gange gæst hos os, og da han talte udmærket tysk, fik vi en hyggelig sludder hver gang. Mit bekendtskab med ham gav mig en fordel, da jeg nogle måneder senere var i Leningrad som turist sammen med min familie. Jeg havde fortalt den russiske kaptajn, at vi havde planlagt en rejse til Leningrad, og han sagde, at så måtte vi under alle omstændigheder se Kirov-balletten, der jo er verdensberømt. Da jeg på hotellet i Leningrad bad dem bestille billetter til denne forestilling, smilede receptionsdamen overbærende og sagde, at det var umuligt, der var udsolgt et halvt år frem i tiden, og jeg svarede, at det var meget kedeligt, for kaptajnen på det krigsskib, der bragte Krustjov til Danmark på hans officielle besøg, havde sagt til mig, at den ballet skulle vi se. Receptionsdamen

spurgte, hvilken forbindelse jeg havde haft med dette besøg, og jeg fortalte, at jeg havde serveret for Krustjov, hans første måltid i Danmark, på Københavns Rådhus, og for kaptajnen samt besætning, og for det meste af Krustjovs følge på mit hotel. Hun fik et måbende udtryk i ansigtet, og med lynets fart dykkede hun ned i en skuffe og fandt fem billetter frem og bestilte to limousiner til at hente os på hotellet, og det var udmærket, for det er ikke sådan uden videre at få en taxa i Rusland. Det mærkede vi, da vi efter forestillingen skulle hjem til hotellet, og det var værst for min kone og pigerne, der havde pyntet sig til forestillingen for havde højhælede sko på, og afstanden fra teatret til hotellet var næsten fire kilometer.

Ønskede en flisekakkelovn

En anden amerikansk generaldirektør fra koncernen General Electric blev vildt begejstret for den sønderjyske flisekakkelovn, vi havde fået sat op i den Engelske Salon. Han ville købe den og spurgte, hvad den kostede. Jeg svarede, at den ikke var til salg, men at jeg måske kunne skaffe ham en anden

Sønderjysk flisekakkelovn fra Løgumkloster

fra Sønderjylland, hvor der endnu står mange smukke ovne i de ældre huse. Han bad mig forsøge, og jeg gjorde det samme som jeg havde gjort, da vi skaffede den første ovn til den Engelske Salon. Jeg kontaktede nogle skorstensfejermestre i Tønder amt og bad dem give mig besked, hvis de kom ud for tilfælde, hvor en sådan ovn skulle fjernes, fordi huset havde fået centralvarme. De gamle skorstensfejerere var også ovnbyggere, og de havde et bestemt system med nummerering af fliserne, så enhver ovnbygger kunne sætte en nedtagen ovn op igen nøjagtig som den var før. Disse ovne er ikke murede op, men sat op i ler, og det gør, at de kan tages ned og sættes op så tit det skal være, og så længe fliserne er hele. Man simpelthen vander ovnen i nogle dage, så leret bliver blødt, og så trækker man fliserne af med hænderne. En dag ringede en skorstensfejer fra Løgumkloster og sagde, at han havde fundet en smuk, velbevaret ovn, der skulle fjernes. Jeg lod en fotograf tage billeder af den, sendte disse til Amerika, og generaldirektøren var tilfreds og ville gerne købe. Skorstensfejerens beskrivelse af opmuringen oversatte vi til engelsk, og det hele

Store Kro med Dannebrog og det japanske flag.

blev pakket ned i kasser, klar til afsendelse. En dag kom en opringning fra New York, hvor man bad os om at få kasserne med fliser, låger og beskrivelse bragt til Kastrup en bestemt dag på en bestemt tid. Jeg spurgte, hvilken rutemaskine den skulle med og fik som svar, at det ikke var noget rutefly, men generaldirektørens private fly, der havde et ærinde i London og så tog den lille smuttur til København for at hente ovnen. Store forhold!

En dag blev der af et af de store benzinselskaber bestilt bord til en engelsk lord og hans lady. Jeg blev gjort opmærksom på, at det var en forfirmet meget betydningsfuld person. De ankom og ønskede en drink før frokosten, og jeg viste dem ind i Kongesalonen. Lorden var i alle retninger en typisk engelsk adelsmand, velklædt, velsoigneret, dannet men også meget reserveret. Han pegede på billederne af Frederik d. IX og dronning Ingrid og oplyste ikke uden stolthed, at han på sit slot havde haft det danske kongepar som gæster. Jeg lagde ansigtet i de rette folder og hentede så hotellets kongelige gæstebog, og viste ham den engelske dronningemoders autograf. Hun har to gange i forbindelse med prinsessebryllupperne gæstet Store Kro. Han så nærmest chokeret ud, stirrede skiftevis på autografen og mig, rejste sig smilende, gav mig hånden og præsenterede sig. Nu var vi pludselig næsten på lige fod. Jeg spurgte, om han og hans lady ville skrive i gæstebogen, og det ville de med glæde gøre.

Kejserens datter kom under dæknavn

En dag blev jeg ringet op af en embedsmand fra Udenrigsministeriet og informeret om, at en værelsesbestilling, de forlængst havde afgivet, var til den japanske kejseres datter og hendes to livvagter. Den japanske kejser var på officielt besøg i Danmark i 1971, men datteren, der var borgerlig gift, kunne ifølge etiketten ikke følge faderen i alle besøgsprogrammets officielle arrangementer. Det blev fra embedsmændens side meget bestemt pålagt mig at ingen, absolut ingen måtte vide, hvem damen var, før hun havde forladt landet. Jeg forsikrede, at det skulle ske, men for at sikre en på alle måder perfekt service, blev min kone og vores højt betroede receptionschef underrettet om, hvem den japanske gæst var. Ved afrejsen lagde vi gæstebogen frem, og fik hendes autograf, men med hendes rigtige navn, og ikke det dæknavn hun rejste under. Når vi har vist denne autograf til vore japanske gæster, får de et respektfuldt udtryk i ansigtet, og ofte afleverer de en hel række små buk i ærbødighed for den fornemme prinsesse.

Dronning Margrethe II i samtale med Ronald Larsen. Mellem dem ses prinsesse Benedikte.

Ved en officiel middag i Tokyo var Ekstra Bladets Bro Brille med, og havde der en samtale med prinsessen. Hun bad ham tage en hilsen med til de flinke folk på det lille hotel ved siden af slottet i Fredensborg.

Niels Bohr kom 3-4 gange årligt

Gennem flere år havde vi de verdensberømte, nu afdøde professorer Niels Bohr og Johannes Pedersen som gæ-

ster. Niels Bohr er kendt af enhver dansker, men indenfor videnskabelige kredse er Johannes Pedersen lige så berømt og beundret. Han var både dr. teol. og dr. phil. De holdt en lille ferie eller et weekend-ophold sammen 3-4 gange om året. De to højt lærde og kultiverede herrer hyggede sig sammen og drøftede ungdomsminder, og var de behageligste og mest beskedne gæster, man kunne tænke sig, sådan som de helt store personligheder altid er. Skuespilleren Olaf Poulsens datter professorinde Vilhelm Andersen kom gerne en af dagene mens de var der og drak the sammen med dem, og så skulle hun naturligvis altid en tur ind igennem selskabslokalerne for at kaste et blik på Olaf Poulsen malerisamlingen. Denne samling består af 60 billeder, der forestiller den store skuespiller i hans bedste roller og er malet af hans søn Emil Poulsen. Professor Johannes Pedersen var doktor i arabiske sprog, så havde vi haft arabiske gæster, der havde skrevet i vores gæstebog med deres egne skrifttegn, fik vi altid professoren til at oversætte og fortælle os, hvad de havde skrevet.

På Olaf Poulsens fødselsdag, den 26. april, blev i en hel række år, nemlig fra

1968 og til 1979, Olaf Poulsen legaterne uddelt på Store Kro, naturligvis i Olaf Poulsen salen. Det var altid en festlig dag, arrangeret af formanden for fonden, direktør Reimer Wiese, skuespilleren og forfatteren Kaj Holm, og hvor teaterkritikeren Sven Krag Jacobsen holdt sine begavede og vittige taler om de tre eller fire skuespilleres præstationer, der havde fået årets legater tildelt. Til disse begivenheder var alt, hvad der havde betydning indenfor dansk teater samlet på Store Kro, og for hvert år der gik, blev antallet af deltagere større og større. Den første gang i 1968 var antallet ca. 60 og den sidste gang i 1979 var der over 120 personer til stede.

Efter overrækkelsen af legaterne inviterede vi på en lille let receptionsanretning, og det var altid en oplevelse at træffe disse store kunstnere, vi så tit har betragtet på scenen eller i fjernsynet.

En skat fødtes på Store Kro

Kildeskatteloven blev som skrevet født på Store Kro. Formanden for det udvalg, der beskæftigede sig med denne lov, var minister Per Hækkerup. Samtlige politikere boede i tre

dage på Store Kro, og holdt møder fra tidlig morgen til sen aften, skiftevis samlet eller i grupper.

Det vakte hos nogle forargelse, at man havde valgt at holde mødet på Store Kro, der jo ikke hører til den billige prisklasse. Jeg blev bombarderet med spørgsmål fra den samlede danske presse om, hvad sådan et arrangement kostede, hvad menuerne var, og hvad deltagerne drak til maden, om det var øl eller vin osv. osv. Jeg svarede, at det var en uskreven lov, at en hotelvært aldrig oplyste til andre, hvad et arrangement eller en fest kostede, og hvad der blev spist og drukket. Det ville være et diskretionsbrud af de helt uanstændige, og jeg forsikrede journalisterne, der spurgte, at såfremt de engang ville holde en fest på Store Kro, ville der intet sive ud om, hvad der var blevet spist og drukket, og hvad festen havde kostet. De spurgte så, hvad vores værelses- og pensionspriser normalt var, og det oplyste jeg naturligvis, men tilføjede så, at større grupper og selskaber selvfølgelig fik meget betydelige rabatter.

I nogle dage før mødet havde vi en direktionsssekretær Kristian Jensen boende. Jeg fik mistanke til ham, for han udspurgte personalet meget om det forestående arrangement, og en dag kom en pressefotograf for at tage billeder af kroen til brug for de artikler, der senere skulle skrives om kildeskattemødets forløb og resultat. Han kikkede forbavset på »direktionsssekretæren« og sagde: »Hvorfor bor du her, når du har dit hjem i Rungsted?«, og tiltalte ham med et helt andet navn end Kristian Jensen. Jeg spurgte pressefotografen, der intet kendte til rollen som direktionsssekretær, hvem han var og fik det rigtige navn, samt oplysning om, at han var journalist ved et af de store formiddagsblade. Jeg bad derfor direktionsssekretæren om omgående at pakke sin kuffert med den begrundelse, at han havde overtrådt hotelloven ved overfor offentlig myndighed, politiet, at have givet forkerte oplysninger, ved i hotelbogen, som regelmæs-

sigt blev kontrolleret af politiet, havde skrevet falsk navn og adresse. Den uheldige snushane forlod slukøret hotellet.

En dag under mødet kom en telefonsamtale fra Københavns politigård, at de havde fået en anonym opringning om, at der var anbragt en bombe på Store Kro, som om kort tid ville eksplodere, og de bad mig straks meddele det til Per Hækkerup. Politiet troede ikke selv på oplysningen, og betragtede det kun som en telefonbombe, men havde dog for en sikkerheds skyld allerede afsendt en vogn med sprængstofekspert til Store Kro. Jeg skrev hurtigt en seddel og listede ind i mødelokalet, hvor folketingsmand Aksel Larsen netop holdt tale. Hækkerup afbrød mødet og sagde: »Politiet har lige oplyst, at der er anbragt en bombe i hotellet. Er vi enige om, at vi først tager den til kaffen?«. Latter over det hele, og så fortsatte mødet.

Vi havde dengang en ældre svensk natportier, som vi satte stor pris på, der vist nok en gang havde kendt bedre dage. Han var på alle måder korrekt, kultiveret, talte flere sprog og havde set det meste af verden. Han sagde en dag til Per Hækkerup: »Jeg kan forfærdelig godt lide Dem, hr. minister, men der er dog én ting hos Dem, jeg ikke kan lide.« »Hvad er det?«, spurgte Hækkerup. »At De er socialdemokrat.« Den tog Hækkerup i stiv arm, og lo meget af det og fortalte det til alle sider.

Også Københavns kommunalreform blev færdigbehandlet på Store Kro under ledelse af forhenværende overborgmester Urban Hansen, og deltagerne var jo for mig alle kendte ansigter, for jeg var jo i hele perioden også restauratør på Københavns Rådhus og havde alle serveringerne dér, bl.a. også pandekagerne.

Prinsesse-bryllupperne

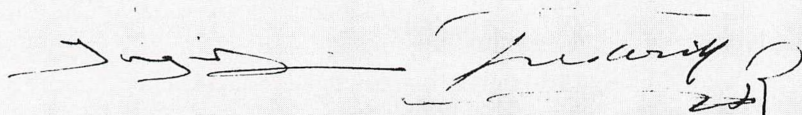
En af de største oplevelser vi har haft i de næsten 20 år vi var på Store Kro, var prinsesse Margrethes og prinsesse

Kong Frederik IX skærer af en dessertkage i model af Akropolis – tilberedt på Hotel Store Kro.

Den 16. februar 1968.

For al den venlighed og aldrig svigtende
hjælpsomhed, De og Deres personale viste vore
udenlandske gæster i dagene omkring Hendes
Kongelige Højhed Prinsesse BENEDIKTE og
Hans Højhed Prins RICHARD's bryllup, beder
vi Dem modtage vor hjerteligste tak.

Dronning Ingrid's og kong Frederik's takkebrev til Ronald Larsen for assistancen ved brylluppet.

Benediktes bryllupper. Store Kro var stærkt involveret i begge tilfælde. Hotellet var i dagene lukket for andre gæster end de kongelige, og forud for bryllupsfestlighederne var der en lang række møder og samtaler med dronning Ingrid og kong Frederik d. IX, mest med dronning Ingrid, der er den perfekte festarrangør. Det har både været fornøjeligt og let at arrangere fester for dronning Ingrid, der altid præcist vidste, hvordan hun ville have det, og vi har da også haft den ære mange gange at stå for det gastronomiske ved de kongelige fester, ikke alene i Fredensborg, men også på Christiansborg. Det kongelige Teater og på Amalienborg. Vi har også et par gange arrangeret frokost på Eremitageslottet og ved prinsesse Benediktes bryllup, et meget festligt arrangement, hvor flere hundrede ryttere gav opvisning for »Rytterprinsessen« Benedikte og for de kongelige bryllupsgæster. Kongen og dronningen inviterede rytterne på et glas varmt gløgg og hestene på en skive rugbrød. Jeg havde 12 mand stående udenfor slottet iført skødeskind

og pelshuer og med beholdere med koghed gløgg, som min kone havde tilberedt, og borde med krus og rugbrød. En efter en red rytterne frem og fik et glas gløgg, som de drak siddende på hesten, mens en anden gav hestene en skive rugbrød. Det var et imponerende syn at se de dygtige ryttere og de flotte velplejede heste.

Under bryllupsfestlighederne, hvor der var et program på 4-5 dage i træk, boede konger og dronninger på Fredensborg Slot, mens prinser og prinsesser og andre boede på Store Kro. Men vi så dem alle, for ind imellem kom samtlige bryllupsgæster hos os. F.eks. var gæsterne ved prinsesse Benedikte og prins Richards bryllup på Store Kro, hvor frokosten var arrangeret for alle på selve bryllupsdagen. Dronning Ingrid ville have fred på Fredensborg Slot til at fuldende forbedelserne til bryllupsmiddagen. Vi lavede, synes vi da selv, alle tiders kolde bord, og det syntes prins Richard også, for i hans bog »Fra Berleburg til Vildmark og bryllup med prinsessen«, som han udgav kort efter

brylluppet i 1968, skriver han, at Store Kro kokke havde overgået sig selv.

Vi har nogle gange senere mødt prins Richard, og hver gang fortæller han, at hans venner endnu taler om denne bryllupsfrokost. I gæstebogen er der en række autografer, der nok ville få en samler til at slikke sig om munden. Her er nogle få eksempler:

*Kong Frederik IX og Dronning Ingrid
Dronning Margrethe og Prins Henrik
Prinsesse Benedikte og Prins Richard
Kong Olav af Norge
Kong Gustav Adolf af Sverige
Kong Carl Gustav af Sverige
Prins Bertil
Kong Bodouin og Dronning Fabiola af
Belgien
Kronprinsesse Beatrice og Prins
Claus af Holland
Kronprins Harald af Norge
Louis Ferdinand og Kyra af Preussen
Kong Juan Carlos og Dronning Sofia
af Spanien
Prinsesse Margareta Sayn
Wittgenstein
Englands Dronningemoder Elisabeth
Prinsesse Sibylla
Prins Peter af Danmark og
Grækenland
Prinsesse Takako af Japan
Danny Kaye med familie
Præsident Tito og Mme Broz
Ministre fra Jordan i forbindelse med
Kronprinsen af Jordans besøg
Præsident Miltot af Malta
Prins Abduhla Al Saud, Saudi Arabien
Eliten af Japans finansverden
Ministre fra Malaysia
Ministre fra Østrig
Egyptens Parlament
Pekings overborgmester
Bulgariens Parlament
Grækenlands Parlament
Moskvas byråd
Kong Juan Carlos' ministre
Indonesiens ministre
Warszawas overborgmester
Ruslands Parlament
Brudepar ved det japanske
bunkebryllup
Professor Niels Bohr*

Karlene på vaskebesøg blev gerne en hel aften

Af Karl Nielsen

Forfatterens moder var vaskekone for omegnens bønderkarle, og de fortalte mange pudsige historier under deres besøg.

I min barndom, ja helt op gennem trediverne og fyrrerne, var det almindeligt, at der i en landsby var en eller anden kone, der vaskede for karlene i byen. Hvornår i tiden denne skik var opstået, ved jeg ikke, men jeg har hørt tale om, at den eksisterede allerede i mine bedsteforældres tid.

I »vores« landsby (Villingerød) var det mor, der varetog dette job. Ikke så meget af lyst, nok mere af nødvendighed for at skaffe et par ekstra øre til de sparsomme husholdningspenge.

Det var surt erhvervede småskillinger, for det var jo længe før vaskemaskinernes tid, så det var med at stå krumbøjjet over vaskebaljen og skrubbe tøjet op og ned ad det riflede vaskebræt.

Det var noget der kunne mærkes over lænderne, når dagen var forbi. Jeg husker ikke hvor meget, eller snarere hvor lidt, mor fik for en skjorte eller undertrøje, men det har ikke været mange øre, for der skulle en meget stor pakke til, før der var for et par kroner. Der har nok været tøj fra mindst to måneder –

Med i prisen var så brændsel til at fyre op med samt tillæg af sæbe. Man kendte ikke dengang de mange kemiske vaskemidler, så eneste udvej var at koge tøjet godt igennem, hvis der skulle være en nogenlunde chance for at få det rent.

Så skulle det selvfølgelig både tørres og stryges, henholdsvis rulles, og slutelig måtte der regnes med to gange aftenkaffe, alt sammen for de to kroner. Det var nemlig meget almindeligt, at karlene blev »hængende« resten af aftenen, både når de kom for at aflevere, og igen når de hentede tøjet.

En meget sjælden gang kunne én af dem finde på at betænke mor med et halvt pund kaffe, samt tilsætning, der altid hørte med. Men *når* det skete, var det nærmest undtagelsen der bekræftede reglen!

Måske skal man også se det fra karlens side, for de par kroner for at få tøjet vasket, kunne godt ske at repræsentere det meste af en halv ugeløn. Skulle han så oven i dette give 1,25 kr. for kaffe med tilsætning, blev det meget let en dyr gang vasketøj.

At samme karl så den følgende lørdag ved ballet på kroen måske drak hele fem kroner op, var en helt anden sag. Her havde han nemlig fornemmelsen af »at have fået noget for pengene!«

Nu fik jeg nævnt, at tøjet blev strøget og rullet, men det var kun almindeligt arbejdstøj, såsom jakke, bukser og arbejds skjorter m.m. En ting som en manchetskjorte var slet ikke med i den pulje.

Det var ikke engang alle der havde en sådan, og det var ikke hvem som

helst givet at kunne ordne en manchetskjorte, hvis det vel at mærke skulle gøres nogenlunde ordentligt.

Til det brug fandtes der forskellige steder, hvor man reklamerede med »fransk, vask og strygning«, og det nærmeste af den art fandtes i Esrum. Ellers skulle man enten til Græsted eller til Gilleleje. En sådan »klinik« var et meget fornemt sted, og damen der havde den, havde vel ikke ligefrem stået i lære, men for at kunne bestride hvervet tilfredsstillende måtte vedkommende alligevel have arbejdet et sådant sted i et par år, før hun turde »slå sig løs« på egen hånd. Jeg har et par gange været sendt afsted med fars manchetskjorte (han havde kun én), og det var med ærefrygt jeg betrådte lokalet. Vaskeridamen mindede mest af alt om én af den tids oversygeplejersker på et hospital.

Der var altid lang ventetid med at få vasket, mindst en uge, for dels var der lang afstand mellem de enkelte vaskerier, og dels var der nogle af de »fine folk« der brugte op til to skjorter om ugen. Og da nogle endda skiftede flip hver eneste dag, var der selvsagt meget travlt på disse vaskerier.

Almindelige mennesker kunne nøjes med at få en sådan skjorte vasket én eller højst to gange årligt. Det kostede jo en hel krone hver gang. For en bondekarl var det ensbetydende med en dagløn.

Ellers klarede man sig med et skjorttebryst, eller et kravebryst, som det også kaldtes. Her skulle ligesom til skjorten bruges løse flipper, men man kunne udmærket bruge skjorte/kravebryst af én farve, og flip af en anden. Kun hvis det var en hvid skjorte, krævede »etiketten« at man også havde hvid flip!

Det *kunne* tage sig meget mærkeligt ud, med f.eks. en lyserød skjorte og en blå flip – eller omvendt.

Fordelene ved disse løse flipper var indlysende:

Man kunne nøjes med at skifte og få vasket flippen i stedet for hele skjorten. Til gengæld havde denne medalje

så en anden bagside, nemlig at de flipper, der blev vasket hyppigt, også krympede mere end skjorten/kravebrystet.

Det med at hindre denne krympning var ikke opfundet, og derfor måtte man altid købe flippen et nummer eller to større end selve skjorten. Alligevel så man ikke sjældent »et stykke med bart« i den ene side, fordi flippen var kravlet op.

Vasken for fremmede medførte ganske automatisk, at vi i mit hjem fik berøring med allehånde typer mennesker, gode som mindre gode, og det har sågar hændt, at far måtte træde til og bede en eller anden holde sig væk. Jeg tror, det skete to eller tre gange i den halve snes år, der er tale om.

Hvordan fandt de så ud af hvor vaskekonen boede?

Det er mest nærliggende at tro, at det var »mund-til-øre-metoden«, for vi kunne være sikker på, at der i dagene efter en skiftedag, som var 1. maj og 1. november, altid kom tre-fire nye dryssende.

Således kom der en første november en fodermester til at tjene på en af gårdene, forresten på den gård hvor både far og mor havde tjent. Som fodermester havde han sin arbejdstid liggende fra tidligt om morgenen til midt på formiddagen, og resten var så de sidste timer af eftermiddagen. Han havde således fri fire-fem timer midt på dagen. Der var et særkende ved denne fodermester, Svend Højer hed han, at han på én gang var både temmelig intelligent og temmelig naiv. Folk dér på egnen kaldte ham »tosseklog«.

Han vidste en masse, og kunne snakke med om adskillige ting, mens det kneb ham gevaldigt at holde styr på sit eget privatliv. Således kunne han for alt i verden ikke holde det for sig selv, hvis han havde oplevet noget på det erotiske overdrev.

Ikke fordi jeg tror det var så tit det skete, for pigerne blev ret hurtigt trætte af hans noget forfinede og forfængelige måde at være på. Blandt an-

Her er min skoleklasse på Esrum skole, da jeg var omkring 10 år. Jeg står som nummer to fra venstre efter de kvindelige lærere.

det kunne han stå i over en halv time foran et spejl, og vende og dreje sig blot for at binde et slips.

I et par vintre sad far ved sit oprindelige fag, skomageriet, som han ellers ikke brød sig meget om, men når der nu ikke var andet – –

Dem, der havde tid, yndede så at komme for at sludre og høre nyt. Far var en aldeles glimrende fortæller, men om ikke andet, så var der altid en nævelfuld varme at få.

Svend kom også gerne dryssende i sine fritimer, men gik som regel hurtigt igen, hvis der var andre til stede.

Der var nemlig altid en eller anden der tog grove ord i munden, specielt om Svends privatliv, og det kunne han ikke tåle.

Var han derimod alene med far, krammede han ud med alt, og far havde en egen evne til at lytte og til hele tiden at få ham til at fortælle endnu mere. Svend fandt aldrig ud af, at far gjorde tykt nar af ham, så selv jeg, der kun var otte-ni år, af og til måtte gå udenfor, fordi det kneb med at holde masken.

Dér på egnen var Esrum kro det eneste sted folk havde at samles ved forskellige arrangementer.

Godt nok var der hotellet i Dron-

ningmølle, men det var ligesom de mere »fine« der holdt til her.

Derfor var der næsten altid noget på kroen, bal, gymnastik, dilettant eller andet.

En aften hvor der havde været noget komsammen af en slags, og de unge mennesker udenfor var ved at finde ud af hvem, der skulle følges med hvem, lød der pludselig en klar og uforfalsket sønderjysk røst: – Hvem skal så følge mig hjem i aften?

Svend Højer var med i flokken, og han griber hurtigt chancen: – Så må det vel snart være min tur –?

Det viste sig at pigen hed Amanda (det var ikke hende fra Kerteminde), og at hun og Svend faktisk skulle samme vej.

Hun var kort forinden kommet til at tjene på en anden gård i Villingerød, måske lokket til egnen af en søster der var gift, og som sammen med manden var fodermesterfolk på en tredje gård.

Denne gård var en af de meget få på egnen der havde gift fodermester, nok fordi besætningen var for stor for en enkelt mand.

Det betød i praksis, at fodermesterens kone skulle med i stalden om morgenen, længe før en vis mand fik sko på.

Malkningen skulle nemlig være

Karl Nielsen på Springgården i Borsholm.

overstået til klokken seks, og det er virkeligt et stykke arbejde for to mennesker at malke 35-40 køer på et par timer, og så skulle det gøres to gange om dagen. Malkemaskiner havde man dårligt nok hørt om på den tid, og ingen bonde drømte om at anskaffe et sådant »djævelskab«.

Den kontante løn for arbejdet var som regel ret minimal. Men så havde fodermesterfolkene gerne fribolig, enten i en faldefærdig hytte, eller i en lige så elendig lejlighed.

Dertil måske lidt naturalier, alt efter hvad man nu kunne blive enige om. Aftalen gjaldt som regel et år ad gangen, uden så meget som bare én fridag. Ville de endelig have fri en søndag, måtte de selv sørge for at betale en afløser.

Nu var altså Marie og Herman kommet til Nordsjælland, og havde fået hendes søster Amanda herover også.

Kort tid efter kom endnu en søster, samt et par brødre, og endelig deres forældre, der bosatte sig i Hillerød.

Man kan kun gisne om årsagen til denne »folkevandring«. Måske har den nys overståede genforening med go' e gamle Danmark spillet ind. Det

var en lille omvej, men nok nødvendig for forståelsen af det følgende. Og så tilbage til Svend Højer.

Den nærmest følgende tid stod aldeles i Amandas tegn, så snart snakken kom i det hjørne, og det gjorde den jævnligt morgen, middag og aften. Han formeligt flød over med Amanda, snakkede om hende om dagen og drømte om hende om natten – hvad der måske nok var meget forståeligt – men det barokke i det opstod, når han så kom og ville have far til at gætte hvad han nu havde drømt!

Selv om far holdt af at få Svend til at snakke, for bagefter at have noget at drille ham med, kunne det også blive for meget af det gode. Derfor gættede far en dag i en sætning, som ikke havde særlig mange pæne ord.

Måske håbede far på, at han nu havde fået ham til at holde op med at spørge, men: – Jamen Niels Peter dog, hvordan kan du dog bruge sådanne udtryk om noget af det fineste mellem to mennesker?

Som jeg vist allerede har nævnt, kunne man jage Svend langt væk ved at bruge »uhøvisk« tale, men det var som om far kunne tillade sig mere end de øvrige, og den anden end ikke fandte ironien i det far sagde.

Forresten varede forholdet med Amanda kun denne vinter, så havde hun fået nok af hans pjattede måde at være på.

Denne Svend havde en aldeles udmærket sangstemme, og det samme var tilfældet med de tre søstre samt den ene af brødrene. Mor sang også nogenlunde, mens fars stemme mest mindede om et tågehorn i havsnød. I Sønderjylland havde man et helt andet forhold til fællessang, end det var kendt her på egnen.

Om det havde noget at gøre med de 56 år under fremmed herredømme, ved jeg ikke, men i alle tilfælde tog de deres hjemegns skikke med her til Nordsjælland, og inden længe var mit barndomshjem omdannet til en veritabel sangklub.

De unge sønderjyder havde med-

bragt flere sangbøger af forskellig art, og dertil et utal af de såkaldte skiltingsviser, der var trykt på postkort.

Et karakteristisk træk ved disse sidste: De skulle helst handle om en eller anden sørgelig begivenhed, og har vel deres rod tilbage i tiden hvor disse forskelligartede viser var de eneste budbringere der kunne fortælle om, hvad der skete ude i den store verden. Aviser var ikke hver-mandseje i forrige århundrede. En af disse viser jeg mindes tydeligt fra disse sangaftener, og som blev sunget mindst én gang om ugen, var en vise på mere end tyve vers. Den omhandlede vulkankatastrofen på den lille vestindiske ø Martinique i 1902, hvor 28.000 mennesker dræbtes på mindre end en time. Den vise gjorde et meget stærkt indtryk på mig, såvel som den om den lille pige i en sal på hospitalet.

Det kneb mig at holde tårerne tilbage, når disse to blev sunget. Selvfølgelig var der også mere muntre sange i repertoiret; der var »Skamlingsbanken« og der var »Den gamle den vaklende rønne« og mange andre.

Ligeledes var disse sønderjyder dygtige til at fortælle historier, ikke sjofle historier, men om tildragelser fra dagliglivet, som dog ikke sjældent havde et skær af humor over sig.

Jeg sad med både øjne og ører på stilke, når de sang og fortalte, og håbede kun på, at det ville vare længst muligt, inden far opdagede, at jeg endnu ikke var kommet i seng.

Jeg kan endnu i dag ikke høre ægte sønderjysk tale, uden at mindes disse min barndoms sangaftener.

Egentlig er det jo et helt stykke af kulturhistorien, man på en måde selv har været medvirkende i, men der skulle gå mange år, før man fik øjnene op for det –!

Det kunne også forekomme, at far spillede kort med de karle der kom for at få vasket. Så var det gerne sjavs der spilledes.

Men denne ene vinter med sønderjyderne, ville kortspillet ligesom ikke rigtigt trives.

Mine rødder i Nordsjælland

Af Mogens Holch

Lærergerningen var ofte et hårdt job, hvor der ud over selve undervisningen også måtte dyrkes jord for at familien kunne forsørges. Af samme grund var der rift om de bedre stillinger.

Min tipoldefar

Han var ikke helt ubemidlet, Eiler Christian Holch (1779-1846), da han besluttede sig til at skaffe sig en uddannelse. Han havde arvet en mindre kapital efter sin farbror, sin far og sin faster, der alle tre døde i første halvdel af 1795. Han kunne føle sig som en holden mand, og da han havde hørt, at der var oprettet et seminarium i København nogle år før, snørede han sin randsel og tog til Blågård Seminarium, hvor han var elev i 3 år, 1799 til 1802.

Han var født i Trudsø ved Struer den 11. juni 1779. Faderen var lærer på dette sted, og farbroderen var lærer i nabosognet Vejrum. Det var ikke unaturligt, at den unge mand søgte samme levebrød som faderen, farbroderen og også som sin farfar, Eiler Holch (1702-1780), der havde taget filosofisk attestats ved Københavns universitet i 1729, og som var farbroderens forælder i embedet i Vejrum.

Hvordan Eiler Christian Holch befandt sig på seminariet, ved jeg kun lidt om, men man måtte jo betænke, at han var vestjyde og derfor stejl, hvilket nok var årsagen til, at han fik en anmærkning i karakterbogen, da han blev dimitteret. Den siger: »Kom til seminariet for at tage del i undervisningen den 18. maj 1799. Blev eksamineret skriftlig den 22. og mundtlig den 23. april 1802, og fik efter kommissi-

onens attest for opførsel: Sædelig, men af en ikke blid karakter!«. Dagen efter tog han med en af sine kammerater, Christen Ørbæk (1781-1867), til Fodsløtte på Langeland som hjælpelærer hos Christens far, og der mødte han sin skæbne. Han blev forelsket i Christens søster, Kirstine Sophie Ørbæk (1778-1809), med hvem han ville gifte sig.

Men først måtte han have et embede, han kunne leve af. Det hos svigerfaderen gav ikke grundlag for et ægteskab, og han søgte og fik et meget beskeden et i Nordsjælland. Han opdagede snart, at det var der heller ikke meget ved. Det var i Meløse.

Lærerembedet i Meløse i Ll. Lyngby sogn var efter det, Eiler Christian Holch oplyser, så ringe, at blot en antydning af embedets dårlige kvalitet måtte være tilstrækkelig til ved hjælp af en forflyttelse til et hvilket som helst andet embede at redde et menneske fra undergang.

Han havde jo kun været der i godt et halvt år, da han den 3. februar 1803 sender en ansøgning ind til Frederiksborg Amts Skoledirektion om et bedre embede end det i Meløse. Han fik intet svar, og den 9. maj sender han en rykker afsted:

»Underdanigst ansøgning.

I håb om bedre kår dristede jeg mig den 3. februar dette år gennem Hans Excellence Hr. Geheime-konferens-

råd og amtmand von Levetzow at ansøge om forflyttelse til den ledige skole i Rørbæk by, Snodstrup sogn, her på amtet. Hidtil ubønhørt må jeg i mit såre lille skolebrød for Lyngbye menighed, hvilket næppe blandt halvfjerdsindstyve disciple udgør halvfemsindstyve rigsdaler årligt, kæmpe som enligt menneske mod økonomiens trang, under jordarbejde på en skarp, forhen yderligere udpint lod, næsten en fjerdedel mil borte fra skolen, hvilket ej indbringer brødet til mine måltider. – Rolig under mine pligters opfyldelse har jeg ventet på en heldigere udsigt, og da denne nu tilbydes sig i Freerslev by i Herlöv sogn under Frederiksborg Amt, hvor skolen nu er så godt som færdig, og den forhenværende ekstra skolelærer Aage Nielsen død, så vover jeg underdanigst at ansøge Deres Højærværdighed om, at det må falde i min lod, der at blive ansat som kirkesanger og skolelærer med de forbedrede vilkår.

Den ædle hr. provst Jensens yndest tør jeg beråbe mig på, ja, måske glæde mig ved hans allerede gjorte forslag med hensyn til mig og den der i sognet forbedrede skoleplans indførelse.

Min superiørs, hr. provst Ussings påtegning fremlægges med underdanigst frihed under den altid oplivende tanke, at Deres Højærværdighed ville værdige mig en blidere skæbne og nådigt bifalde min ansøgning.

Meløse skole den 9. maj 1803

Underdanigst

Eilert Kristian Holch.

Til

Deres Højærværdighed

Hr. biskop Balle.«

Hvornår Eiler Christian Holch fik tid til enten at undervise de 75 børn eller at tilså og høste på sin skolelod ca. 2 km borte ved man ikke, men at han ville væk derfra så hurtigt som muligt, er klart. Han var nu godt 24 år, og hans tilkommende, der ventede på hamovre på Langeland, 25 år. De kunne ikke blive ved med at vente med ægteskabet.

Til erindring om Eiler Christian Holchs fødsel gemte faderen, Hans Holch (1739-1795), almanakken fra 1779, hvori fødselsdatoen er afkrydset. Almanakken oplyser videre, at det var 330 år siden begyndelsen af den oldenborgske stammes regering og 262 år siden reformationen. Disse ting måtte heller ikke glemmes.

Så kom svaret fra biskop Balle. Ansøgningen var imødekommet. Brylluppet kunne ikke finde sted hurtigt nok. Den 12. august 1803 fik de kgl. bevilning til at indgå ægteskab uden forudgående lysning og endog i brudens hjem i Fodslette. Brudgommen havde allerede taget sit nye embede i besiddelse, og den 10. september 1803 stod brylluppet. En lys og lykkelig fremtid åbnede sig for det unge par, men for brudens vedkommende blev den kun alt for kort. Hun havde i 1804 født en

datter, der levede til 1871, men de to næste fødsler var af to dødfødte drengebørn.

Den 10. januar 1809 nedkom moderen med et drengebarn, min oldefar Hans Peter Christoffer Holch (1809-1881), men denne fødsel var så streng, at den kostede moderen livet nogle uger efter. Sorgen havde meldt sin ankomst til dette unge hjem. Den 19. februar 1809 blev moderen begravet fra Nr. Herlöv kirke, og samtidig blev den nyfødte døbt og kort derefter

anbragt i pleje hos morforældrene i Fodslette på Langeland, hvor han blev i 5 år.

Da sørgeåret var forbi, giftede enkemanden sig igen, men denne gang med en pige, der var 12 år yngre end han selv. Vielsen foretoges den 27. april 1810 i Uvelse kirke. Bruden, Kristiane Feldt (1791-1866), var datter af en Hillerød-prokurator Peter Johan Conrad Feldt, der dog var død 41 år gammel i 1797.

Hjemmet i Freerslev blomstrede op igen, men minderne om den første hustru var dog stadig tilbage, og det var årsagen til, at Eiler Christian Holch så sig om efter et andet embede. I 1818 lykkedes det ham at få lærerembedet i Annisse, og det blev hans sidste. Familien var i mellemtiden forøget med tre døtre. Det var også nødvendigt for ham at skaffe sig en bedre indtægt til familien, som altså nu bestod af seks personer. Embedet i Freerslev gav afgrøden af 4 tdr. land, årlig 26 tdr. byg samt 70 Rbd., medens der til embedet i Annisse var 4½ tdr. land, 37 tdr. byg og 84 Rbd. Det nye embede synes i dag kun en anelse bedre, men dengang har det nok været en flytning værd.

Freerslev skole var på det tidspunkt kun ca. 15 år gammel, medens skolebygningerne i Annisse var bindingsværksbygninger og sikkert ikke særligt tillukkende. En sidste rest, en lille ladebygning med lergulv og stråtag blev af førstelærer Hartvig Møller, som jeg besøgte i 1930'erne, udpeget som den daværende skolebygning. Den er nu nedrevet.

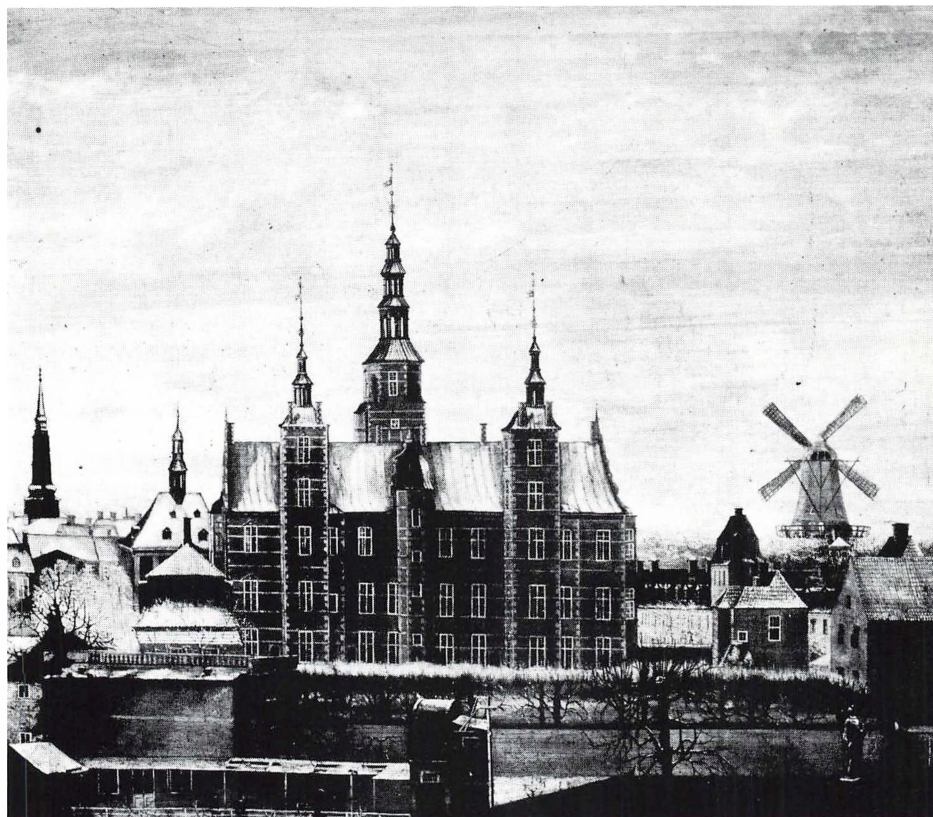
Hartvig Møller, hvis bedstefar efterfulgte Eiler Christian Holch i 1846, fortalte mig en anedokte, som han havde fra sin fader, og som hans fader igen havde fortalt: »En af Holchs fjender gik en nat ind i skolehaven for på en mærkelig måde at hævne sig på ham. Holch havde midt i haven et æbletræ, som den fremmede vidste, at Holch holdt meget af. Med en økse kløvede han, efter at have afsavet grenene, æbletræets stamme to gange og næste morgen fandtes stammen lig-

gende ud til fire sider. Holchs ældste datter rejste stammedelene op og støttede dem med fire pæle, hvorefter træet voksede videre.« Hartvig Møller, som var født på skolen, har selv set træet, men det blev fældet i begyndelsen af 1920'erne. – Historien lyder mærkelig og da stedet blev mig forevist, nærrede jeg tiltro til, at den virkelig var passeret. Men når dertil kom, at Holch iflg. sin karakterbog fra seminariet havde fået det skudsmål, at han var af en ikke blid karakter, er det ikke usandsynligt, at en revset skoleelev har villet hævne sig på denne utraditionelle måde.

Embedets skolelod skulle også passes for at give mad til de mange munde. Der var fire børn, og efter et barselstop i 12½ år, nedkom lærerkonen med en søn, som blev døbt Eiler Holch (1830-1902). Den ældste søn Hans Peter Christoffer Holch (1809-1881) var året før optaget på Jonstrup Seminarium, og også det kostede penge.

I et brev til denne søn skriver Eiler Christian Holch bl.a.: »Gerne ville jeg havde besøgt jer i Landerslev men I ville undskylde os i denne skrækkelige tid, hvor vejr og veje er mageløse, da det ikke alene regner hver dag men øser vande ned. Jorden har det været vanskeligt at få drevet, imidlertid har jeg dog været så heldig at bliye færdig, og netop i dag har jeg fået pløjet min eng, som for en del er mærglet og derefter overdænget med gødning, hvoraf jeg har alt for overflødig i år. Min hvide har jeg sået til Mikkelssdag, og den står godt, mine kartofler fik jeg godt og temmelig tørre op, men jeg får ikke over 8 fold. Min gode jord vil ikke give nogen betydelig afgrøde deraf, heller ikke sæden giver gode fold, så det ser just ikke brillant ud i år...«

Han fortæller videre i sit brev, at han havde været en tur i København, hvor han havde besøgt sine slægtninge, fra hvis vinduer han havde udsigt over til Rosenborg slot og voldene med vindmøllerne. Vel havde han det gigantiske Frederiksborg indenfor

Når Eiler Christian Holch var på besøg hos slægtninge i København, kunne han fra deres vinduer glæde sig over udsigten til Rosenborg slot og møllerne på Volden. Det noget naive maleri er et ungdomsarbejde af maleren Carl F. Eichmüller (1819-1874).

rækkevidde, men at se Rosenborg var dog hans store oplevelse.

Min oldefar

Min oldefar Hans Peter Christoffer Holch (1809-1881), der først var lærer i Landerslev og senere i Ganløse, må i sin ungdom havde været ret stridbar ligesom sin far, der fik den antegnelse i eksamensprotokollen, at han var af en ikke blid karakter, for da min oldefar havde taget sin eksamen, fik min tipoldefar endnu en antegnelse, idet der i en fodnote på hans blad i eksamensprotokollen fra 1803 blev anført:

»En søn af denne mand ved navn Hans Peter Christoffer Holch, dimitteredes fra Jonstrup Seminarium 1832, og om ham kunne man med sandhed sige det samme som om faderen: Han var af en ikke en blid karakter.«

Det har formentlig altid været skik på landet, at stedets ungdom om aftenen samledes et sted, hvor man vidste, at der kunne ske et eller andet uventet

eller morsomt, og således var det også i den lille landsby Landerslev i Horns Herred, men der var kun skolen, hvor man altid anonymt kunne drille eller hævne sig på skolelæreren.

En aften i sommeren 1846 var Holch og hans kone på besøg hos nogle venner, og de havde fået en ung pige til at se efter børnene så længe. Hun havde imidlertid inviteret en veninde til at underholde sig under babysitningen, men da hun senere med tilladelse fra det ældste barn (en pige på 12 år) fulgte veninden på vej, opstod der tumult omkring lærerboligen. Man væltede brændestabelen, der slås en rude ind, en hund gør voldsomt. »Børnene betages af en til fortvivlelse grænsende skræk og flygter alle, forladende det i vuggen liggende yngste barn, ud af den modsatte side af huset, og får tilkaldt husmand Ole Larsen og hans kone...« Men da Ole Larsen gik ud for at se, hvem der havde anstiftet disse tumulter, blev han modtaget af stenkast, og han fortrak klogeligt.

Hans Peter Christoffer Holch (1809-1881) skrev, at han elskede fred og fordragelighed. 40 år før havde Jonstrup Seminarium givet ham det skudsmål, at han – ligesom faderen – var af en ikke blid karakter.

jeg senere hørte var jordemoder. Hun blev uafbrudt ved at stirre på mig, og jeg så tydeligt, at hun gerne ville tale med mig men dog nok undså sig ved at tiltale den køstadsklædte fremmede mand. Tilfældet ville, at vi på samme tid forlod butikken, og jeg spurgte hende da, om hun troede at kende mig, medens vi stod derinde. Hun sagde da: »Ja, hvis Deres navn er Hans Peter Christoffer Holch, så har jeg kendt Dem, og kender Dem nu igen efter snart fyrretyve års forløb.« Til at hendes mening om navnet var rigtig, måtte jeg jo svare ja. Hun fortalte da, at hun tjente hos mine forældre i Freerslev, da jeg blev født og da min moder døde, samt at hun, da jeg var et par måneder gammel, sejlede mig til Langeland til mine bedsteforældre, hvor jeg som nævnt fik ophold i henved fem år. På mit spørgsmål om, hvorledes hun kunne kende mig efter så mange års forløb, svarede hun, at ligheden med min afdøde moder var så stor, at hvem der havde kendt hende, måtte kunne se, at jeg var hendes søn. Jeg hørte ved samme lejlighed lidt om min moders sidste dage, men det hører ikke her hen...«

Næste dag indgav Holch en klage over det passerede til justitsråd, by- og herredsfoged Hertz i Frederikssund, som dog efter en forgæves undersøgelse anmodede sogneforstanderskabet om at tage sig af klagen, men denne henlagdes med en bemærkning om, at »ingen af sogneforstanderne vidste at angive dem, der havde foranlediget tumulterne.«

Holch havde klædt sig fint på, da han drog til herredsfogden, og da klagen var afleveret, gik han til købmand Elsass for at gøre indkøb. Her indtraf der noget mærkeligt:

– Henved de fem første år af mit liv havde jeg ophold hos mine bedsteforældre på Langeland; fortæller Holch i et manuskript til en levnedsskrildring. Hans mor døde jo, da Holch blev født i 1809, og hvornår og hvorledes han blev ført derover, vidste han ikke, og han fortæller videre:

»Jeg fik dog noget at vide om rejsen derover på en tilfældig måde i slutningen af tredive års alderen. Jeg stod nemlig i købmandsbutikken i Frederikssund, hvor jeg skulle købe adskillige varer, og samtidig befandt sig i butikken en gammel bondekone, som

Da Holch havde været ca. 17 år i Landerslev, ønskede han luftforandring. Han havde kig på lærerembedet i Ganløse, der kunne give ham større indtægt og dermed også en behageligere tilværelse. Det var rygtedes helt over til Horns Herred, at nu skulle embedet besættes. Embedets indehaver, Abraham Peter Mejer, havde været syg og sengeliggende i godt 20 år efter et slagtilfælde. Han var i sin tid ført bort fra skolen over til sin søn, der var skolelærer i Himmelev, et forhold, der selvfølgelig var utilstedeligt.

men som havde præstens stiltiende samtykke. Biskoppen derimod var af en anden mening. Under en bispevisitsats spurgte han vikaren, Christen Hansen, hvorledes det forholdt sig med den gamle degn, og Christen Hansen var ærlig nok til at fortælle, at han var syg og sengeliggende langt derfra og havde været det i en snes år. I en usædvanlig alvorlig og streng tone sagde bispem, at det var mærkeligt, at præsten ikke havde omtalt dette. Præsten tog sin tilflugt til en forklaring, der var en sandhed med modifikationer, men efter 4 uger kom der gennem bispem ordre til, at den syge lærer skulle tage ophold i skolen eller søge sin afsked. Da han ikke kunne det første, måtte han det sidste, og i efteråret 1852 blev stillingen ledig, og Holch søgte den og fik den. Han var nu 43 år, og et nyt liv begyndte, et liv, der var forskelligt fra tilværelsen i Landerslev.

Hans forgænger, vikaren Christen Hansen, har fortalt, at han i grunden var glad for at komme væk fra Ganløse, men han savnede den frie tilværelse, for han kom, når han kunne og gik, når han ville, og tilmed havde han i præsterne Kopp i Frederikssund, konsistorialråd Rottvidt og hans kapellan Lund i Slagslunde haft tilsynsmænd, der hvad humanitet og påskønnelse angik, adskilte sig fordelagtigt fra tilsynsførende andre steder. Lund var godheden selv men vaklede hid og did for alle vinde, for alle tillokkelser, særlig kortspil og drik. Han var ret en verdensmand, han var fra Værløse.

Befolkningen var meget rundelig mod præst og degn, men til gengæld forlangte de også, at præst og i hvert fald skolelæreren skulle dele deres glæder og være med til alt: Kortspil, gilder og drik. Fastelavn fejredes af gifte mænd og koner i en uge, påsken i et par dage, høstgilderne ligeledes, julen tog en 3-4 dage, barsler i reglen 2, begravelser 2, bryllupper 3. Alt dette kunne nok løbe op til noget i et år, og snart blev der spillet og drukket til enhver lejlighed.

Skolens tilstand var efter det oplyste ualmindelig god, det til trods for, at vikaren levede i sus og dus og førte efter sine senere begreber et ukristeligt liv, som nu om dage ville være til forargelse. Han siger selv, at han passede skolen så nogenlunde, når han havde lyst og tid. Han slutter af med at sige: »Gud forlade mig al synd, al let-sindighed fra mine dage i Ganløse.«

Christen Hansen var på det tidspunkt en ung mand på 22, medens hans efterfølger Hans Peter Christoffer Holch var omkring 43 år. Det må være klart, at forholdene i Ganløse skoledistrikt blev lagt om, da Holch tiltrådte. Han var ikke af samme sprælske kaliber som forgængeren, og taknemmeligheden over at være kaldet til et af de fedeste embeder i Frederiksborg amt har givet sig udslag i, at han passede sin skole mere pligtopfyldende end forgængeren. Den af Holch fra sin tiltrædelse førte regnskabsbog vidner

Eiler Holch (1830-1902) blev født i Annisse og drog efter endt læretid til Amerika, hvor han økonomisk drev det betydelig videre end han havde kunnet det i Nordsjælland. Billedet viser ham som brudgom sammen med Gotha Saxtorph, der blev mormor til den kendte amerikanske skuespiller James Coburn.

herom. Og denne bog fortæller også en del om de forskellige familiers glæder og sorger fra 1853 til 1880.

Den energi Holch lagde for dagen har nok holdt nogle år, men da der var gået ca. 20 år, følte han sig pludselig træt. Han kunne ikke følge med i de nye strømninger, og den modløshed han led af gav sig udtryk i et brev han i 1872 skrev til sin søn, prokurator H. C. Holch i Helsingør.

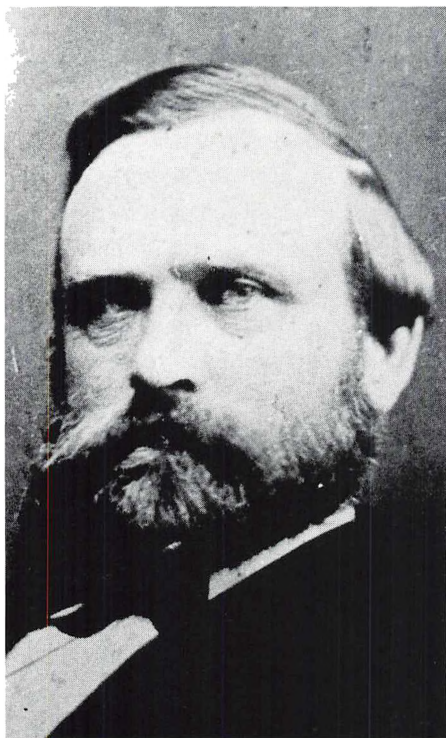
»... Her har vi det som sædvanlig, er temmelig raske efter alderen. Man må jo nemlig ikke forlange at være som i 30 års alderen. Jeg er kun ked af skolen, thi min tunghørighed er i denne tid meget slem, og så er her så mange forstyrrende ting for gamle folk, med bibellæsning samt foreninger og aften-skolehold, der undervises af en fremmed lærer, som agerer huslærer hos en hellig kone i Knardrup. Han har begyndt der og kommer naturligvis også her, men man skal jo finde sig deri. Havde jeg blot min afsked, forudsat at man kan leve af de 500 Rdl. pension, hvilket jeg dog sikkert antager, thi jeg er træt af den hele, nu snart 40 år lange gerning. En forestående ubehagelighed er også det, at kapellanen til maj skal bo lige overfor mine vinduer. Jeg har dog hidtil været fri for at bo side om side med præsten, vel nærer han megen agtelse for os, tør jeg nok sige, men vi passer dog ikke sammen, han er næppe 30 år, jeg er 63, jeg interesserer mig efter et besværligt liv for fred og rolighed, han interesserer sig for folkehøjskoler, folkemøder, Nordens ånd og Peder Syvs ordspil, og ganske vist også i høj grad for sin præstelige virksomhed, men vi passer dog ikke sammen, vi er børn af hver sin tid.

Ved at se, hvad jeg har skrevet, falder du måske på, at jeg er nedtrykt, ingenlunde! Jeg lader mig ikke let for-knyttet af andet i verden end ufred, og den er jeg gudskelov fri for, men derfor kan man nok være gal i hovedet, fordi tidsånden ikke mere passer til én, eller man ikke passer til den, om du synes bedre om den sidste udtryksmåde. Moder er rask, men hun er gnaven, for

hun står igen i dag og kerner uden at få smør af fløden, og det er en sand plage, når man ingen penge har at købe det manglende smør for, men også dette skal man finde sig i, ligeså fuldt som i, at man ikke har kunnet trække sig i et par syvmilestøvler for at følge tidens stormskridt. Hvad skal det blive til med Frankrig? Ødelægges det aldeles, så tager Rusland Tyrkiet og engelsk Ostindien, og så er det nederdrægtige England Nul; men lever du længe nok, så ser du bagefter, at Rusland tager Sverige og Norge, og Prøjsen vort kære elskede Danmark, hvis ikke Vorherre forstyrrer det, men inden det sker, er jeg død . . .«

Holch døde den 14. februar 1881. Han havde måttet holde hjælpelærer et par år, medens han lå syg og svagelig hos sin datter Hedevig, der var gift med lærer Knud Jensen Søgård i naboskolen Søsum. En anden datter var gift med læreren i Jørlunde, Jens Christian Kofod ud af Brandsgårdsslægten på

Sognerådsformanden i Helsingør, prokurator H. C. Holch (1837-1906) fotograferet i 1871 ved begyndelse af sin politiske karriere – også uden for sognets grænser. Som folketingsmand for Frederiksværkkredsen var han Højres ordfører ved gennemførelsen af loven om alderdoms-understøttelse.

Bornholm. Holchs enke var datter af læreren i Skenkelsø Hans Christian Fich (1769-1854), som var Skenkelsø skoles første lærer. Han efterfulgtes i 1853 af lærer Eduard Carstensen, forfatteren til den meget kendte bog Hjør-lunde Sogns Historie, 1878.

Min farfar

Min farfar, Hans Christian Holch, var født i Landerslev i 1837. Han var student fra Frederiksborg lærde Skole i 1856, blev juridisk kandidat i 1862 og nedsatte sig som prokurator i Helsingør i 1868. Samme år giftede han sig, og det unge par slog sig ned i den nu nedrevne ejendom ved gadekæret, og herfra drev han sin advokatvirksomhed. Jo mere han kom i forbindelse med folk og hørte deres synspunkter, jo mere gik det op for ham, at han måtte forsøge at sætte sig i spidsen for det samfund, han nu tilhørte. I 1871-75 var han sognerådsformand i Helsingør, 1874-81 medlem af Frederiksborg amtsråd, 1885-90 medlem af Hillerød byråd og i en årrække formand i Grib-skovbanens bestyrelse (til 1890, da han flyttede til Nykøbing F. som borgmester, by- og herredsfoged). I 1881-90 var han byskriver i Hillerød og boede på Københavnsvej i ejendommen Carlsberg.

Der fortælles forskellige historier om hans politiske vej til tinderne. Han vidste fra sine besøg hos egnens borgere, hvem han kunne stole politisk på og hvem ikke. Hans valgsprog var: Den, som ikke er med mig, er imod mig, men han kunne også være hård overfor dem, der var med ham. Således fortæller Anders Uhrskov i sin bog »To Nordsjællændere fortæller«, at Holch efter sit første nederlag som folketingskandidat fik organiseret en vælgerforening, og her var han ubesindig nok til i en oprømt stemning at sige om en af de ledende mænd i foreningen, at: »Han er s'gu et stort fæ, men han er god nok til at fange de andre fæ med!« En venstremand, Lars Larsen, har fortalt, at han var uforsig-

tig nok til at benytte denne udtalelse om en anden venstremand, men det skaffede ham en injuriersag på halsen, som Larsen vandt eklatant men først ved højesteret. Sagen kostede ham 1000 kr. Bagefter måtte han erkende, at det ikke var rigtigt at benytte en uforsigtig ytring af prokurator Holch, som forøvrigt vistnok udtrykte hans hjertes mening.

Min farfar forlovede sig i 1858 med en kusine, Marie Niemann, men først i 1868 giftede de sig og flyttede ind i deres hus i Helsingør. Ægteskabet var lykkeligt men kort, idet Marie døde januar 1878 i barselseng, efterladende sig 4 sønner og en nyfødt datter. De gamle i Ganløse var naturligvis chokerede over den ulykke, der pludselig havde ramt det unge hjem i Helsingør. Denne ulykke kom samtidig med en anden sorg hos familien i Søsum, og herom skriver de gamle i Ganløse:

» . . . Det var et sørgeligt budskab vi fik, da vi modtog brevet om den kære Maries død, en bange anelse havde der været for mig i længere tid for, at det ikke skulle gå godt denne gang.

I Søsum har de haft det uheld at miste deres ko, de havde ikke mere end den samme, men den var i Foreningen, så de fik dog nogen erstatning men tab bliver der jo altid. Nu er man jo blevet så meget mere ængstelig for Hedevig, når hun engang skal føde . . .«

Der var meget at bekymre sig om dengang. Sygdom og død i slægten og i besætningen, men en hjælp var det, at man kunne bede til gud, og at man havde sine forsikringer i orden.

Om de politiske forhold for 100 år siden er der skrevet meget. Det var Estrup-perioden, og der holdtes mange politiske møder rundt omkring, således også i Hillerød den 1. juli 1883. Dette møde var arrangeret af Højre, og det blev refereret i »Socialdemokraten« i en artikel »Højres sidste nederlag«. Denne artikel fik H. C. Holch til at anlægge injuriersag mod redaktøren, Fr. A. Hertz, som blev idømt en bøde

på 200 kr. til statskassen eller 30 dages simpelt fængsel foruden at han skulle betale alle sagens omkostninger. Holch fik følgende udtalelser kendt døde og magtesløse:

»Så træder byskriver Holch frem på den for ham særegne uforskammede måde at træde op på . . . Den bureaukratiske storsnudethed fik her et eklatant udtryk, og den højst ukloge og upraktiske dirigent stod aldeles fjollet og magtesløs på sin plads«. Og længere nede i artiklen: »Således endte Højres folkemøde med en sejr for oppositionen, det var straffen for den fejghed og dumhed, hvormed mødet var ledet og iværksat.«

Ved folketingsvalgene i 1876 stillede Holch sig sammen med Venstremanden, gdr. Ole Larsen, i Frederiksværk-kredsen, hvor sidstnævnte valgtes med et flertal på 15 stemmer. Ved det følgende valg i 1879 erobrede Holch kredsen og genvalgtes til 1892, da han af helbredshensyn trak sig tilbage. Han støttede forligsbestræbelserne inden for Højre stærkt, var partiets ordfører blandt andet ved forhandlingerne i 1891 om loven om alderdomsunderstøttelse og andre sociale lovforslag. Om hans virke for den nordsjællandske befolkning er der skrevet meget, og endnu den dag i dag kan man finde hans navn nævnt i forbindelse med f.eks. de nu jubilerende nordsjællandske jernbaners anlæggelse.

Min far

Min far, Knud Ørbæk Holch (1869-1941) var det ældste af H. C. Holchs børn. Han kom i skole i Ammindrup, og han gik derud sammen med de andre børn i Helsingør. Helsingør selv havde ingen skole. Der var jo kun ca. 1400 indbyggere, der næsten alle tjente deres brød ved landbruget, men der var præstegård til sognepræsten og birkedommerbolig til Kronborg vestre birks dommer og en kro, som havde bevilling til urtekram og høkerhandel. Min far har fortalt mig, at der under sakristiet i kirken ligger begravet en

provst Niels Spydstrup (1659-1715). Han havde selv bygget sakristiet, og han blev færdig dermed netop da han døde (ved selvmord). Der var og er måske endnu knyttet adskillige overtro til denne begravelse. Men, lad ikke de historier, jeg har fortalt dig, gå videre, sagde min far. Overtro er ikke noget at samle på, og deri må jeg give ham ret.

Da Knud Holch i 1886 var blevet student fra Frederiksborg lærde skole, tog han og hans bror Hans Holch (1872-1924) til København for at besøge deres grandtante Hanne, gift med lærer Hans Frederik Sørensen. Tante Hanne var født 1812 i Freerslev skole, og om dette besøg fortæller Knud Holch bl.a.:

» . . . I dag (22. juli 1886) har vi altså været her en uge, og det har været en travl uge for tante Hanne. Da vi kom i torsdags, kom foruden os fru Gotha og tante Eskildsen og søndag den 18. endvidere fru Saxtorph (Gothas mor) og mr. Brandt, som er en rigtig rar gammel mand, han er nu 79 år. Vi blev imidlertid af med dem tirsdag den 20., thi da rejste alle til Ågerup, hvorfra de fremmede tog til København. Vi fulgte dem til Frederiksværk og havde en munter tur i et helt stadseligt optog med tvende vogne. I den første sad Sørensen, Hans, Gotha, tante Hanne og jeg foruden kusen, og i den anden ligeledes en kusk endvidere tante Louise, onkel Eskildsen, fru Saxtorph og mr. Brandt. Når man betænker, at mr. Brandt sad alene hos kusen, så sad altså på vejen fra »Værket« til Ågerup tante Louise, Gotha og fru Saxtorph på bagsædet, og de har vist ikke haft for rigelig plads. På hotellet i Frederiksværk spiste vi middag, men vi fik forresten noget skrækkelig dårlig mad, kyllinger, som næsten ikke var andet end ben uden en pille kød og kalvekoletter, som ikke var tyggelige, derovenpå kaffe – og *det* for ca. 2 kr. kuverten! . . . Forresten må jeg sige, at gæsterne kom meget til ulejlighed, thi vi skulle have været hos Rørbechs på Tøpholm, og således blev der ikke no-

Denne kurveflettede, trehjulede promenadevogn med kalesche og håndtag til to kørselsretninger var nok moderne i Helsingør i 1870. Barnet er Knud Ørbæk Holch (1869-1941).

get af turen for de andres vedkommende, men Hans og jeg gik derned, og vi traf der bl.a. Imm. Henningsen, min gamle klassekammerat. Han var der med sin grandtante fru Hellemann, endvidere var der fru Værnberg, Brammer, pastor Brask (hans søster og søn), Lehms, Hans Jørgensen fra Hald, hvilke jeg alle skal hilse fra . . . »

Om min fars tilknytning til Nordsjælland er der efter hans studenterek-samen ikke meget at fortælle. Han tog juridisk embedseksamen i 1892, blev assistent i indenrigsministeriet, og i december 1907 søgte han og fik embedet som kgl. borgmester i Esbjerg. Her blev han til han som 57 årig i 1926 udnævntes til kgl. borgmester i Århus. Han var iøvrigt Esbjergs første folkevalgte borgmester (1919) og landets sidste kgl. borgmester, da han som 70 årig tog sin afsked i 1939. Men han glemte ikke, at han havde rod i Nordsjælland. Han ønskede at blive begravet af sognepræsten i Helsingør. Hans ønske blev opfyldt, da han den 8. marts 1941 blev stedt til hvile på Gentofte kirkegård af pastor Lyngh-Larsen, Helsingør.

Vaskepigerne i Sørup og deres maler

Af Niels Richter-Friis

»Der, hvor Esroms Vande glide sydligst i en Bugt,
ligger Sørops Vadskepladser, ret idyllisk smukt,
gennem mange Aars Motiver her vor Mester os henriver.
Kunderne blev godt fornøjet, hvidt var Blegetøjet«.

Verset herover blev sammen med ni andre sunget ved kunstmaleren Hans Ole Brasens (1849-1930) 70 års fødselsdag, den 16. januar 1919 på melodien: »Danmark, dejligst vang og

vænge«. Ikke en tilfældig valgt melodi, for »dejligst vang og vænge« var netop, hvad Brasen livet igennem digtede om med pensel og lærred.

Født blev han i Hillerød i 1849, og

med sin mor som læremester blev han allerede som barn meget dygtig til at tegne.

På Danmarkskortet blev navnlig to pletter foretrukne, nemlig Sørup ved Esrum Sø og i de senere år Jyllinge ved Roskilde Fjord; her skildrede han »Danmark, dejligst vang og vænge«. Ikke underligt, at Brasens billeder hurtigt blev populære. De var utroligt livagtige, med et godt, fortællende indhold, og teknikken var blændende dygtig med solide rødder i gammel dansk maletradition.

Modsat mange andre, f.eks. Mønsted, som kom, så og blev ved, indtil arbejdet var færdigt, kunne Brasen være flere år om at afslutte et maleri. Alligevel blev produktionen temmelig stor, for han var altid i gang med et utal af billeder, og han ventede gerne til næste sommer på, at belysningen skulle blive den helt rigtige til at arbejde videre og fuldende værket.

På vaskepladserne i Sørup blev det til mange malerier. Og det er motiver som disse, der kan få det til at gippe i nutidens beskuer. Tiden sættes i stå på

Dette maleri fra 1875 er nok Brasens bedste fra Sørup. Som perler på en snor lå vaskepladserne, og det er næsten ikke til at forstå at man for blot 100 år siden kunne finde motiver som disse. Vi ville gerne have trykt også dette billede i farver; men Maribo Museum, som tidligere havde maleriet hængende, har solgt det, og vi har ikke kunnet finde frem til den ny ejer.

Vaskeplads ved Sørup, 1888. Beliggenheden er lige ved den gamle havn, og langs bredden nordpå lå der cirka 20 sådanne vaskepladser.

I teksten er det beskrevet, hvad det er, vaskepigerne foretager sig.

de gamle vaskepladser, helt i stå! Her er vaskemaskinen dårligt nok et eksperiment for tanken, og slående er det, at vi kun har bevæget os 100 år tilbage gennem jordens udviklingsforløb på 4½ milliard år. Det forekommer os at være så længe siden, og dog er det langt mindre, end svarende til et komma i en roman.

Brasen var i en årrække fast sommergæst i Sørup, hvor han lejede sig ind i det gamle Landvaskeri på Sørupvej nr. 29. Det var i øvrigt det vaskeri, der holdt længst ud, helt til 1966, men på det tidspunkt var moderne maskiner naturligvis taget i brug.

Begyndelsen går helt tilbage til 1700-tallet, hvor vaskepladserne lå side om side langs Esrum Sø's smukke bred, navnlig i Sørup, men også i Nødebo.

Når Brasen om morgenen med sit staffeli vandrede ned til søen, mødte hans blik denne vidunderlige perlerække af vaskerier, ca. 20 var der i alt. Her var livfuldt og inspiration at hente, også når han efter endt dagværk

vederkvægedes af Sørops betagende solnedgang.

Men som så ofte er der et langt spring fra genrebilledernes stemning og romantik til de barske realiteter bag hele sceneriet. Smertefuld slidgigt i alderdommen var for de implicerede vaskepiger en næsten uundgåelig bestanddel af arbejdet, og den kan man selv med sin bedste fantasi ikke få øje på i Brasens malerier. Han var illusionens mester! Men bag de besnærende dejlige optrin skjulte der sig en helt anderledes virkelighed.

Også om vinteren vaskede man, og koldt og blæsende var det. Kontrasten til de lune sommeraftener har været et hul i isen til at skylle tøjet i, og når hoserne frøs til is, blev der hældt en sjat varmt vand ned i træskoene.

Vi må nok hellere se lidt på, hvordan arbejdet foregik i virkeligheden.

En vask kan deles op i to processer; den første foregik indendørs i et vaskehus, og den anden foregik udendørs ved søen. Det er kun den sidste og udendørs del, Brasen malte, men for fuldstændighedens skyld bliver jeg

nødt til også at beskrive den første del af processen, som altså foregik indendørs, i et vaskehus.

Tøjet, der for det meste kom fra København, blev lagt i et kæmpemæssigt kar. Der kunne være mange families tøj i karret, og det blev lagt sådan, at hver families tøj (hver »flok«, som man kaldte det) blev holdt adskilt, f.eks. med et lagen, der blev bredt ud. Når karret så var fuldt, blev der stablet smalle brædder (»staver«) hele vejen rundt inde i karret, og på toppen blev der udsprejdet et par lagener, som blev bundet fast med en snor rundt om brædderne. På toppen af lagenerne anbragtes bøgeaske, som man havde nok af fra fyringsbrændet.

I vaskehuset var der foruden det store kar også en kobberkedel, som for det meste var indmuret, og her blev der kogt vand med brun sæbe og soda. Denne kogende lud blev med en stor øse på et langt skaft (en »somm«) hældt over bøgeasken og ned til tøjet i det store kar (tøjet blev »bøget« –

Hans O. Brasen og »Mutter«, som han kaldte sin kone. I virkeligheden hed hun Anna Caroline Frederikke Groth, og de var gift til døden dem skilte i 1930.

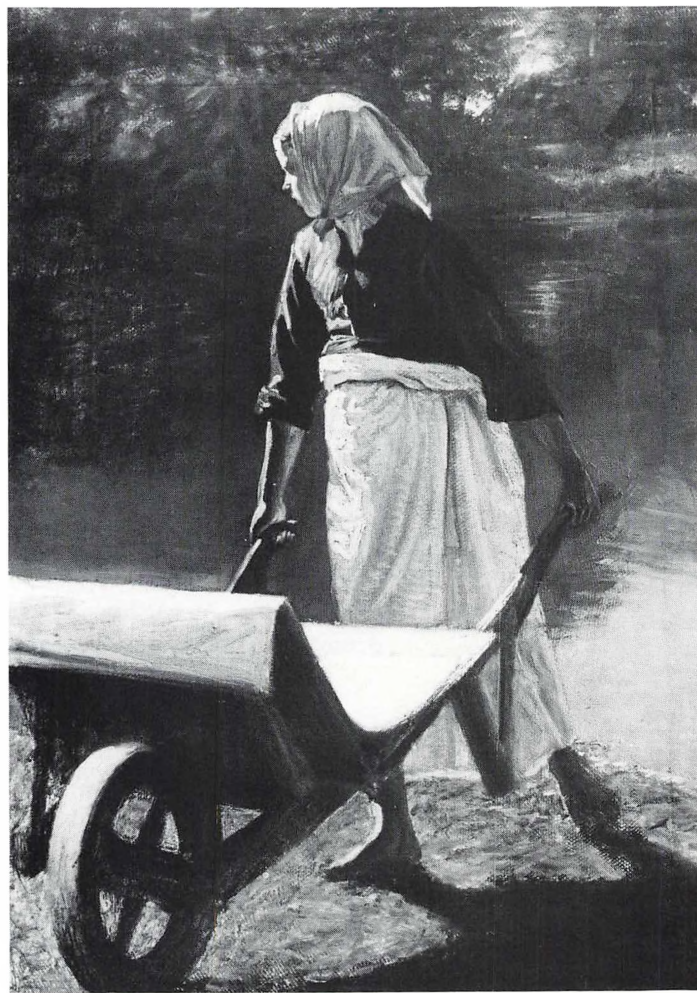
udtales: »bøjet«, sagde man). Bøgeasken, som blødgjorde vandet og var med til at gøre tøjet hvidt, kunne naturligvis ikke hældes direkte ned til tøjet, hvorfor man brugte de udspændte lagener som filter. Det var store kvantiteter, der var tale om; kedlen indeholdt over 200 liter vand, og der skulle flere kedler til at fylde det kæmpe-mæssige vaskekar.

I bunden af karret var der en »sump«, hvorfra man øsede luden tilbage i kedlen, og når den igen var kommet i kog, blev den påny hældt over i karret. Således blev man ved 40 (!) gange, og når man var ved at være nået halvvejs, fjernede man det udspændte lagen og bøgeasken og hældte altså luden direkte over tøjet. Senere, da vaskemidlerne blev mere moderne, holdt man op med at bruge bøgeaskelud, og kogte i stedet tøjet direkte i kedler.

Dette var første slidsomme del af vasken, som varede fra tidligt om morgenen til langt ud på aftenen. Næste dag blev tøjet kørt ned til søen på specielle trillebøre, og den anden, udendørs del af processen er den, vi kan se og følge med i på Brasens male-rier.

På farvebilledet ankommer en trillebør med tøj fra det store kar oppe i vaskehuset, og en anden vasker kommer ned med to spande varmt vand, som man behøvede til at arbejde med, når tøjet skulle skrubbes og bankes. Det er pigen længst til højre på farvebilledet, der er beskæftiget hermed. Hun har et kar til det varme vand, og hun står bag den karakteristiske læskærm, som beskyttede mod vind og vejr. Hun har også en bankeskammel, som på farvebilledet dog er skjult, men den ses i forgrunden til venstre på det andet billede. På denne bankeskammel blev tøjet lagt. Det var blevet for tørt i nattens løb, så vasker-pigen måtte hælde lidt varmt vand over, og så var det tid til at skrubbe, gnide og banke for at få snavset væk. Det mest beskidte tøj blev skrubbet med en stiv børste. »Skrubtøjet«

Belysningen spillede en stor rolle for Brasen, og i dette maleri fra 1875 har morgens tidlige modlys inspireret ham. Bemærk den typiske trillebør uden sidestykker.

kaldte man det, og det var f.eks. håndklæder, skjorter og chemisser. Derimod blev duge, lagener og dynebe-træk kun banket med et klaptræ (en »banketærskel«).

»Klap-klap-klap«, lød det fra søens bred, en lyd, som kunne høres viden om, når vasker-pigerne bankede luden ud af vasketøjet, og en lyd, som var uløseligt knyttet til Sørup og Nødebo på den tid.

Når tøjet så var skrubbet og banket helt rent, blev det smidt ud i søen, hvor det blev skyllet for enden af broen.

Endelig blev tøjet hængt til tørre og i visse tilfælde også lagt »på bleg« i græsset, og her måtte man enten tage tøjet ind om aftenen eller gå vagt om natten for at sikre sig mod tyveri.

Til sidst skulle tøjet returneres til København, hvor man samtidig hentede nyt snavsetøj med hjem. Oprindeligt foregik det med hestekøretøjer, evt. med overnatning på Rudersdal

Kro, og da toget kom til, var det almindeligt at leje et køretøj i København for at aflevere og afhente tøj hos de enkelte familier. Først da fragtmanden kom til Sørup, blev transport-problemet forenklet.

En stor del af min viden må jeg takke fru Ingrid Olsen for. Hun er barnefødt i Sørup og har ligesom sine forældre været beskæftiget med vaskeri. Ingrid Olsen har også fortalt mig, at en vasker-piges dagløn i 1910 var ca. 50 øre.

Så har Hans Ole Brasen haft mere ud af det; han var populær, allerede mens han levede, og i dag går hans genremalerier i tårnhøje priser på kunstauktionerne.

Som tidligere skrevet var det navnlig Sørup og Jyllinge, der optog Brasen. Og i næste års udgave af »Folk og minder fra Nordsjælland« håber jeg, at læseren vil tage turen med til »Klinten« i Jyllinge, hvor Hans Ole Brasen også var fast sommergæst.

Minder fra livet på Rungsted Badehotel

Af Eugen Damm

Hotellet havde mange store sæsoner i årene under og efter 1. Verdenskrig, men en storm nytårsnat 1921-1922 blev sammen med Landmandsbankens krak en økonomisk katastrofe for hotellet og hotelejer Damm.

Min far, som fra 1892 var indehaver af konditoriet »Aux petit glace« på Frederiksberggade i København, købte og overtog den 11. december 1916 Rungsted Badehotel af direktør Th. Fugmann, Over Stalden i Charlottenlund – der hvor Skovridderkroen nu ligger.

Prisen for hotellet, kroen, Cyklistpavillonen samt Evaldshøj var 250.000,00 kr. Det var mange penge dengang, men det var under første Verdenskrig, som nu havde været i to år, og pengeligeheden begyndte at kunne mærkes inden for forretningslivet. Da sæsonen således startede i 1917, var hotellet fuldt belagt, og dets storhedstid begyndte faktisk med den sæson.

I restauranten spillede brødrene Gyldmarks trio hver eftermiddag og aften. Leonard Gyldmark spillede violin, Oscar Gyldmark flygel, og Hugo Gyldmark cello. Sidstnævnte blev senere kendt som Sid Mariman. I denne og de følgende sæsoner boede en række notabiliteter på stedet, blandt andet den amerikanske, den finske og den tyrkiske gesandt. Dertil kom konsul Hitzinger med frue og deres datter – den finske friherreinde Bjørkenheim, den kendte filmmand Constantin

Phillipsen med familie, direktør Vagn Jacobsen med fru Xenia, Carlsberg. Af andre kendte kan nævnes forlagsdirektør Mathiasen og frue, den senere kulturministers forældre, hr. og fru Lottinga og deres søn Moritz – fader til Helle Virkner. Af kunstnere kom skuespiller Otto Detlefsen med sin hustru, skoleryttersken Baptista Schreiber, direktør Oscar Holst, Apolloteatret, skuespiller Holger Petersen (Gissemand) samt forfatterne Axel Breidahl, Aage Steffensen o.m.a.

Og så var der nogle baroner, men det var gullachsbaroner, af hvilke der huserede en del dengang. De satte ofte ekstra liv i kludene. En af dem ringede af og til til hotellet og bestilte kaviar og champagne, men det pudsige var, at det skulle serveres ved vejkanterne ud for restauranten, så alle kunne se ham – og vognen naturligvis.

Men liv var der over hotellet. Hver onsdag og lørdag var der det man dengang kaldte »dansant«. Her mødtes landliggerne og Københavnerne og dansede til den dejlige trio, som et par sæsoner senere blev afløst af Louis Preil, Victor Fischer og Rudolf Dietzmann og senere af Kai Julian. Ved disse skønne sommeraftener, som man syntes, det var dengang,

kunne man af og til se bankdirektør Emil Gluckstadt's elegante lystyacht »Lilian« ligge ved siden af broderens, generalkonsul Vald. Gluckstadt's mere beskedne »Ella«. Broderen ejede villaen »Bel Colle« mellem Rungsted og Hørsholm.

1918 var ligeledes en strålende sæson, men året blev særlig markeret ved, at hotellet efter våbenstilstanden i november fik indkvarteret 100 engelske og amerikanske officerer, som havde været krigsfanger i Tyskland. Det var et problem at lukke et sommerhotel op om vinteren. Vi skulle kun huse dem i ca. 14 dage, men det blev til omkring en måned, så de kom derfor til at holde jul sammen med os – en jul, som blev den mest stemningsfulde, jeg har oplevet. Omkring nytår rejste de, og afskeden med disse glade og lykkelige mennesker glemmer man heller aldrig. Flere havde været krigsfanger i tre og fire år.

*Stormen skyllede
hele terrassen væk*

Årene 1919-20 var gode år, men i 1920 indtraf den tragiske hændelse, at den tyrkiske legationssekretær Zia Bey lændede sig for langt ud over sin altan for at flirte med en dame nedenunder, fik overbalance og styrtede ned så uheldigt, at han brækkede halsen og døde på Usserød sygehus, – ak ja, for stor interesse for kvinder kan være livsfarlig.

1921 var ligeledes en god sæson, men efterår og vinter blev præget af mange storme, og nytårsstormen blev næsten en katastrofe for hotellet. Den var så voldsom, at den væltede stendæmningen ud mod vandet, væltede træer og skyllede hele terrassen foran restauranten væk, og vandet trængte helt op til buffet og køkkener – en frygtelig og trist nytårsnat.

Det var et hårdt økonomisk tab, og en næsten overmenneskelig præstation for min far at genoprette skaderne. En ny og mere massiv betonmur blev rejst, og uhyre mængder jord fra for-

Brødrene Gyldmark fotograferet foran Rungsted Badehotel, hvor de spillede i en række sæsoner.

skellige byggepladser i Hørsholm og Rungsted blev fyldt på. Det lykkedes at være så klar, at man kunne starte sommersæsonen 1922. Denne sæson blev den sidste gode sæson for hotellet. Landmandsbankens krak, som ramte store dele af den velhavende befolkning, satte en stopper for pengeriggigheden. De efterfølgende sæsoner blev ringere og ringere for at kulminere i 1930. Hotelejer Damm døde den 11. december 1931 af et hjertetilfælde.

I 1934 blev hotellet solgt til en dansk-amerikaner, som kun klarede een sæson, og op til vor tid har det vist sig, hvor svært det er for de danske badehoteller at klare sig i den korte sommersæson, vi har her i landet.

Pragtværk

Vort forlag har netop udgivet et sandt pragtværk om Nordsjælland, med *samtlige træsnit* fra »Illustreret Tidende« i stort format!

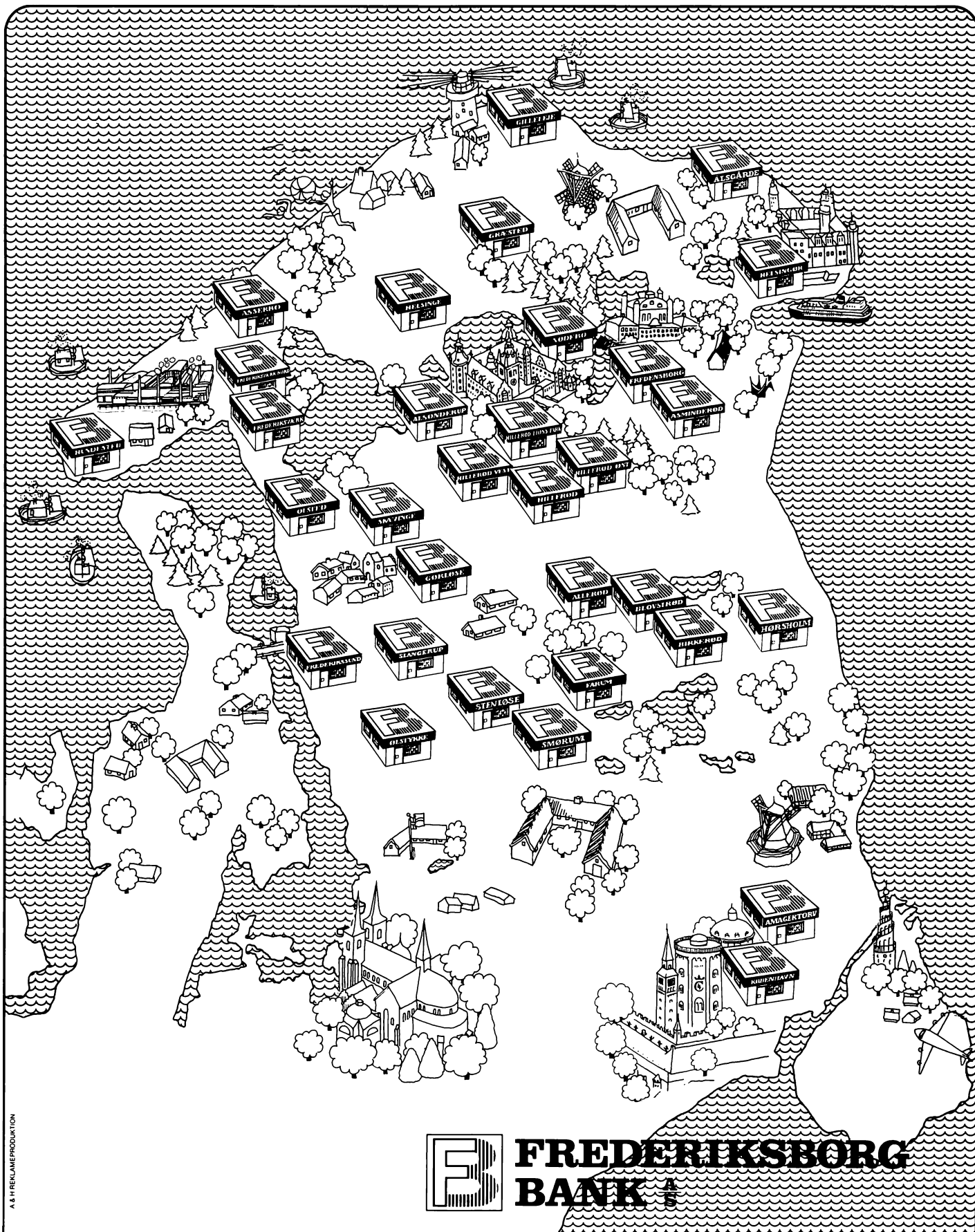
Forfatterne er Kenno Pedersen og Lars Bjørn Madsen, og der er forord af Godfred Hartmann og Jan Garff.

Kvaliteten er absolut i særklasse, og papir, tryk og navnlig reproduktionsarbejde forklarer fuldt ud bogens pris: kr. 395.00.

Se bogen hos Deres boghandler eller ring til forlaget: 01-616 11.

betalt 0058

02505 1501 NY

A & H REKLAMEPRODUKTION

FREDEKSBORG BANK HAR 32 AFDELINGER I NORDSJÆLLAND OG KØBENHAVN MED OVER 400 MEDARBEJDERE. VI ER MEDLEM AF REGIONAL BANKERNE – 9 STORE PROVINSBANKER MED OVER 360 FILIALER, 3.200 MEDARBEJDERE OG 90.000 AKTIONÆRER. BANKEN HAR Gennem EN ÅRRÆKKE VÆRET INDE I EN KRAFTIG UDVIKLING, DER I UDVIKLINGS-PROCENTER HØRER TIL DE BEDSTE BLANDT PENGEINSTITUTTERNE I DANMARK.

Et Billed-Blad,
til nyttige Kandskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmuntring,
for alle Stænder.